

సంఘభేదములునుఁ గొన్ని కన్పట్టుచున్నవి. కాని వాని నానుములు మాత్రమే తెలియుచున్న వని చరిత్రకారులు వ్రాసిరి. అవియెవ్వి యనఁగా—

(1) ముండిక నేపకులు—వీరు ముం సంఘభేదములనానుములు. **దుల (సవ్యాసుల)యొక్క శిష్యులు.**

(2) జటిలులు—వీరు జడల ధరించెదరు. బ్రాహ్మణు లయినసవ్యాసుల జడలు ధరింపవలసిన దని నియమము కలదు. ఇతరులు చాల్చినయెడల వారి లాసంఘమువారు కాకపోయిరి.

(3) మగండికులు—వీరిని గుఱించినగ్రంథము లేనియు లేనందున వీరి లక్షణములు బొడ్డిగాఁ దెలియవు.

(4) ద్రుండికులు—వీరు ద్రుండమును ధరించిరి. బ్రాహ్మణు లైన చరిత్రాజులకు ద్రుంధు లీశేనుపెట్టియుండురు. ద్రుండికులు తమమత విధానముల ప్రకారము జటలను ధరింపఁగూడదు. శిరోముండన మయినను జేయుచుకొనవలెను. లేక ముందు సిగనుమాత్ర మయిన నుంచుకొనవలెను.

(5) అవిసర్థకులు, అనఁగా సర్వమిత్రులు—వీరిని గుఱించి యేమి దెలియదు.

(6) గౌతమీకులు—వీరు గౌతమశిష్యులు. వీరిలో విశేషభాగము దేవదత్తని శిష్యు లయియుండిరి. దేవదత్తుఁడు బుద్ధుని జ్ఞాతి. బుద్ధుఁడు తనమతధర్మముయొక్క నియమములను జనుల కతిసులభముగఁ జేసివాఁ డనియు, మునివృత్తికిఁ బ్రత్యర్థిగ నుండె ననియు, ఈతఁడు మాతనసంఘ మేర్పాటుచేసెను.

(7) దేవధార్మికులు—వీరు బహుదేవతారాధనయొ యేకదేవతారాధనయొ చేసిరి. మఱియు నజీవకులయొక్కయు, నిర్జీవకులయొక్కయు, నవిరుద్ధకులయొక్కయు, భిక్షువులయొక్కయు లక్షణములు తమయందు నుం గలవని పైని నుడువఁబడినసంఘములవారు వాదించిరి.

ఈయంతల్లోదములె కాక బౌద్ధమతారంభమునండియు దానియందు
 వనేక భిన్నసంఘము లేర్పడియున్నట్లు చరి
 బౌద్ధమతకాళాభేదములు. త్రలవలన నిస్సంయముగఁ గన్పట్టుచున్నది.
 బౌద్ధమతములో నాలుగు కాళులును బయ
 నెనిమిది యుపకాళులు నుండెను. ఒక కాళులోనివారె తమసిద్ధాంతము విష
 యమై భిన్నాభిప్రాయములుగా నుండిరి. కడమకాళులవానిసిద్ధాంతములవిష
 యమై వా రెట్లుండినో వచింపజేల. ఒకరి సాంప్రదాయములను మఱియొకరి
 సాంప్రదాయములు ప్రతిఘటించుచుండెను. ప్రత్యుపకాళులో సోత్రాంతి
 కులు, వై నాయకులు, ఆభిధాత్తులు అను మూఁడు మతసంబంధములైనతెగ
 లుండినవి. ఒక యుపకాళులోనిసోత్రాంతకులును, ఆభిధాత్తులు నేకాభి
 ప్రాయములుగా నుండరైరి. ఒక కాళుయందలిసోత్రాంతకులకును ప్రత్యేకకాళు
 యందలిసోత్రాంతకులకును మఱివివాదములుండెను. ఇప్పటికైనను బౌద్ధ
 లను మూఁడుకాళులుగా విభజింపవచ్చును. ఎట్లనఁగా సింహళము, బర్మా,
 పఠాం, యానాము దేశములవారు దక్షిణకాళువా రనియు; తిబెటు, చీనా,
 మయాఁరియా, మంగోలియా, మెదీరియా యం నుండువారు ఉత్తర
 కాళువా రనియు; జపాను, ఫాన్జోజా యందలివారు తూర్పుకాళువా రని
 యు, మూఁడు కాళులవారు కలరు. వీరిలో దక్షిణకాళువార లధమస్థితి
 వారు, అవఁగాఁ గేవలోపాసకులు. వీరిని “క్రావకయాను” అందురు.
 ఉత్తరకాళువారు మధ్యస్థులు. వీర లర్హతపదంబు నొందినవారు. వీరిని
 “ప్రత్యేకబుద్ధయానులు” అందురు. తూర్పుకాళువారు లుక్రమస్థితిం గొందిన
 వారు. వీరిని “బోధిసత్వయానులు” అని పేర్కొనెదరు.

పైని నుదాహరింపఁబడినప్రకార మన్నిమతభేదము అశోకునికాలమం
 దుండినను భరతఖండమందు నానామతకాళులవారును బ్రధానధర్మములయందు
 (సత్యవాక్యపరిపాలన మొదలయిన విషయములయందు) ఏకాభిప్రాయము అని

యను, వైరాగ్యమును మనశ్చుద్ధిని నిష్క్రమముగ నందఱును గోరువా రనియు నశోకప్రభు వెతంగియున్నాఁడు. కనుకనే శైవులకును బ్రాహ్మణులకును నానాప్రకారంబుల గౌరవముం జూపుట ధర్మమనియె యాయన యుద్దేశము. బౌద్ధబీజములకును మతములకును ముఖ్యముగా ధనవ్యయము కావించునప్పు డాయన బ్రాహ్మణయోగులకొఱకును బర్వతశిలలఁ జొలిపించి నికాలగుహల నిర్మాణంబు చేయుచుటకు ధనవ్యయంబొనరించెను. తాదృశధర్మకార్యములను శైవులకొఱకును జేసెను. కాని శైవులకుఁ గట్టించినమతము లిప్పుడు కాన రాకున్నవి. అశోకప్రభువు నియమించిన ధర్మోపదేశకులు సనుభావముతో బౌద్ధులను బ్రాహ్మణులను శైవులను విచారింపవలసినవాడైయుండిరి. ఇట్లు మత సహనములే తదనంతర ధూపాలురును గమనించిరి. ఇందుకుఁ దార్కాణముగా ఓడ్రదేశప్రభు వయిన ఖారవిల (Kharivela) తాను నానాహిందూమత కాఖిలవారిని గౌరవించిననరి యశోకరాజు వచ్చించినట్లే వచ్చించెను.

అన్యమతసహనం బీరీతిగా నశోకధూవాఘుఁడు ప్రకటించి యాచరించి నను బ్రాహ్మణులు తాము ధూలోకదేవతల బ్రాహ్మణాధిక్యము మని నుడువుట కొడంబడక వారి యాస్పత్య నడంచుట. మును సడలించితి నని యశోకుండు కించిచ్ఛర్వ ధూయిష్ఠుండయ్యె ననియు అయన యిట్లాన రించియుంటి ననుట దంభపవనం బనియుఁ గొందఱు చరిత్రకారులు వక్కాణించుటకు సాహసించిరి. అశోకుండు బ్రాహ్మణాధిక్యము నోర్వనందుననే బ్రాహ్మణులకు తమగ్రంథములయం దాతనిమాటయె యుదాహరింపక యొక కాపనమందు మాత్ర మాయనను మోచించియుండుటచే నశోకుండు బ్రాహ్మణాధిక్యము నడంచె ననియెయశోక చరిత్రకారుఁడు సాధించెను.

అశోకధరారమణుండు బౌద్ధమతమును వ్యాపింపజేయుటయందును దాని యాధిక్యమును నీరహితులుండును నుడుగని యత్నంబుల నొనరించె

నని పౌద్ధమతగ్రంథకర్తల బహుముఖంబులఁ బ్రక్తియుండిరి. కాని యా ప్రభువు పాలనవిషయ మగుచరిత్రను విస్తంభపాత్రములు గానిసంగతుల తోను, మతపాక్షికాంశంబులతోను నింపిరి.

పౌద్ధగ్రంథముల విశ్వసనీయములు. ఈకారణంబుననే యవి స్వతంత్రగ్రంథములు కాఁజాలక యశోకప్రభువుయొక్క నిజవృత్తాంతమునకు వ్యాఖ్యానగ్రంథములు గాఁ

గాని శ్రేష్ఠపూర్వగ్రంథములు గాఁగాని యుపచరించుచున్నవి.

అశోకునకు పౌద్ధపురాణములయందు అశోకవర్ధనుఁడనియు రుద్రదామనను శాసనములలో అశోకజూర్యుఁ డనియు అశోకునినామాంతరములు. నామాంతరములు కలవు. ప్రియదర్శిని యని

మఱియొక నామం బున్నట్లు గతంబున లిఖింపఁబడియున్నది. అశోకుఁడె ప్రియదర్శిని యని కొంతకాలమునువంతుఁ జరిత్రకారులు నిర్ణయింపఁజాలరైరి కాని కడకు నీదిగువ నుదాహరింపఁబడుప్రబలాధారమునుబట్టి నిరూపించిరి. బుద్ధుని జన్మస్థాన మయిన లంబినీవనమం దున్నశిలాస్తంభంబు నశోకరాజు స్థాపించినట్లు చీనాదేశపు

ప్రియదర్శినినామనిష్ఠుడనము.

యాత్రికుఁ డైనహ్యూన్ సయాయగు వ్రాసినయున్నాడు. ఆస్తంభశాసనమందు ప్రియదర్శినిప్రభువు దానిని నిర్మించినట్లు లిఖింపఁబడియున్నది. కానఁ బ్రియదర్శిని యశోకుఁడె యని నిర్వివాదంబుగ వారు పత్కిరి.

గతంబున నశోకనరేంద్రుఁడు సింహాశ్రీర్షిపమునకు ధర్మోపదేశకులను బంపి యుండుటనుగూర్చి నవి స్మరంబుగ లిఖింపఁబడి యున్నది. కాని యావిషయమై గొప్పవివాదాంశం బొందు కలదు. ఏమనిన నశోక

మహేంద్రుఁడును సంఘముననున్నది. కాని యావిషయమై గొప్పవివాదాంశం బొందు కలదు. ఏమనిన నశోక

బౌద్ధమతమును నెల ప్రభువుయొక్క బారపుత్రుఁడును బారపుత్రుఁ
కొల్పుట. య సైన మహేంద్రుఁడు, సంఘమిత్ర యను
వాని యద్భుతకృత్యములవల్ల సింహళద్వీప
మందు బౌద్ధమతము నెలకొల్పఁబడె నని యించుమించుగఁ దద్వీపవాసు
లందఱును ద స్తకావలంబులయినదియు సింహళపురాణములు నిశ్చంకముగఁ
బ్రతిపాదించుచున్నవి. ఆయావిషయంబులకు సంవత్సరములను గూడ నుదా
హరించుచు నీయుపదేశకులనుగూర్చి యాపురాణములయందు లిఖింపఁబడిన
వర్ణియుఁ గల్పితకథలరాశి యనియు విశ్వసింపఁదగ వనియుఁ జరిత్రకారుఁ
డైన ఓల్డెర్ బర్గు పండితుఁడు వానిని దృఢం చెను. విషయోల్పాణంబుకొనుటఁ
జొన్నింపఁబడిన దైవమహిమలను నిరాకరించి శ్రేయంబునైనను దక్కురాణం
బులనుండి స్వీకరించుట చరిత్రకారుల కుచితంబుగా దని యొకచరిత్రకారుని
యభిప్రాయము.

బౌద్ధాచార్యసంఘమునకు మిత్రురాలు అని యన్వయించు సంఘమిత్ర
వామ యుండుటయే సంశయాస్పదము. ఏతద్వి
మహేంద్రసంఘమిత్రల యొకచరిత్ర యంతయుఁ గల్పితం బనుటయే
ప్రత్యంతముకల్పితమనుట. మేలుగా నున్నది. ఇందుకుఁ గారణములు—
తనకొడుకును గూతురును నుపదేశకులనుగాఁ
బుత్తెంచిన ట్లకోకుం దేశావసములందును నితరగ్రంథములయందును లిఖించి
యుండలేదు. పరమూఁడవశికాశాసనమందు బోళపాండ్యరాజ్యములకును
సింహళమునకును ఉపదేశకులం బంపిన ట్లున్నది. సింహళము పరరాజ్యముల
లో నొకటి యనియుఁ దద్రాజ్యమునందు మనుష్యులకును బశువులకును
నాపథంబుల వశోకుఁడు వినియోగించె ననియుఁ రెండవశాసనమందున్నది.
సింహళమునుగూర్చి యాయన లిఖించినది యీశాసనద్యయమునందే. అశో
కుఁడు సింహళమునకుఁ దనపుత్రునిఁ బుత్రకను నుపదేశకులనుగాఁ బుత్తెంచి

ప్రజల నందఱను బౌద్ధమతావలంబులనుగాఁ జేసినట్లయిన నియ్యది యాయన
కీర్తిని నినుమడింపఁగలదు. అట్లుండఁగ నశోకుం దీనియందు నేల యుదా
హరింపకపోయెను? దీనింగూర్చి పండితుఁ డైన ఓల్డెబర్గ్ (Oldenburg)

ఇట్లు వ్రాసెను. “సింహాశ్రేణీశముం దున్న
ఓల్డెబర్గ్ ప్రాసాదము. బౌద్ధదేవాలయ మతాదులనుగుఱించి బౌద్ధప
న్యాసు లాకచరిత్రం గల్పించి దానిని దస్తత
ప్రసీద్ధిప్రపగ్నకుఁ డైన యశోకునితో సంబంధపఱచిరి. మఱియును ఆద్యప
మగుదు బౌద్ధమతము కాలక్రమమున వ్యాపించియుండఁగా నమ్మతవ్యాపకం
బయితిట్లు లాచరిత్రకారు లధికనగ్దనఁ జేసియుండిరి.”

చోళరాజ్యముం దొకస్తూపమును పాండ్యరాజ్యముం దొకస్తూపమును
అశోకుఁడు కట్టించినట్లు హ్యూక్స్లియాంగు
సింహాశ్రమం బౌద్ధమతా (Huen Tsiang) వ్రాసియుండెను. ఇది
భివృద్ధికఁ గారణములు. స్వతంత్రరాజ్యములయియున్నట్లు కాసనములు
తెల్పుచున్నవి. ఆయనను ఆరాజ్యాధిపతుల
యనుకూలముం బడసి యశోకుం దాస్తూపములను నిర్మించియుండును. ఆ
రాజ్యములలోనికి బౌద్ధమతము ప్రవేశముఁ గన్న దని యాస్తూపంబులఁబట్టి
నిశ్చయింపఁదగియున్నది. ఆరాజ్యములు సింహాశ్రద్వీపమునకు సమీపముం
దుండుటచే దీనికి వానితో నిరంతరసంబంధము కలిగి దీనియందుఁ గాల
క్రమమున మతాభివృద్ధియు గ్రంథపాఠ్యుల్యమును సమకూడియుండును.

కావేరినదికి దక్షిణముగా నున్న దేశముం
దుండిన పురాతనగృహములను గూర్చిస్తవ్యము
నున్న పురాతనగృహములు. గా హ్యూక్స్లియాంగు గిటు విశదీకరించెను.

“శాంఢము బౌద్ధమతస్థులు, కదమవా రవ్యమతస్థులుగా నున్నారు.
వారికి విద్యమీఁదఁ గంటి వర్తకముం దెక్కువయిభిలాష. కొన్నిమతములు

పాడుపడినవి, గోడలు మాత్రము కావచ్చుచున్నవి. మతభ్రష్టాచరణులు లేరనియే చెప్పవచ్చును. అనేకకాలము దేవాలయములు కలవు. నిర్ణయించుట అనుతేగలోఁ జేరినవా రనేకు లున్నారు.

రాజధానికి సమీపమునఁ దూర్పుగా సంఘారాదు మనుమత మున్నది. దీని గోడల పునాదులు తప్ప శేషం బిగోచరంబుగా నున్నది. ఇది యిశోక ప్రభువుయొక్క కన్యసోదరునివల్ల నిర్మింపఁబడినది.

ఈమతమునకుఁ బ్రాగ్దిశ మెకత్రాప మున్నది. దీని కిఖరాగ్రము తప్ప శేషించిన దంతయు భూమిలోఁ బూడిపోయినది. దీనికి నిర్మాణకర్త యిశోక భూవాఘుఁడు “వాణిజ్యలక్ష్మికి నాలయంబుగ నుండు తంజావూరును దాని చుట్టుప్రదేశమును అశోకప్రభువుకొలమందునను, వదనంతరము బహుకాల ముచటను బుద్ధమతమునకుఁ బ్రధానస్థాన మయిపూడనుండె” నని హాస్యాత్ సరియంగు వ్రాసినమనోహరవృత్తాంతమువల్ల గ్రహింపఁదగినయిన్నది.

అశోకుని పోదరుఁ డైనమహేంద్రుఁ డేకాంతవాసమును నెఱుదిన
గోరినవాఁ డని చెలియఁజేయుచు ఆయనను
మహేంద్రుని నిజ గుటించికొన్ని కథలనుఘోషియౌతా(Fahien)
వృత్తాంతము. రాయచారి వ్రాసెను. హాస్యాత్ సరియంగు
రాయచారి యంతకంటె విప్లవంబుగ విట్లు
వ్రాసెను.

“సింహళరాజ్యమునఁ బూర్వకొలమందు నీతిబాహ్య మయినమతారాధన వ్యాపించియుండెను. బుద్ధుని మరణానంతరము పంచశతాబ్దములు గడచినతరువాత నశోకుని కన్యసోదరుఁ డైనమహేంద్రుఁడు విషయాధిపతియై విముఖుడై “అర్హత” పదంబునకై తీరేచ్ఛుం గలిగియుండెను. మానుషాతీతకర్తవ్య సాటింటిని జూత్త సాధకముల నెనిమిదింటిని సాధించెను. వాయుః, వేగశక్తిచే ఆయన యాదేశమునకు పచ్చి బొద్దధర్మముపడేకించి బహుళముగ.

వ్యాపింపజేసెను. అంతట నీదేశము లామతమందు భృగదాకాశముఁ గల వారై 20,000 మతాచార్యులకుఁ దగిన 100 మతములను గట్టించిరి. వారు మహాయానుల తెగవారియొక్క స్థావిరమార్గప్రకారము బౌద్ధమతబోధల వంగీకరింతురు.”

(1) దివ్యదృష్టి, (2) దివ్యశ్రోత్రము, (3) పూర్వనివాసానుష్ఠాన, (4) పరిచిత్తజ్ఞానము, (5) అప్రత్యక్షవిషయజ్ఞానము, (6) వియద్గమనా గమనవియోగాదిలక్షణమైనబుద్ధి—ఇవి మానుసాతీతకత్తులు.

(1)యమ, (2)వియమ, (3)అసన, (4)ప్రాణాయామ, (5)ప్రత్యాహర, (6)ధ్యాన, (7)ధారణ, (8)సమాధి లప్తసాధనములనియుగ్రహింప వచ్చును.

సింహళ దేశమందు బౌద్ధమతప్రదేశవ్యాప్తులను గుఱించి యిట్లు ప్రాప్తిం

చిన ద్వివిధగ్రంథములను బరిశీలించి అశోక

అశోకచరిత్రకారుని చరిత్రకారుఁ డిట్లు తీర్మానించెను. తద్దేశ

యభిప్రాయము. ముందు దత్తార్థదత్తుఁడు మహేంద్రుఁడె.

ఇతఁ డశోక చక్రవర్తికి సన్నిహితబంధు

మనియు ఈయన సింహళమునందు మతములు కట్టించెననియుఁ బురాణంబులం

దుఁడుటంబట్టి యీ పేరుగల బౌద్ధమతాచార్యుఁ డెవఁడో వచ్చి కట్టించి

యుండు ననియే స్థిరపడును. కావేరీదక్షిణ ప్రదేశమందు శిథిలమైయున్న

మతమువలనఁ దక్కినపురాణకల్పనలెట్లున్నను తుదివిషయముయొక్క చాస్త్రము

పైనివ్రాసినట్లే బోధపడుచున్నది. అశోకుని కనంతరము సింహళమునందుఁ

గాలక్రమమున బౌద్ధమత మతిశ్రేణుముగా నభివృద్ధియై యుండును. మ

హేంద్రుఁ డశోకుని తమ్ముఁ డనియు ఆయనవల్ల బౌద్ధమతవ్యాప్తి సింహళ

మునందుఁ గలిగె ననియు యాచారికులు వ్రాసినగ్రంథములు తెలుపుచున్నవి.

ఇవి యే కొంతవఱకు విశ్వసింపఁ దగియున్నవి. కాబట్టి మహేంద్రుఁ డశో

కు నిపుఁడు కాఁడనియు సంశయముత్ర యాయన పుత్రకాదనియు వారివల్ల

సింహాశ్రమండు పౌద్గమతప్రవేశాభివృద్ధులు కాశేదనియు నిశ్చయింపవలెను. సింహాశ్రమరాణి మిట్లు విశ్వాసపాత్రయు కాదయ్యె. పౌద్గలకు సంబంధించిన సింహాశ్రమిందూపురాణముల యందలి మఱికొన్ని యసంగతాంశంబులు యుం దధ్యాయములోఁ వివరింపఁబడును.

చ. కరుణ యొకింత లేక జనకంటక మా గతి దండయాత్రలం
బారిఁ బారిఁ జేసి, యుద్ధజయముం బడయుకా రసహీనకృత్యమం
చరసి, దయాశుభై జనహితార్థముగా పరధర్మయాత్రలం
బరువడిఁ జేసి, ధర్మజయప్రాప్తి నశోకుడు గోరె ధీరుడై.

5-వ అధ్యాయము.

కిలా తాననుమల యందును పైంభ తాననుమల యందు నశోకుని చక్రత యనుక్రమముగా లేనందునఁ జరిత్రకాయలు ముఖ్యముగా నీ దిగువ పురాణ గ్రంథములను వింక నితరగ్రంథములను సంప్రదించుచు వసంగతములను ద్యజించుచు నీచరిత్రను వ్రాసిరి.

(1) బౌద్ధసంస్కృతములో వ్రాయఁబడి నేపాలదేశమందున్న యశో కావధానము.

(2) పాలిభాషలో వ్రాయఁబడి బర్మాదేశమందున్న దీపవంశము.

(3) వినయపేటిక మీఁది వ్యాఖ్యానిత బౌద్ధమతగ్రంథములు. నమ బుద్ధగోఘండు వ్రాసినవృత్తాంతము.

(4) పాలిభాషలో వ్రాయఁబడి సింహళదీప్తపమందున్న మహావంశ గ్రంథము.

పైని వ్రాయఁబడిన వినయపేటికను గుఱించి తెలిపెడి—

బుద్ధుఁడు నిర్వాణమొందిన సంవత్సరములో ననగా క్రీ. పూ. 477 సం॥ లో బుద్ధుని యుపదేశములను బౌద్ధమతాచార్యులు పేటికాత్రయంబుగ విభజించిరి.

(1) సూత్రపేటిక:—ఇది యుపదేశకాండ.

(2) వినయపేటిక:—సాంప్రదాయనిబంధనకాండ

(3) అభిధర్మపేటిక:—మతసిద్ధాంతకాండ

గతాధ్యాయములయందు వసంగతంబులను గొన్నిటిఁ జర్చించి యభార్యమును

నిరూపించుట కలిగె. మహావంశపురాణముతోఁ జాలభాగము కడకుగ్రంథము అనుకూలపడియున్నందున నాగ్రంథాంశములనె చర్చించుట కలుగుచున్నది.

పరిషత్తులను గుఱించియు వశోకుని పాలనకాలనిర్ణయమును గుఱించియుఁ

గొంతఁ జర్చింపవలసియున్నది. సింహాశ్రరా

పరిషత్తులు, అనఁగా

రాగ్రంథములందు విట్లువ్రాయఁబడియున్నది.

మహాజనపథిలు.

బుద్ధుని మరణానంతరము మగధరాజ్య రాజ

ధానిగా నుండినరాజగృహ మనుపట్టణమందు

జరిగినప్రథమపరిషత్తులో మతాచార్యులచే బుద్ధమతముపంపిరింపఁబడినది.

బుద్ధుని యనంతర మొక శతాబ్దమునకు వైకాలినగరమందు జరిగిన ద్వితీయ

పరిషత్తులోఁ గూహకబౌద్ధులు మతమందుఁ జొచ్చిన యర్హనిబంధనలను

నిషేధించి బుద్ధమతమును యథాస్థాయముగా శోధించి సిద్ధాంతపఱచిరి.

బుద్ధుని నిర్యాణానంతరము 288 సం॥కు అనఁగా అశోకుడు పట్టాభిషిక్తుఁ

డయిన పదు నెనిమిది వత్సరంబులకుఁ బాటలీపుత్రమందుఁ దృతీయపరిషత్తు

సమకూర్పఁబడినది. బౌద్ధులమని నటించుచు మతిధర్మాచరణములను సప్త

వత్సరపర్యంతము భంగపఱచిన కపటబౌద్ధుల నడంచి త ద్ధర్మమును మన

స్సంస్కారంబు చేసి నెలయుంచుట కై యీ మూడవ పరిషత్తు ప్రవర్తకం

బయినది. ముద్గలని పుత్రుండగు టిస్సానాముడు (Tissa) త త్పరిషత్తున

కధ్యక్షుండయి కథానక్తు అనఁబడు గ్రంథమునుదత్తాల్లంబునఁ బ్రకటించెను.

హిందూకథాసంగ్రహకారుఁ డా పరిషత్తుల కాలము నిట్లు విశదీక

రించెను —

క్రీ. పూ.

1 పరిషత్తు ... 477

2 ,, ... 377

3 ,, ... 243

ఈపరిపత్తుల విషయమై యశోకచరిత్రకారుఁ డిట్లు చర్చించెను. అశోక
మహారాజా యొక్క పదుమూడవ పాలనా
పరిపత్తులనుగూర్చిచర్చ. పత్తిరంబునకుఁ బూర్వ మశేక ధర్మోపదేశ
కులను బంపినట్లును, వారిపలన ననేకులు
బౌద్ధమత మవలంబించినట్లును, కాసనములు నిస్సందేహముగాఁ బ్రకటించు
చున్నవి. ఆ ప్రభువు తన యేలుబడికాలములోఁ దొమ్మిదవపత్తిరంబునసామా
న్యోపాసకుఁడయి 2 సం॥ 6 మాసములు విశేషాభిలాషుఁ గలవాఁడుగా
నుండలేదని గతంబున లిఖింపఁబడియున్నది. తత్కారణంబున నె తన పాలన
యొక్క పదునెకండవయేట బహుజనమును ధర్మోపదేశకులనుగాఁ బంపిన
ట్టినివార్తముగ నూహింపవలసియున్నది. కాబట్టి యా ప్రభువుయొక్క
పండ్రెండవ పాలన సంవత్సరంబులో ననఁగా పదుమూడవ పత్తిరంబున
రెండవ, పదుమూడవశిలాకాసనముల స్థాపించుటకుఁ బూర్వము సింహాశ్రీద్వీప
మునకు ధర్మోపదేశకులు పోయియుండురు. ఈయంశంబులం బట్టి విచారించు
గా నశోకుని పదునెనిమిదవపాలన వత్సరములోఁ దద్వీపమునకు మతబోధ
కులు వెల్లిగని యాద్యీప పురాణచరిత్రలు దెల్పుట యుపంగతంబుగ నున్నది.

అశోకుని యాజ్ఞానుసారముగ పాటలీపుత్రులం దాయన పాలనయొక్క
పదునెనిమిదవ యేట ననఁగా బుద్ధుని మరణా

మూడవపరిపత్తు. సంతరము 286 సంవత్సరములకు క్రీ. పూ.

242 సం॥లోఁ దృతీయ పరిపత్తు జరిగిననుట

యశంకితంబుగ నున్నది. అశోకమహారాజా పాలనావిశేషములలో నీ పరిష
త్తొకటియై యున్నది.

ఓర్వైకాబద్ధ అను చరిత్రకారుఁడు ప్రభుమహమ్మత్తు కొంతకాలముక్రిందటి
శచ్చికవిషయ మనియు, రెండవ పరిపత్తులో మతవిరుద్ధాంశములను బదింటిని
నిరాకరించి రమనది వాస్తవమై కొని ధర్మము సంతయు సంస్కరించిరనుట

పరిపక్తులను గూర్చి పక్షా
బద్ధ వ్రాసినది. యబద్ధమువియు, మాండవ పరిపక్తును గూర్చి
శంకింపవలసినది లేదని స్పష్టపఱచెను. కాని
యా పరిపక్తును గుఱించి కాననములయం
దకోకుఁ డుదాహరింప వుండుట యేలగు

దురవగాహంబుగ నున్నది. ఈపరిపక్తు జరిగినదనుటకు సింహళపురాణములే
పురాణములలో వ్రాయఁ
బడినది. యాధారములు. వీనిం బోషించునితరగ్రంథము
లిక్కాలంబునకు సంభవింపలేదు. ఈమాండవ
పరిపక్తున కధ్యక్షుండగు టిస్సా (Tissa).

మొదలు మైచీనా టిలేటు నేవార చరిత్రలలో
నేమియు గానరాదు. ఈచరిత్రలయందు టిస్సాకుఁ బ్రత్యామ్నాయముగా
ఉపగుప్తు నేర్పఱచినదియు నీయనయె యికోకుని కువదేతకుఁ డనియు మతా
చార్యుఁ డనియు వ్రాయఁబడియున్నది.

ఈచరిత్ర కమబంధములుగా ముందు వ్రాయఁబోవు సింహళపురాణంబుల
యందును హిందూపురాణముల యందును
పరిపక్తులనుగూర్చి హిందూ గొన్ని విషయము లుపగుప్తునకును టిస్సాకును
సింహళ పురాణములలోని సమానముగా నుండును. మఱియుఁ బ్రథమ
వ్యర్థ్యయములు. ద్వితీయ పరిపక్తులలో జరపఁబడిన చర్యలు

మిశ్రము లగునటుల వ్రాయఁబడినవి. త
త్సరివద్ద్యయమునందును బ్రధానపురుషుఁడు వ్యాసుఁ డని (Vyasa) లిఖింపఁ
బడి యున్నది. సాంబిస్తాపములో లభించిన యస్థికపాత్రములలో సొక
దానియందు నామరహితముగ మొగ్గలియొక్క పుత్రుఁడనిమాత్ర మున్నది.
ఈ మొగ్గలి యికోకప్రభువునకు నింపుమించుగ ననుకూలకుఁడు అయినను
రెండు మాఁడు పరిపక్తులలో జరపఁబడిన వని పురాణములు దెల్పెడు
చర్యలు విశ్వాసపాత్రములుగా లేవు. ఇది యిట్లుండ సింహళపురాణముల

యం దశోకచక్రవర్తిః జతగా కాలాశోకుని సేకని సృష్టించినట్లే వాస్తవముగాఁ బ్రవృత్తమయిన పరిపత్తవనఁ దోడుగా నింకొకపరిపత్తును గల్పించిరిని యూహింపఁదగియున్నది. మఱియు ఈ ల్పితపరిపత్తవరికాలము దక్కడఁ జరిగినదియు నిశ్చయింప ముష్కరముగానున్నది.

పురాణంబులు ప్రతిపాదించు మూఁడు పరిపత్తవలయందును బ్రవృత్తంబు,

లయిన విషయంబు లేకవిధంబుగానే యుండు

పరిపత్తులసంశయ

టంకేసియు మతధర్మసంస్కరణమునె లేలు

నీయములు.

పుటంకేసియు సంశయనీయములగునీపరిపత్తులు

చరిత్రకు వర్తమయినవిగా నుండవు. ఏల

యనఁగాఁ చరిత్ర యథార్థవిషయములనె బోధింపవలయును. మఱియు

క్రీ. శ. 40 వత్సరంబున భరతఖండోత్తరభాగ చక్రవర్తి యయిన కాని

ఘోషి కాలము దొక పరిపత్తు జరిగినదని చీవాగ్రంథములయం దున్నది.

ఈ విషయము సింహళచరిత్రయందు లేదు, లైలిలులో స్కూటెస్టుమెంటు

వలెనె బుద్ధధర్మమును కాలక్రమమునఁ బ్రజా

కానిఘోషి పరిపత్తు

నుకూలంబుగఁ బ్రేరేక్షించి యుండె ననియు

విశ్వసనీయము.

బూర్వకాలపు పరిపత్తులవల్ల సంస్కరింపఁబడ

లేదనియు సూహింపఁదగియున్నది. కానిఘోషి

నికాలపు పరిపత్తునందుఁ గొన్ని భాష్యములు నూడ లిఖింపఁబడిన వనువుత్రాం

తము యథార్థమని వచ్చుచున్నను.

సప్తవత్సరంబులకాలము ప్రజలు బుద్ధమతాచారవంతులుగా నుండవం

దున “టిస్సా” యను బౌద్ధమతాచార్యుఁ

సింహళపురాణమందలి

దా కాలమున వనవాసిగా నుండెనని సింహళ

మఱియొక యసంగ

పురాణంబులు చల్కట యశోకుఁడు బౌద్ధ

తాంశము.

మతావలంబి యగుటకుఁ బూర్వము సురాచార

సంపన్నుడనియుఁ దదనంతరము పత్నివర్తన
 అశోకుడు చుకాచార పరుఁడయ్యె ననియుఁ బెట్టుటకై యయి
 వంతుడు. యున్నది. బుద్ధమరణమునకును అశోకునిపట్టాభి
 షేకమునకును మధ్య 318 సం॥ లకాలవ్యవధి
 బుద్ధుని మరణకాలమును యయివదనియు బుద్ధుఁడు క్రీ. పూ. 548 సం॥
 గుఱించి భిన్నాభి లో నిర్యాణమును జొందెననియు సింహళ
 ప్రాయము. పురాణములు ప్రతిపాదించుచున్నవి. చీనా
 రాయబారులు దెల్పినవృత్తాంతములును, ఇతర
 గ్రంథములును, ద ద్భిన్నకాలనిరూపణము చేయుచున్నవి. మఱియు నశోక
 చక్రవర్తికిఁ బూర్వ మింకొక యశోకుని
 కల్పితకాలాశోకుడు. గల్పించి యాయనకు కాలాశోకనామం బిడి
 సింహళపురాణముల యందుఁ దండోపతం
 డంబులుగ నశోకుని గుఱించి కన్పట్టు నసంగతంబులకును, నాయా వృత్తాంత
 ములకును సాంప్రదాయక కాలనిరూపణము చేయుటయందుఁ గనఁబడు
 పరస్పర విరుద్ధాంశములను సమన్వయము చేయుటకొఱకు నశోకు రిద్దఱని
 యొకగఁపఁబూర్వచరిత్రకారులు కల్పింపవలసివచ్చెనేమో. అయినను బ్రథమా
 శోకుని వృత్తాంతము ప్రాయుటకు నాధారము లేమియుఁ గన్పట్టవు. క్రీ.పూ.
 మూఁడవశతాబ్దములో 40 సం॥లు పాలనచేసెయున్నట్టియు బిందుసారుని
 పుత్రుఁడును చంద్రగుప్తుని పౌత్రుఁడు నయిన
 ఈచరిత్రనాయకుఁడైన ట్టియు నశోకచక్రవర్తి యొక్కఁడై చరిత్ర
 యశోకుని పాలనము నలంకరించుచున్నాడు. అశోకచరిత్రయొక్క
 నిర్వహదము. కాలనిర్ణయ మొనరించుటకు “జస్టిక్” వ్రాసిన
 చరిత్రయు, కాశనమును, బ్రబలాధారములు.
 మహాసంఖ్యాదిపురాణాంతర్గతకల్పన లీప్రమాణంబులను బ్రతిఘటింపలేవు.

ప్రియదర్శియయిన యశోకుడు తన వంశపారంపర్యమును గూర్చి
 మానము వహించినను బుద్ధ, జైన, హిందూ
 అశోకుని వంశపారంపర్య పురాణసాక్ష్యములును రుద్రదాతనుకాసనము
 విచారణ. లోఁ గొంతపఱకును దత్త్యిభువు మార్గవంశ
 ములోఁ దృతీయుఁ డనియుమార్గవంశ మూల

పురుషుఁడైన చంద్రగుప్తుని మనుమఁ డనియు విశదీకరించుచున్నది. ఈ చంద్ర
 గుప్తుడు సెల్యూక సునకు సమకాలీనుఁ డని గతంబున నుదితంబయియుండె.
 చంద్రగుప్తుని రాజ్యారంభముక్రీ. పూ. 321 సంవత్సరమని యశోకచరిత్ర
 కారుఁడు వచించెను. హిందూదేశకథాసంగ్రహమందు క్రీ. పూ. 323 అని
 యున్నది. ఇది స్వల్పభేదము. 321 సం॥ అగుటకుఁ గారణములు:—

మహాఅలెగ్జాండరు క్రీ. పూ. 323 సం॥లో వేసవియునుఁ గాలధర్మము
 నొందెను. ఆయన సంబంధులయిన యధికారులు వెంట నే పంజాబునకువచ్చిరి.

పిచ్చట నక్కడి ప్రజలు చంద్రగుప్తునిచే నడి
 చంద్రగుప్తుని పరిపాలన వింపఁబడి క్రీ. పూ. 323-323 లో ఆయధి
 కాలనిర్ణయము. కారుల నెదిరించిరి. కాబట్టి క్రీ. పూ. 321

సం॥లో చంద్రగుప్తుఁడు రాజ్యాధిపతి యయ్యె
 ననుట నిర్వివాదముగ నున్నది. ఆయన యిరువది నాల్గు వత్సరంబులు పరిపా
 లించె నని దీపవంశ మహావంశ గ్రంథము లేకగ్రీవంబుగ నిర్ణయించుచున్నవి.
 ఇదియు నిర్వివాదంబై లించుసారుఁ డిరువది
 లింసుపాదని పరిపాలన యొనియిది వత్సరంబులు పాలించెనని మహా
 కాల నిర్ణయము. వంశపురాణము పల్కుచున్నను గడమ పురా
 ణంబులు దెల్పు పంచవంశతి (25) వత్సరంబుల

కాలమే చరిత్ర కనుకూలమయి యున్నది. కాన నదియొ స్వీకరింపఁబడియొ.
 ఇట్లుతమధయులపరిపాలనకాలము 33వత్సరంబులని లేలుచున్నది. మఱియుఁ

దక్కాలము తక్కాలినులైన యన్యదేశరాజుల కాలమున కనుకూలించి యున్నది. కాన చంద్రగుప్తాశోకులయొక్క కాలానుక్రమము తృప్తికరముగా నిశ్చయింపఁ బడుచున్నది. ఎట్లనఁగా చంద్రగుప్తుఁడు క్రీ. పూ. 321 లో రాజ్యమునకువచ్చిన క్లింతుకుఁబూర్వము లిఖింపఁబడియే. తదనంతరము 49 సం॥లకు ననఁగా క్రీ. పూ. 272 సం॥లో నశోకుండు రాజ్యాధిపత్యయి యుండవలెను.

చంద్రగుప్తచింగుసారులకాల పైని లిఖింపఁబడిన యన్యదేశ రాజు మందలియన్యదేశరాజులు. లెవరనఁగా :—

- (1) సిరియా ప్రభువయిన ఆంటియోకసు.
- (2) ఈజిప్టు రాజయిన టాలమిఫిలాడెల్ఫసు.
- (3) మేసిడోనియా రాజయిన ఆంటిగోనసు.
- (4) ఇపిరసు ప్రభువయిన ఆలెగ్జాండరు.
- (5) సిరీసు ప్రభువయిన మగాసు.

వీరి పేర్లన్నియుఁ బగుమూడవ శిలాశాసనముం దున్నవి. వీరందఱును జీవించిన సమ కాలము క్రీ. పూ. 288. ఆశోకుని శిలాశాసనములన్నియు ఆయన యొక్క పాలనకాలములోఁ బడుమూడవ, పగునాల్గవ వత్సరములయందు నిక్షింపఁబడినవి. ఆశోకుఁడు క్రీ. పూ. 272 లో రాజ్యాధిపతి యయ్యె

ననియు, క్రీ. పూ. 269 లో రాజ్యాభిషిక్తుఁడయ్యెననియుఁ జెలిసికొనవలెను. ఇవిధముగ ఆశోకుని పాలనారంభ కాలనిర్ణయము.

విలియంజోన్సు, జేమ్సుప్రికాసెల్లి లిఖించిన నిర్వివాద పుస్తాంతములవల్ల నశోకుని పాలనారంభకాలము నిర్ణయింపఁబడినది.

క్రీస్తు పుట్టుకకుఁ బూర్వవత్సరంబులం ఆశోక చరిత్రయందుచూచు క్రీస్తుపుట్టువఱకుఁ దగ్గుచుండుననియు క్రీస్తు

రింపఁబడిన ప్రసిద్ధవిషయం శ్రుట్టుక సంవత్సరము మొదలుకొని యది
బులకుఁ గాలానుక్రమణిక. హేచ్చుచుండువనియుఁ జనువరుల కందఱకుఁ
దెలియకపోవచ్చునని నివరింపఁబడినది.

ముఖ్యాంశములయొక్క కాలక్రమవివరణము:—

శ్రీ.శ్రు.

విషయము.

అథారము.

- 317-22 ■ లెహ్మాండను హిందూదేశముపైఁ జేసిన
యంద్రగుప్తుఁడను } అరియన్ (Arian &c.)
- 325 చంద్రగుప్తుఁడు అలెహ్మాండనును గలిసి
కొనుట ప్లాటూయ్.
- 328-22 చంద్రగుప్తుని నాయకత్వము క్రిందఁ
బంజారుదేశవాసులెవరించుట జస్టిక్.
- 331 చంద్రగుప్తుఁడు ఇండియా చక్రవర్తి
యగుట
- 341-6 నెల్లూక్కును సిరియాదేశములను జయిం
చును ఇండియాకు వచ్చిచంద్రగుప్తు
నితో సంధిచేసికొనుట
- 300 నెల్లూక్కును సిరియాదేశ ప్రభువగుట
- 305 నెల్లూక్కును చంద్రగుప్తునికి ఇండియా
లోని తనభాగము నిచ్చివేయుట
- ,, మెగాస్తీనసు రాయచారిగవచ్చుట.
- 307 లిందుసారుఁడు చక్రవర్తియగుట
- 372 క్రియదర్శిని యను నామాంతరము గల
యశోకుఁడు రాజ్యాధిపతి యగుట

క్రీ.పూ.	విషయము.	అధికారము.
269 1	పాలనవర్తనము అశోకుడు రాజ్యాభిషిక్తుఁడగుట.	
261 9	అశోకుఁడు కలింగరేణును జయించుట బుద్ధుఁడు కృతము కా యిన ప్రవేశించుట	శిలాశాసనము నం 13 రు.
259 11	అశోకుఁడు బుద్ధమతాపాపకుఁ డయి మృగయావినోదము ను మాని తీర్థయాత్రఁజేసి ధర్మోపదేశకులను బంపుట	నం 5 రు శిలాశాసనము నం 1 రు లిఖితశాసనము నం 13 రు శిలాశాసనము.
257 18	నం 3, 4 రుల శిలాశాసనములను అశోకుఁడు నిర్మించుట	నం 3, 4 రుల శిలాశాసనములు.
" "	బ్రాహ్మణజీవకులకొఱకు బరాబరణమునం నం 1, 2 రుల గుహలను శాసనపహితములుగ నిర్మించెను	బరాబరణ గుహశాసనము.
257 18	బుద్ధధర్మసంరక్షణ కొఱకు కపాలిల కొకసారి పరిష్కృత జరుగవలెనని యాజ్ఞాపించుట	నం 11 రు శిలాశాసనము.
256 14	అశోకుఁడు పదునాలుగు శిలాశాసనములను కలింగరాజ్యప్రాంతదేశములకొఱకుఁ బ్రత్యేక శిలాశాసనము నెం 2 రులు బ్రకటించుట	నం 5 రు శిలాశాసనము ప్రాంతదేశ శిలాశాసనము.

అశోకమహారాజచరిత్ర.

క్రి.శా.

విరుదాము.

అధారము.

అశోకుడు ధర్మాధికారులను నియమించుట } సం 5 రు శిలాశాసనము
ప్రాంత దేశశిలాశాసనము.

355 15 ,, కపిలవాస్తునగరమును }
బుద్ధునిస్తూపమును అశోకుడు వృద్ధి నిగ్ధీవాస్తుభాసనము.
చేయించుట

364 16 ,, అశోకుడు కలింగరాజ్యమునుండి నాగరికజనవిషయమై సం 1 రు ప్రత్యేక శిలాశాసనము ప్రకటించుట.

352 18 ,, అశోకుడు లఘుశిలాశాసనములను భైరవాశాసనమును నిర్మించుట } సం 1 రు లఘుశాసనము.
ప్రకటించుట

350 20 ,, అశోకుడు గ్రాహ్మణాజీవకుల నిమిత్తము బరాబరునంగు సం 3 రు బరాబరు శిలాశాసనము.
సం 3 రు గుహము నిర్మించుట.

349 21 ,, బౌద్ధపుణ్యక్షేత్రములకు అశోకుడు వెళ్లి అంకినీపనమునందును కొరకమునిస్తూపమునందును జ్ఞాపకార్థముగా స్తంభములను స్థాపించుట } నిగ్ధీవియా రుమ్మిండ్లి స్తంభశాసనములు.

248 27 ,, అశోకుడు సం 6 రు స్తంభశిలాశాసనమును నిర్మించుట } సం 6 రు స్తంభశిలాశాసనము.

క్రీ.శా.	విషయము.	ఆధారము.
242 25	„ ఆశోకుడు సప్తస్తంభ శిలాశాసనములను బ్రకటించుట	7వనం ముస్తంభశిలాశాసనము.
240 20	„ ఆశోకుడు పరిశిష్టశిలా స్తంభశాసనములను నిర్మించుట	
283 35	■ ఆశోకుని మరణము	మహావంశపురాణము.

ఉ. చిత్రవిదితకల్పవల నీంహళి హింగు పురాణరాజి ■

క్షౌత్రము నైన సర్వమును గాఢముగా వచియింపఁ జాలమిం

బాత్రములైన శాసనపుఁబల్కుల సచ్చరితాధిఁ జూచి చా

రిత్రము దీనివ్రాసిరి, ధరిత్ర నశోకుని కీర్తి భాసిలన్.

రె-వ అధ్యాయము.

అశోకునికి బూర్వము బౌద్ధమతకాలమునది రాజ్యానుల పృత్యం తము మార్గవంశజులలో ప్రథముడు చంద్రగుప్తుఁ డనియు, ద్వితీయుఁడు విందుసారుఁ డనియు, తృతీయుఁ డశోకుఁ డనియు గతంబున లిఖింపఁబడి యున్నది. చంద్రగుప్తునకుఁ బూర్వము బుద్ధునికాలము నవఁగా క్రీ. పూ. ఆఱవశతాబ్దమందు భరతఖండరాజ్యముయొక్కయుఁ బ్రజలయొక్కయు స్థితులనుగుఱించి కొంతవృత్తాంతము విశదీకరించినయెడల చంద్రగుప్తాశోకుల రాజ్యవ్యాప్తి పాలనవిశేషంబులు చనువయలకు సుగమంబులుగను మనో హరంబులుగ నుండునని, యప్పటిస్థితులు సంగ్రహముగ నీక్రింద జొందు పఱపఁబడుచున్నది.

1-వ ప్రకరణము రాజ్యముల వివరము—

బుద్ధమతారంభమునకుఁ గించితృప్తార్థమందుఁ గాని యారంభమందుఁ గాని పదియాఱరాజ్యంబు లున్నట్లు పూర్వచరిత్రంబులయందుఁ బ్రాయశః మగ నుడువఁబడినది ఆరాజ్యంబులకు జాత్యభిధానములె కాని స్థలాభిధానంబులు లేవు. ఎట్లనఁగా మాగధజను లుండురాజ్యమునకు మగధరాజ్యమని పేరు. ఈనామము స్థలమును బట్టి వచ్చినది కాదని తెలియుచున్నది.

(1) మగధరాజ్యము. ఇది యిప్పటి బేహారు జిల్లా. అప్పటి దీని యెల్లులు—ఈ త్తరమున గంగానది. తూర్పున చంపానది. దక్షిణమున వింధ్య పర్వతములు. పడమట శోణానది. బుద్ధుని కాలములో అంగదేశసహితముగా దీని యందు 8000 గ్రామము లుండెను. దీనిచుట్టుకొలత 28వందల మైళ్లుండెను.

(2) కాశీరాజ్యము. ఈరాజ్యప్రజలు కాశీనగరప్రాంతజనములై యుండుదురు. బహుపురస్కృతమునుండి వినుతికొక్కిన యీరాజ్యము కాలక్రమమున నెంతక్షీణదశలోఁగి వచ్చిన దని నీరాజ్యము కోసలకుగఢ రాజ్యాధిపతులకుఁ గలహామిషం బయ్యె ననఁగా వారిరువురును దమకుఁ దద్రాజ్యము రావలె నని ఘోరయుద్ధములు చేసిరి. తుదకుఁ గోసలాధీశునికే యీరాజ్యంబు లభించె. ప్రజలందఱు నిప్పటికి నీరాజ్యమును స్వతంత్రరాజ్య మనియే తలఁచెదరు. కనుక నది యొకప్రత్యేక రాజ్యముగా నుం దెన్నఁబడినది. దీని చుట్టుకొలత రెండువేల మైళ్లని చరిత్రలయందు న్నది కాని యీరాజ్యము నురల స్వాతంత్ర్యము నుండలేదు. దీనియెల్లఱున వగతంబులుకాలేదు.

(3) కోసలరాజ్యము. దీనిని కోసల తెగవా రేయేలుచుండిరి. ఇది శ్రుతి యప్రభుత్వకాలమునుండి పురాణప్రసిద్ధం బయిన గాజ్యంబు. దీని రాజధాని యప్పటికొలంబున కావస్తి. ఈపట్టణము గోరాక్షుగమునకు నాయవ్యమాలగా 70 మైళ్లదూరంబున నుండె. కాశీ, సాశీతనగరములు దీనిలోని రేరి యున్నవి. ఈరాజ్యమునకు దక్షిణమున గంగానదియుఁ దూర్పున గంధకీ తరంగిణియు, నుత్తరమున హిమాచలములు నెల్ల లయియుండెను. క్రీ. పూ. 7-వ శతాబ్దిములోనె కాక్యవంశస్థు లీరాజ్యమునకు లోబడియుండిరి. ఈరాజ్య ముత్తీశ్రుముగాఁ బ్రబలి యవ్యవధిగ నుగఢరాజ్యమునకు నని వార్యమయిన ప్రత్యేకీయగుటయే బుద్ధకాలరాజ్యవిశేషములలో బహు ముఖ్యవిషయముగ నుండెను. కోసలప్రజ లిందుమించుగాఁ బర్యవసానమునకతన వారిని తొలిగొండెఁగలవా గనవచ్చును. వీరు హిమవత్సర్వతములకును గంగానదికి నడుమనుండు ప్రదేశ వాసులను దమలోనికి నీడ్చుకొనిరి. తూర్పున నుండు తెగలవారు స్వతంత్రు లగుటవల్ల నాయమాశ్రయము వీరి వలలోఁ జిక్కిలేదు. భరతఖండ మంతయు కోసలరాజాజనము.

జెందినవా? మగధరాజునకు జెందినవా? యశుడు గొప్ప వివాహాంశముఁ
లిచ్చివు లనఁబడు ప్రబలమైన రెగవారు మాగధులకుఁ దోడ్పాటొసంగుట
చేఁ గట్టకడకు మగధరాజ్యపక్ష మాయెను. దర్భసేన, కంసులను
రాజులచే నడవించఁబడి కోసలులు కాశీరాజ్యముపై ననేకపర్యాయములు
జయప్రదము లయినదండయాత్రలు బుద్ధుఁడు జన్మించుటకుఁబూర్వము
చేసియుండిరి. తుదకు “కాశీరాజ్యజయకావీ” యను కాశ్యపవీరుడు కంస
రాజునకి లభించెను. కోసలరాజ్యమును గుఱించి రెండువిశేషంబులు కలవు.
బుద్ధమునిఁ సమకాలీనుఁడై యీ రాజ్యమును జాలించిన ప్రసన్నధీ యను
రాజోత్తముఁడు సార్థకనాముఁడైయుండెను. ఈయన సుగుణవిశేషంబులను
పత్రివర్తనను బుర్రాతనచరిత్రలం దధికముగ వర్ణించియుండిరి. వాయవ్య
మూలనున్నతక్షశిలానగరపాతకాలయం దాయన సమగ్రంబుగ విద్యలు నేర్చి
రాంగానె యాయన జనకుండైన మహాకోసలప్రభు వాయునను సింహాసనాసీ
మనిఁ జేసెను. ఆ ప్రసన్నధీ రాజకీయవ్యవహారములయం దభిలాషియై
సజ్జనపక్షపాతియై ప్రభుత్వంబుఁజేసె. సర్వసుమతపనుపక్షత్వము భారతీయ
లక్షణంబు, కనుక దాని కాభారతీయప్రభువు లక్ష్యంబై పరమతపహిన్ముతఁ
గలవాఁడుగ నుండెను. బుద్ధునితో నొకప్పుడు ప్రసంగించుటచే ఆయన
బుద్ధమతానుసారి యయ్యె. అది మొదలుకొని పరమతపహనముం దాయన
యోదార్యము ప్రబలమయ్యెను. “మహాపండితు లయిన పెద్ద లనేకు లుండఁ
గా నీవు ఇంతతాల్పకుండుండీ మాత్తమైన తత్వజ్ఞానమును వారికంటె
బధికముగ నెఱుంగుదునని యెట్లునక్కాడింపఁగలవు?” అని యా ప్రభు
వొకప్పుడు బుద్ధునిఁ బ్రశ్నించెను. పిన్నచేతిదివ్వ పెద్దగావెలగదా యని.
తేదననునాయోగి వచించునట్లుగానె బుద్ధముని యెట్లు ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను
“బాలఁ డగుటంజేసి తత్వవేత్త తిరస్కారపాత్రుండుకొఁడు. రాజకుమారుఁ
డు బాలఁడనియు, ద్రాచుపాముచిన్నదనియు, నగ్నిస్వల్పమునియు,

శివశునిర్లక్ష్యమనేయును. బోధకుని తత్వజ్ఞానమే విచారణీయము కాని ప్రాయముకాదు” అని బుద్ధిఁబడుచున్నది. ప్రసన్నధీ యొక్క మనస్త్రయోప్రసంగమును విని బౌద్ధమతావలంబనమును దక్షిణమే చేయందలఁచి యుఁ గొన్ని యాటంకములవల్ల వ్యవధిగా బౌద్ధభీతుని యయ్యెను. ఇది యొకవిషయము. మఱియొకవిషయ మేమనఁగా బుద్ధముని కాక్యవంశ జాఁడు, కాన న మ్మహానీయుని కతంబున కాక్యవంశంబును బావనంబని యొచ్చియే మొ ప్రసన్నధీ కాక్యనాయకులలో మొకనిపుత్రుఁడను బరిణీయంబుకొఱుఁ దన కొంఁగముని యదుఁగఁగా వారు కొంఁగములవంశము తమవంశముల పరువుఁగలది కాదని తలఁచియు గాఢానను వెఱచి దానిపుత్ర సుకదానిని తమపిల్లయై యని కపటోపాయంబుగ వివాహంబునకు సేసంగిరి. దానిని బ్రసన్నధీ పెండ్లియాడి దానివలన నొక కొమరునిం బడసి వానికి విద్యుదాభుఁ డని పేరుపెట్టెనట. కాలాంతరంబున విద్యుదాభుఁడు కాక్యవంశ కృతకపటవిద్యాన మెట్లులనో తనకుఁ గర్మకాడితంబు కాఁగా దండకాడిత భుజంగంబువలఁ గోపాటోపపరవతుండ న్యును నసమయంబగుటంజేసి తఱి తఱి యుండి ప్రభుత్వంబు కైవశంబు కాఁగాన ముద్ధసన్నధుఁడై కాక్య నాయకులపై వెడలి వారి రాజధానిం బట్టుకొని కాక్యనాయకుల నాటాల వృద్ధంబుగ స్త్రీపురుషవివక్ష లేకుండఁ దెగటార్చి పేర్చి చగఁదీర్చుకొని వచ్చెనట. ఈ కథాంశంబులు పురాతనచరిత్రలలోఁ గన్పట్టవనియు విద్యుదాభుఁడు కాక్యులను సంహరించినది సత్యమేయనియు, ద్వీపకారణ మేదియు రాజకీయ వ్యత్యయంబయి యుండును గాని కపటవివాహము కాదనియు ఈ సంహారము బుద్ధుని మరణమునకుఁ బూర్వము కేసలిలకు జరిగియుండు ననియు బుద్ధకాలహిందూదేశ చరిత్రకారుఁడు వ్రాసెను. బుద్ధుని మరణానంతరమే యాసంహారము జరిగనని హిందూదేశ కథాసృజనమున నున్నది.

(4) వంశరాజ్యము. దీనియందు వత్సజులను తెగయుండెను. దీనిరాజు ధానికాంబి. ఈరాజ్యముఅవంతికి మత్తరముగా యమునానదీతీరముననున్నది.

(5) కురురాజ్యము. కురుతెగవారు దీని నాక్రమించుకొనిరి. దీని రాజు ధాని యిప్పటి ధర్మపట్టణమునకుఁ జెంగటనుండు ఇంద్రప్రస్థపురము. దీనికిఁ జూర్చున పాంచాలరాజ్యమును దక్షిణమున మత్స్యరాజ్యము నున్నది. ఈ రాజ్యవిస్తీర్ణము 2000 మైళ్లని పరంపరాగతచరిత్రలవలనం గన్పట్టుచున్నది. బుద్ధుని కాలము దీరాజ్యము ప్రసిద్ధిం గాంచలేదు. ఇచ్చట బుద్ధముని యనేక ధర్మపదేశములు చేసెను. రటపాలుఁడు తత్కాలప్రభువు.

(6) పాంచాలరాజ్యము. ఇది కురురాజ్యమునకుఁ బ్రాశ్చిశయందును అరావళిపర్వతములకు గం గానదికిని నడుమనున్నది. ఇది శుత్తరపాంచాల మని దక్షిణపాంచాలమని రెండు రాజ్యములు. రాజధానులు కాంపిల్య, కాంబి నగరములు.

(7) మత్స్యరాజ్యము. ఇది కురురాజ్యమునకు దక్షిణముగాను యము నానదికి బడమరగాను నుండెను. దీనికిని దక్షిణపాంచాలమునకును యము నానది నడుమ నున్నది.

(8) శూరసేనరాజ్యము. మత్స్యరాజ్యమునకు నైరుతిమూలగాను యమునకుఁ బడమరగా నుండెను.

(9) (అశ్వక)రాజ్యము. ఈ రాజ్యపు ప్రజలయిన అశ్వకులు బుద్ధుని కాలమందు గోదావరీ తీరమందుండిరి. దీని రాజుధాని “పాటాన” లేక “పాటలి” నగరము. మగధరాజ్యముతో అంగరాజ్యము చేరియున్నట్లే అవంతిరాజ్యముతో నిదియుఁ జేరియున్నది. ఇది యవంతి శూరసేన రాజ్య ములకు మధ్య నున్నట్లు గనుపట్టుచున్నది. దీనింబట్టి గోదావరీ తీరమందుఁ బిత్తుటఁ గొంతకాలమువకు వారు నివాసముచేసిరిని యూహింపఁదగి యున్నది. ఈ తెగవా రెట్టివారో కూడ బాగుగాఁ జెలియుదు.

(10) ఆవంతిరాజ్యము. దీని రాజధాని ఉజ్జయిని పట్టణము. ఆకాలమున దీనిప్రభువు చండప్రహ్లాదుడు. భయంకరుఁ డగుటచే నీ యాయన కీపేరు వచ్చినది. ఈరాజ్యము మిగుల ఫలవంతమయిన దగుటచే నార్యులు దీనిని జయించియొ మఱి యేవిధమున నె నివాసధామిం జేసికొనిరి. దీనిని యేవ వ లేక యెనిమిదవ శతాబ్దమునుండి మారవజేత మనుచుండిరి.

(11) గాంధారరాజ్యము. దీనికి వర్తమానసామము కాండహర, దీని యందు అశ్వనిస్థానము యొక్క తూర్పుభాగమును, పంజాబు యొక్క వాయువ్యమాలప్రదేశమును కేరియించును. గాంధారరాజయిన “పుక్కుసాతి” యుగ్ధునికాలములో మగధదేశాధీశుఁ డైన బింబిసారునియొద్దకు రాయబారులను బంపినట్లు చెప్పుదురు.

(12) కాంభోజరాజ్యము. ఇది వాయువ్యమాలగా గాంధారమునకుఁ బొరుగురాజ్యమయి యున్నది. దీనికి క్వారకావగరము రాజధాని.

నాయకసత్తాక రాజ్యములు.

(13) కాక్యినాయకులు. వీరిరాజ్యము రాజగృహపట్టణమునకు 450 మైళ్లును కైకాలిపట్టణమునకు 375 మైళ్లును కావంతివగరమునకు 50 లేక 60 మైళ్లును దూరముననున్నది. బహుశః యిది వేపాళరాజ్యమును ఇంగ్లీషువారి రాజ్యము నానుకొనియుండును. “దేవదానా” మొదలయిన 3 పట్టణములు వర్తకప్రసిద్ధములయిన వీరిరాజ్యకుండున్నట్లు పురాతనగ్రంథములు చెప్పుచున్నవి. మఱియు బుద్ధునికిఁ దగ్గరైన 8000 కుటుంబములును దల్లికై పున 8000 కుటుంబములును బంధువులుగా నున్నట్లు బుద్ధహోమఁడు పురాతనగ్రంథములో వ్రాసెను. కుటుంబమునకు 6 లేక 7 గురు జనము చొప్పున కాక్యిరాజ్యములో అక్షజన ముండియుండవచ్చును. ఈ కారణములను బట్టి కాక్యిరాజ్యము విశ్రుత మయియుండెనని యూహించందగియున్నది. దీని రాజధాని కపిలవాహు.

(14) వజ్జయననాయకులు. వీరెనిమిది గోత్రములవారు. ఈ కాఖిల వారిలో లిచ్చివులను (Licchavis) విదేహాలనువారును ముఖ్యులు. విదేహ రాజ్యము పూర్వకాలముందుఁ బ్రత్యేకరాజ్యమని పురాణములలో నున్నది. అప్పుడు దీని విస్తీర్ణము 28 వందల మైళ్లనియు దీని రాజధానియైన మిథిలా నగరము లిచ్చివులరాజధానియైన వైశాలి నగరమునకు 85 మైళ్ల దూరమున వాయవ్యముగా నుండెననియుఁ బూర్వగ్రంథములలో నున్నది. మఱియు బుద్ధవృత్తాంతమునకుఁ గించిత్పూర్వమును నీ విదేహరాజ్యమును జనకమహారాజు పాలించియుండెను. తర్కాలనుండు మహాస్మృతదశకంబెందిన యీ విదేహరాజ్యము వౌద్ధయోగమును నాయుఁకపాలితమైన క్షీనదశ కాల వచ్చెను యది దుహవ్యాంబుగ నున్నది. లిచ్చివులరాజధాని వైశాలి నగరమయి యుండెను.

(15) మల్లనాయకులు. వీరి ముఖ్యపట్టణములు కుశినర, పావా, యనునవి. వీరిరాజ్యము నీ నాదేశపు యాత్రకులు వ్రాసినప్రకారము మాడఁగా శాత్యరాజ్యమునకుఁ బ్రాగ్దిశను వజ్జ మనురాజ్యమునకు నుదగ్గిత నున్న పర్వత ప్రాంతములయం నుండి యుండును. శాత్యరాజ్యమునకు పట్టణముగాను “వజ్జయన” రాజ్యమునకుఁ బ్రాగ్దిశను నీ రాజ్యముండెనని కొందఱు చెప్పెదరు.

(16) చేదిరాజ్యము. (Cetis or Cedis) వీరి నివాసములు రెండు చోట్లని చెప్పవలెను. ఒకటి నేపాళముందుండు పర్వతప్రదేశములు. రెండవది, కాశాలి నగరసమీపప్రదేశము. ఇంతవఱకుఁ జెప్పిన పదియఱు రాజ్యములలోఁ బండ్రెండు దిండుమించుగా స్వతంత్రరాజ్యములును నాలుగు నాయుఁక పాలితరాజ్యములు నయి యున్నవి. స్వతంత్రరాజ్యములవార లనోద్యమ వివాహసంబంధములఁ గలవారై వివాహకారణంబులవల్లను, దురహంకార దురభిమానాదులవల్లను కలహంబులయందు లంపటత్వముఁ జెందిన

వారలై యుండిరి. నాయకరాజ్యపరిపాలనమునఁ గొన్నివిశేషము లిదిగ వఁజూచునట్లుపలుకును.

2-వ ప్రకరణము నాయకరాజ్యవిశేషములు—

శాక్యనాయకులలోఁ బిన్నలును బెద్దలును గపిలవాస్తు(రాజధాని)

యందున్న శాంతాగారమును సొక మందిరంబున

సంఘవిచారణము, సంఘీభూతులయి రాజకీయవ్యవహారములను,

న్యాయవిచారణకార్యములను నెఱవేర్చుకొను

చుండిరి. కోసలరాజుయిన ప్రసన్నధీయనునాతఁడు శాక్యనాయకునికూతురిని

దనకు వివాహార్థ మొసంగమని కోరియుండెనని యంతకుఁ బూర్వము లిభింపఁ

బడియున్నది. ఆవిషయమును శాంతాగారమును విచారించిరి. ఒకనాయుఁ

కుని, సంఘమున కధిపతిగా మహాదను లేర్పఱచుకొందురు. ఈయధిపతి సంఘ

విచారణ లేనియపుడు రాజ్యవ్యవహారముల గనుసించును. ఇతనిని రాజ

నిరి. బుద్ధుని తండ్రియైన శుద్ధోదనుఁ డొకప్పుడు రాజుగా నేర్పఱచు

కొనఁబడెను.

బుద్ధుడు “మహావన” మనఁబడు నరణ్యములో న్యగ్రోధారాదుమం

నుండఁగాఁ గపిలవాస్తునగరమందు శాంతా

శాంతాగారమును గారము కట్టఁబడెను. దానియందె యన్నిమత

నిర్దింశుట, ముల భేక్షువులయనికికి వీలు కలుగఁజేసిరి. శాం

తాగారగృహప్రవేశోత్సవము తనయాధిపత్య

ముక్రింద జరుపునుని ప్రజలుకోరినప్రకారము బుద్ధుడొం జరిపించెను. అచ్చట

బుద్ధుఁడును ఆయన శిష్యులయిన ఆపందుఁడును, మొగ్గలవయు, రాత్రుల

యందు ధర్మోపన్యాసములనుజేసిరి. ఆయనపన్యాసములను ధర్మగ్రంథముల

యందుఁ దత్తతాచార్యులు సంగ్రహంబుగ లిఖించియుండిరి. ఇట్టి యాగా

రము అవ్యస్తలములయందును నిర్దింపఁబడినట్లు చెప్పుదురు. శుక్తియనుగోడలు

తేనండ వైంగప్పునుమాత్రముఁ గలచావడులే యాయాగారములు. ఇవియే
వ్యవహారస్థానములును. గ్రామతోటలయందు
గ్రామతోటలయందు కుటుంబాధిపతులుమాడి ప్రతిగ్రామమందును
సంఘవిచారణ. సంఘముగాఁజేరి గ్రామవ్యవహారములు మా
ట్లాడుకొనిరి.

కాక్యప్రజలకు వరిపొలములును బశువులును దీవసాధారములు. గ్రామ
ములు వరిపొలములచుట్టునుండెను. గ్రామ
దీవసవృత్తులు. ముల నానుకొనియుండు నడవులయందుఁ
బశువులు పేయించుండెను. ఆ యడవు లందఱ

కును సమిష్టిభోగమందుండును. ప్రతిగ్రామమందును సమస్తములయిన శిల్పులనఁ
గా వుండంగులు కన్పరులు మొదలగువారు కలరు. వీరికెల్ల భౌతికగ్రామము
లుండుటయుఁ గలదు. పాశోహితబ్రాహ్మణులకు నివ్వితమున నె యగ్రహార
ములుండెను. వీరుగ్రామజనులకు మావ్యకవ్యములు చేయించుచుండిరి. వైవి
త్యముచేరివని వాండ్లు కాక్యవంశజులుకారు. ఖోమదుస్స (Khomadu-
ss) అనుగ్రామము బ్రాహ్మణాగ్రహారమె. సమీపరాజధానులలో నున్నట్టి
కాక్యరాజ్యమందు వర్తకులుగాని సాహుకారులుగాని యున్నట్లు గనుపడదు.
బజారులయందుఁ గొన్నియంగళ్లుమాత్ర ముండెనని చెప్పవచ్చు. గ్రామములు
చిట్టదువులచే వేటుపడి యుండెను. ఈయడవులు దుహావసమనెడు నరణ్యము
యొక్క భోగము లయ్యుండెను. ఈమహారణ్యము హిమాలయములనుండి
గంగానదివలకు వ్యాపించియుండెను. ఈ నాయక రాజ్యములను సమీపరా
జ్యములవారు నశింపజేసినపదంపడి యాచార్యరాజ్యము నాయకరాజ్యప్రదే
శముల నాక్రమించెను.

ఈయరణ్యము దొంగలకాలయందు బహుకాలముండెను. అయినను
వీరుగాని గ్రామవాసులుగాని నేరములు చేసియున్నట్లు కనుపడదు. గ్రామాధి

నేరములు.

మామలై జనులు గ్రామపాలనమొనర్చు కొను

నపుడు నేరములెల్లుజరుగును. ఇప్పటివలె

స్వాధీనస్థానములయందు నివాసము చేయుచు జను లెందుకునురు ప్రత్యేక

దుక్తు ధరించెడుపోలీసువా రిప్పటివలెనె తత్కాలమందును రాజాలయొద్దను

నీనాయకరాజ్యములయందును గలరు. వీరు

పోలీసు.

బలాత్కారముగా లంచములు మొదలయినవి

ప్రజలవలన గ్రహించెదరని యప్రస్థితి జేందిరి.

దండన విధానుకన్యాలుకా స్త్రీయును వజ్రయననాయకులు గమనించిన

విధ మిట్టిదని యొకపారంపర్య వృత్తాంతము

దండనాధికారము.

కలదు. న్యాయకర్తలు, న్యాయవాదులు, ధర్మ

కాస్త్రీవచన పాఠములు, అప్రగోత్ర ప్రతినిధిసం

ఘము, నేనాధిపతి, మింపరాజు, రాజు, వీరందఱు నప్పటియధికారులు. వీరి

లో నెవ్వలైన నిరపరాధిని విడుదలజేయఁ గలిగియుండిరి. అపరాధియని

తోచినప్పుడు త్రోతరాధి కాగులకు నివేదించిరి. ధర్మకాస్త్రీను సారముగ

దండనను విధించుటకు రాజు మగమాధికారి యయి ముందెను. ఇట్టి వ్యవ

హారధర్మ మల్పగోత్రముల యందున్నట్లు గన్పట్టును. వజ్రయననాయకుల

యందును నీ దుర్బటవ్యవహారసరణి యుండె ననుట సంబోధనదమని

చరిత్రకారులు తలఁచిరి. ఈ నాయకరాజ్యములయందు రాజునకుఁ ప్రభు

త్వము పరంపరాగతమై యున్నప్పుడు రాజు

రాజ్యాధిపత్యము.

నకుఁ బ్రజలనియామక మునసరములేదు.

రాజ్యము స్వాతంత్ర్యము గలదియు నగును.

కాక్యరాజ్య ప్రజలవలెనె కడమ నాయకరాజ్యజనులు నిండు మించుగా

మొందిరిని గ్రహింపవలయును.

2-వ ప్రకరణము—

శ్రీ. పూ. 7-వ శతాబ్దమును భరతఖండములోని ప్రసిద్ధపట్టణములు.

(1) అయోధ్య—ఇది కోసలరాజ్యమందు సరయునదీతీరమందున్న యొకనగరము. రామాయణ చరిత్రకాలమందు నిదియొక ప్రసిద్ధపట్టణమై యున్నట్లాగ్రంథకర్త వ్రాసెను. మహాభారతమందు దీనినిగూటించి యేమియు నుచాహరింపఁబడి యుండలేదు. బుద్ధుని కాలమందు దిది ప్రసిద్ధిలో నెంతమాత్రమును లేదు.

(2) వారణాసి—ఇది గంగానదియు వారణానదియుఁ గలియుచోట నున్నది. గంగా, అనీ నదులయొక్క మధ్యప్రదేశమే వారణాసి. కాశీ రాజ్యము స్వతంత్రముగా నున్నప్పుడు వారణాసియే రాజధానిపట్టణము. అప్పుడు ప్రాంతప్రదేశములను గల్బుకొని 85 మైళ్లు విస్తీర్ణముగలిగి యుండెను. దీనియందు మొక సభామందిర ముండెను. ఈరాజ్యము కోసల రాజ్యాధీనమయి పదంపడి యీసభయందుబుద్ధమతచర్చలక్షేత్రముగా జరిగినది.

(3) చంపానగరము—అపేరుగల నదియొడ్డన నె యీ నగర మున్నది భాగల్పూరమునకు 24 మైళ్ళదూరమునఁ బ్రస్తుతకాలమందు వా పేరుగల గ్రామ ప్రదేశమే యీ నగరప్రదేశమని చరిత్రకారు లూహింపుచున్నారు. దీని యందు గర్గరా యనఁబడు మహాహరమైన సరసున్నది. దీనిని గర్గరాయను నామంబుగలరాణి నిర్మించెను. దీని గట్టనిండఁ జంపక పృథ్వీయు లున్నవి. ఈ చెట్లయొక్క పుష్పములు శ్వేతములును సుగంధకలితములు నయి ప్రసిద్ధిం జెందియుండెను.

(4) కాంపిల్యనగరము—ఇది యుత్తరసాంచాలల రాజధాని. గంగానదియొక్క యుత్తరపుగట్టన నున్నది. దీని స్థల మిప్పటికిని బాగుగా నిరూపణము కాలేదు.

(5) కొకాంచినగరము—ఇది పంజరాజాల రాజధాని. ఇది యమునా తీరమందున్నది. దక్షిణమునుండియుఁ బశ్చిమమునుండియు నేతెంచు చాటసా

యలకును సరకులకు నిది కూడ విస్తాన మైయుండెను. ఈ నగరముయొక్క ప్రాంతగ్రామములయిన భద్రిక, కుక్కట, పోషిత ఆదు వనములయందు వాశ్రమములుండెను. వీనియందు బుద్ధుడనేక ధర్మోపన్యాసములనుజేసెను.

(6) మధురానగరము—ఇది యమునాతీరమందున్నది. శూరసేనులకు రాజధాని. ఇది యిప్పుటి మధురానగర ప్రదేశమునందే యుండి యుండ వచ్చును. బుద్ధునికాలమందు నీమధురా నగరరాజావనకు అవంతీపుత్రుఁ డనియు నామంబుకలను. అందువలన నీయన ఉజ్జయిని రాజకుటుంబములో చేరిన వాఁడుగాఁ దోచెడును. ఈ నగరమును దినదర్శనముచే బుద్ధుఁడు పావన ముచేసియుండెను. మరియు బుద్ధుని ప్రయశిష్యులలో నొకఁడయిన “మహా కంకాల” యనుభక్తుడే నగరవాస్తవ్యుడయి యుండెను. ఈయన పారి భాషాన్యాకరణమును బ్రథమమున సంస్కరించుటచే దానికి నీ యననామ మునె నెట్టిరి.

(7) మిథిలానగరము—ఇది పరహోతుజిల్లాలో నున్నది. దీని చిహ్న మేఁబదిమైళ్లని ప్రాయోగముగా నుడువఁబడెను. ఇది జనక, మాఖదేశమునో రాజులకు రాజధానియై వినుకొక్కెను.

(8) రాజగృహనగరము—ఇది మగధరాజ్యమునకు రాజధాని. దీని ప్రస్తుతనామము రాజగిరి. ఇది రెండు ప్రత్యేకపట్టణములుగా నున్నటు గనవచ్చును. ఒకటి గిరివ్రజమను నామంబుచేఁ బరగెను. ఇది పర్యతదర్శము. మిక్కిలి ప్రాచీనమైన నగరము. మహాగోవిందుఁ డనుకొల్పి దీనిని నిర్మించెను దీనిచుట్టుకొలత 3½ మైళ్లు. బుద్ధుని సమకాలీనుడైన చిందిసాయనిచే రెండవ నగరమయిన రాజగృహమా పర్యతముక్రిందఁ గట్టింపఁబడెను. ఇది బుద్ధుని కాలమందును బుద్ధునికి నసంతరము కొంతకాలంబు పఱుకును మహోన్నతదశ ననుభవించెను. దీని వైకాల్యము 3 మైళ్లు. దీనిని బదంపడి శివునాగుడను నృపాలుఁడు త్యజించి వైకాలినగరమును రాజధానిగాఁ జేసికొనెను. ఈ

యనత్రుడు కాళాశోకుడు ప్రస్తుతపు పాట్నానగర సమీపముగా నున్న పాటలీపుత్రమును పట్టణమును రాజధానిగాఁ జేసికొనెను. గిరివ్రజము యొక్క తాతిగోడలకంటె పురాతనములయిన తాతిగోడ లీదేశమునలేవు.

(9) శోరుకనగరము—దీనినె “శోరువ” అనియు వందురు. ఇది సావీరప్రభువుయొక్క రాజధాని. ఇప్పుడు నూరత్తను పట్టణము మా రాజనామజనితమై. ఈ శోరుకనగర మాకాలమును రేవువర్తకమునకు మిగుల విఖ్యాతమై యున్నది. సాలాహన ప్రభువుయొక్క నావలు శోరుక నగరముతో వర్తకవ్యాపారిముఁ గలిగియుండెనని హీబ్రూపురాణముల వలనఁ దెలియుచున్నది. ఈ నగరముయొక్క స్థలముస్పష్టముగాఁ దెలియకు న్ను “కచ్చి” సింఘ కాఖాతీరమం దుండెనని వోచును. దీని వైభవము తీరింపఁగా బరొచిపట్టణము ప్రసిద్ధిమై యున్నది.

(10) సాగలానగరము—ఈ పేరుగలవి మాఁడుపట్టణము లున్నవి. వీనిలోముఖ్యమయినది యీ దేశమునకు మిక్కిలి నాయవ్యమాల నున్నది. ఇచ్చటనే యీ దేశనామలచే ఆర్జునాండరు ఘోరముగ నెదిరింపఁబడెను. మిలాందప్రభువు దీనియందె గాజ్యముచేసెను. దీని ప్రదేశమును నిరూపించుటకు నిప్పటికిని శక్తియుగాకయై యుండ.

(11) సాశేతనగరము—ఇది శాయినదీ తీరమందు నిప్పటి అయోధ్యపరగజాలోనున్న “యునాయో” (Unao) జిల్లాలోనున్నది. ఇది కోసలరాజ్యములో పూర్వకాలము ముఖ్యపట్టణముగాను గొంతకాలము దానికి రాజధానిగా నుండెను. బుద్ధుని కాలమందు “క్రావస్తి”యే రాజధాని. సాశేతనగరమును అయోధ్యానగరమును సొకటెయని యనుకొందురు ఈ రెండు నవోద్య సన్నిహితనగరములయి యున్నవి. భరతఖండ ప్రసిద్ధ పట్టణములలో సాశేతనగరం బొకటియై యున్నది. కాని యయోధ్య కాదు. సాశేతనగర సమీపమందున్న అంజనారణ్యములో బుద్ధభర్తనూ

త్రము అనేకములు నుడువఁబడినవి. సాకేతనగరమునుండి యుత్తరముగా క్రావస్తీవఱకు 48 మైళ్లు దూరము. ఈ మార్గముందు శోరభయంబు పెండుగా నుండెను.

(12) క్రావస్తీనగరము—ఇది యుత్తరకోసలమునకు రాజధాని. దీని యంగుఁ “బ్రహ్మస్థి” యేలేను. మఱియు నది బుద్ధుని కాలముందు ప్రసిద్ధి బొందిన యాణుపట్టణములలో నొక్కటి. ఇది సాకేతనగరమునకు ఉత్తరముగా 12 మైళ్లు, రాజగృహమునకు వాయవ్యముగా 90 మైళ్లు, నుపాన్తర్మకు నీకావ్యముగా 200 మైళ్లు, చింకస్సుకు 80 మైళ్లుదూరమున అచిరావతి నదిగట్టున నున్నది.

(13) ఉజ్జయినీనగరము—ఇది ఆవంతి రాజధాని. బుద్ధుని ముఖ్య శిష్యులలో నొకఁడయిన కంకాణునకును సింహళమునకుఁ బంపఁబడిన ప్రసిద్ధధర్మోపదేశకుండును అశోకచక్రవర్తి కుమారుఁడు నయిన మహేంద్రునకును ఈ నగరము జన్మభూమి. ఈ యవంతరాజ్యమునకు మాహిష్మతీనగరము పూర్వపురాజధానిగా నుండెను.

(14) వైశాలినగరము—ఇది “లిచ్చివులను” నాయకులకు రాజధాని. వీరు తత్కాల మగధరాజులకును మార్య, నేపాలరాజులయొక్క పూర్వులకును, గుప్తపంశ్యులకును సన్నిహితబంధువులు. మహాబలకాలులయిన యీ నాయకులు అజాతశత్రుఁడను రాజుచే నోడింపఁబడిరి కాని విర్రవలము మాత్రము చేయఁబడలేదు. తాత్కాలిక స్వతంత్ర నాయకరాజ్యములలో ఈ నగరము మిగుల మేలుబంతిగా నుండెను. ఈ నాయకరాజ్యములు క్రీ. పూ. 6-వ శతాబ్దములో సాంఘిక వ్యావహారిక స్థితులయందుఁ బ్రాముఖ్యతం తెందియుండె. ఈ వైశాలినగరముయొక్క స్థలనిరూపణము నెవ్వరును నింక మట్టుకుఁ జేయలేదు. ఇది తిరుచూరుజిల్లాలో గంగాతరంగిణి కుత్తరముగా 38 మైళ్లును, రాజగృహనగరమునకు 38 మైళ్లును దూరముగా నుండియుం

దును. దీనియందు లిచ్చివులను వాయుకులు 7707 మంది యుండిగనియు
వీరందఱు నీనగరమునున్న యొకపరిశ్రమమునకు నుపజీకముల నొంది
రనియు; దెలియుచున్నది. ఈనగరము వెనుక నున్న మహాజనకును నరణ్య
మందు బాధపీతఁడు రాకయాత్రమును గట్టిరి. ఇచ్చట బుద్ధుఁడనేక ధర్మో
పన్యాసములఁ జేసెను. దీని సమీపప్రజీకమందె జైనమతోద్ధారకుడైన
మహావీరుఁడు జన్మించెను.

ఇంతపట్టుకు క్రీ.పూ. 6 శతాబ్దంబునందుండిన రాజ్యములు రాజధా
నులు వాని విశేషంబులు సంగ్రహముగా విశదీకరింపఁబడియె. ఇంకఁ
దత్తా. లంబున గ్రామపరిపాలనయును బ్రజలవృత్త్యాదికంబులు నెట్లుండెనో
కొంత విచారింపఁబడును.

4-వ ప్రకరణము (d) గ్రామలక్షణము—పరిపాలన:—

ఈ కాలంబునందుంబలె నత్తా. లంబునను గ్రామప్రజలు కమగ్యహంబుల
నొండొకటికి చేరువుగఁ గట్టుకొనుచుండిరి.

గ్రామస్వరూపము. అ యిండ్లనడుమ వీధులవంటి సందులుండెను.

గ్రామమున క్రాత్రయంబుగ నొకతోపుండును.

తూర్వారణ్యమును చేడించి గ్రామసంరక్షణార్థముగఁ బ్రజలిట్టితోపుల

వాపుకొనిరి. ఈ తోపులకవ్వల సాగుబడి భూమియై యుండెను. ఇది సాధారణం

బుగ వరి పండునదిగానె యుండెను. ప్రతిగ్రామమునకుఁ బశువుల మేకకై

నీడు భూమియై యుండెను. మఱియు పంటచెఱుకు మొదలయిన ప్రయోజ

నములకై గ్రామ సామాన్యముగఁ గొంత

వికాలమయినయడవి. వికాలమైన యడవియుండెను. ప్రతికుటుం

బమునకును బశువులుండెను గాని ప్రత్యేకము

గాఁ బచ్చికపాలములులేవు. పంటకొనినతర్వాత పాలములమీఁద బశువులను

పెడుతురు. పంటకొలచుండుఁ బశువులను బశువులకాపరివశంబు చేయఁగా

వాడు గ్రామసామాన్యమైన చీమకుం డోలికొనిపోవును. అప్పుడేపశువుల కాపరి లక్షణంబు లిట్లు వర్ణింపఁబడియుండె.

పశువులకాపరి లక్షణంబులు.

(1) తనవశంబున నున్న ప్రతిపశువుయొక్క గుర్తుల నెఱింగియుండును.

(2) పశుచర్మాక్రియములయొక గోమారులు శిలదలయిన కీటకంబులఁ బొటవంబునఁ గీటదంచును. ప్రణంబుల మాన్పును.

(3) ఘాతంబుచే మృశకంబుల వెడలంగొట్టుటకు నన్నిని ప్రజ్వలింతు చుండును.

(4) రేవులను పానీయస్థానములను నెఱిగి నిుండును.

(5) పచ్చికపట్లను నెనుకంజాలి యుండును.

(6) పొదుగులయందుఁ బాలర బదిలంబుగఁ బొదలఁ జేయును.

గ్రామజనులు శ్రవ్యించుకొను కౌలువలకు గ్రామయజమానుడు షక్ర

మంబుగ జలంబును బ్రసరింపఁజేయఁ గేచా
పంటకౌలువలు. గంబు (వరిమట్ల) లన్నియు నొక్కసారిగానె

పాగుచేయఁబడును. ప్రత్యేక వ్యవసాయ
కునకుఁగాని అగ్రహారకునకుఁగాని తమజ్యేష్ఠింబుల కావరణంబుల నేర్పఱచు

కొన నవసరంబులేదు. పొలముల కన్నిటికి
ఆవరణములు. నొక్కటె యావరణముండెను. ఏటికాలం

వల కట్టరె పొలములను వేరుపఱచెను.

కుటుంబయజమానుల సంఖ్యానుసారంబుగ పొలంబులు విభజింపఁబడి
యుండెను. ప్రతికుటుంబమును దమవంతు

జిరాయిలేనాళ్లు. పంటను బుచ్చుకొనెను. ఏపొలంబునుగాని
స్వీయమనుట కవనిని యధికారంబులేదు.

శనుకని యెవఁడును గ్రామపాలము వస్తువకు విక్రయించుటకుఁగాని
తాకట్టు పెట్టుటకుఁగాని వలను పడకుండెను. అటుల సువరించుటకు గ్రామ
సభికుల యనుమతిఁ బడయువలసియుండెను.

భూమివిక్రయానులు. అడవికొట్టి పొలముగాఁ జేసికొనినవాఁడు
స్వీయ మనుటయును విక్రయించుటయుఁ
గలదు. మఱియుఁ బోశోహితులకు శీవపార్థంబుగ క్షేత్రంబు నిచ్చుటయుఁ
గలగు. కాని “భూదేవి తననిచ్చినేయవలదన్నది” యనుమాటల నట్టి
విక్రయపుత్రంబులయందు దాన వట్టాలయందును లిఖించిరి.

మరణకాసన పూర్వకముగా నైనఁ దనకుటుంబములో దాయవిభాగంబు
చేయుటకు నెవనికిని స్వాతంత్ర్యములేదు.

దాయవిభాగములు. అట్టి దంతయు నాచారము కూలంబుగాను
గ్రామపభాషకుల యభిప్రాయానుసారంబు
గాను బరిష్కరింపఁబడెను. ఇంచుచే వివాదావేశంబులును న్యాయస్థాన
ప్రదేశంబులును ధనగౌరవాది వినాశంబులును నిప్పటివారికివరె నప్పటి
వారికి లేవు.

గ్రామసామాన్య భుక్తములో నున్న పచ్చిక నేలలయందుఁగాని, యడవి
ప్రదేశములయందుఁగాని యెవనికిని గ్రామము
గ్రామసామాన్య పారం వల్లను, వారసత్వమువల్లను విశేష స్వాతంత్ర్య
బోధలు, అడవులు. ముండదు. గురువులకుఁ బ్రభువు లగ్రహణ
ముల దానంబొసంగునప్పుడైనను దానపుత్రి
కలయందుఁ జైవదాహరింపఁబడిన గ్రామసామాన్యభుక్త ప్రదేశంబు లిది
అని నిరూపించివాసిరి. మఱియు నట్టిగ్రామంబులవల్ల రాజానకు వచ్చు
నాదాయము మాత్రము దానము చేయఁబడెనని యట్టి దానకాసనము బోధిం
చెను గాని భూమిస్వాతంత్ర్య మొసంగవని యర్థమియదయ్యె. వ్యవసాయ

కులకు భూమియందుఁగల భక్తిస్వాతంత్ర్యమేనిమిత్తంబునను భంగమొందుట లేదు. రాజానకుఁ బ్రజలు భూమిసుంకమును తెల్లించుకొరణంబున రాజు వారల మానప్రాణధనంబుల నెల్లప్పుడు కాపాడుచుండెను.

గ్రామాధికారిమూలమున రాజకీయ వ్యవహారంబంతయు నడిపింపఁ బడును. ప్రజలవిషయంబుల నీయ నె రాజానకుఁ గ్రామాధిపతియొక్క సమయానుకూలంబుగ నివేదించెను. గ్రామాధిపతియొక్క కారమునకు నెవరి నైనను నియమించుట యిట్టి వల రాజానందె యున్నట్లు న్యాయచట్టముల వల్లఁ గన్నట్లుచున్నను, వత్కాలంబున నాగపత్రియువల్ల నైనను గ్రామపథ వారివల్ల నైనను గ్రామాధికారి నియమింపఁబడెను.

గ్రామజనులు సంఘీభివించి సభామండలియులను, విక్రాంతివనములను, జలాధానములను నిర్మించుట గుఱును, తమగ్రామసోపయోగములయిన మముసమును సమీపగ్రామములకును నడుచు పనులు. నుండు బాటలను (గోడ్లను) బాగుచేసికొనుట గుఱును, నుద్యాపవనముల నేర్పఱుచుటయును గలను. పర్వజసోపయోగములయిన యిట్టి సత్కార్యంబుల నెవరొప్పు యందు స్త్రీలును పభిలాషగలవారలయి యున్నట్లు గన్నట్లును.

గ్రామవాసుల భాగ్యస్థితులును సామాన్యములుగా నె యుండెను. ఇప్పటి కాలపు భాగ్యవంతులం బోలువాగ్ లవ్వదు భాగ్యస్థితులు. తేరు. మేహం మిదైలు కట్టవలెనను పెద్దకోరి కలు నారికిరేవు. వారి సామాన్యవాంఛలకుం దగినట్లు వారి యాదాయములుండెను. వారనోన్య విశ్వాసపాత్రులుగా నుండిరి. వారు స్వతంత్ర భవనావేశ కలవారెగాని పరులనాశ్రయించియొ నేవించియొ జీవించుటకు వారి కిట్టిములేదు. గ్రామములో నేరములుజరిగినను

బహుస్వల్పముగా జరిగెను. గ్రామజనేతరులవల్ల గ్రామములో దొంగతనము లోపిడియై పొదలయిన నేరములు జరుగుచుండెను కాని గ్రామజనులవలన వట్టి యాక్రమములు జరుగుటలేదు. రాష్ట్రాధికారు లట్టిబందిపోటు యెదలయిన యాక్రమములను నివారించుచుండుటందేసి గ్రామవాసు లనోద్యమము రాగంబుగలిగి సంతోషభరితులై తమసామ్రాజ్యములయందు శిశువుల నుపలాంఘి

యై గవాటంబుల బంధించి నిద్రింపజేసెను.

ప్రజాసౌఖ్యము.

వనసగంబు లేకుండిరి. ఇవిధంబుగ నిచ్చుట

నిచ్చదీని నచ్చపుసుఖంబుల ననుభవించువును

గుంజోరులయొడఁ జొరపొచ్చెంబు లేక మచ్చికనుండు గ్రామవాసు లిక్కా అంబునఁ గలికంబునకైనఁ గానరారు కదా.

ఇట్టి సుఖజీవులను వజ్రపుచే దానందేసి కలపుచే నింటరముకల్లుట

యొక్కటి సంభవించుచుండెను. శ్రీ. పూ.

తామములు.

నాల్గవ శతాబ్దమందు “మిగానీనసు” అను

రాయబారి పాటలీపుత్రునిమండి తత్కాల

స్థితులను విశదీకరించి వ్రాసినగ్రంథములో వ్యవసాయవ్యవస్థ రాష్ట్రాధిపతిచే విస్తోషంబుగ గమనింపబడుటందేసి తామంబు అభావంబు లయ్యెనని వృథంబుగ పక్కాణించె. దీనిని జరిత్రకారులంతగ విశ్వసించలేదు. అయినను తామంబు గలుగుట యసంభవము కానికతన సకృత్తుగ నైన నదిసంభవించి యుండె ననవచ్చు.

అప్పుటి ప్రజాసౌఖ్యలో మాటికి నెనుబదిమంది వ్యవసాయముపల్లము

యింతరివృత్తులపల్లము స్వచ్ఛందజీవనము కల

పట్టణములసంఖ్య.

నానై యుండిరి. శీషించినవారు గురువులు,

రాజులు, రాజకీయులు, గారడీబాండ్లు, యుద్ధ

భటులు, పౌరులు, సన్యాసులు యెదలయినవారు. వీరు తమతమ వ్యవసారం

బుల యథాక్రమంబుగఁ జేయుచుండిరి. వర్తమానకాలమున నుక్మవాని కంటఁ దత్కాలంబున గ్రామంబు లెక్కువగను బట్టణంబులు తక్కువగ నుండిను. కనుకనే గాంధారము మొదలుకొని కలకత్తావఱకును హిమాలయ ప్రభృతి కచ్చికాఖాపర్యంతమును గల విస్తీర్ణప్రదేశమునందుఁ బట్టణంబు లిరు వదికంటె వధికంబుగ లేవు.

ఇప్పటి గ్రామవాసులకంటె నప్పటివారు పరువుమర్యాదలయం దధిక లైయుండిరి. వారు దురదృష్టజనతా పీడితులై గ్రామాభిమానము, నవ్వుదురస్ప కూలిచేసికొని జీవించుట మర్యా దస్వీయాభిమానము. దక్షిణమున తలఁచిరి. ప్రతిమనుష్యుఁడు తాను, తనకుటుంబము, తనగ్రామము ఘనముని తలఁచుకొనుచుండిను. వారిగ్రామాధికారులు వారివంశ్యులు కాని వాఁ గ్రామవాసులు కాని యైయుండిరి. మఱియు నా యధికారులను వారే తమ యాచారములకును నూహలకును దగురీసిని నియమించుకొనిరి.

6-వ ప్రకరణము —

ఈ దిగువచెప్పంబడు వృత్తులు చేయువాం ద్రాకొలనుచుండిరి.

వృత్తికారులు జాగితా.

- (1) దారుకర్తకారులు (వడ్డంగులు).
- (2) లోహకర్తకారులు (కెత్తురులు కంచరులు మొదలగువారు).
- (3) కిలాకర్తకారులు (జాలంజెక్కు వారు).
- (4) తంతువాయలు (పాలెలు).
- (5) చర్మకారులు (తోలుతో పనిచేయువారు).
- (6) కుంభకారులు (కుమ్మరవాండ్రు).
- (7) దంతశుభనవాండ్రు.
- (8) వస్త్రములకు రంగువేయువారు.

- (9) ఆభరణములు చేయువారు (కంసాలులు).
- (10) ధీవరులు (చేపల బట్టువారు).
- (11) మాంసవిక్రయకారులు.
- (12) మృగయులు (వేటకాండ్రు).
- (13) పాకకర్తకారులు (పంటలజేయవారు).
- (14) అంబుష్టులు (క్షిరకులు). అంగమర్దకులు (ఒడలుపట్టువారు.)
- (15) పుష్పమాలాకారులు (పూలచండలగట్టువారు). పుష్పవిక్రయులు.
- (16) నావికులు.
- (17) కటకారులు (మేదయులు).
- (18) చిత్రకారులు.

ఈ వృత్తులవారు తమతమ వృత్తులయం దనునిపుణులై లోకప్రసిద్ధములైన పనులు చేసినట్లు గన్పట్టును. వీరిలోఁ బుష్పకారులసభలు. గొన్ని ముఖ్యవృత్తులవారికి సభలుండెను. సభాగృహములు బలవంతులును, ధనవంతులును, వ్యవహారదక్షులు నయియుండిరి. ఒక సభవారికిని మఱియొక సభవారికిని వివాదములు కలిగినప్పుడు సభాధిపతులకుఁ జైపచారిణకర్తయగు మహాసభాపతి త ద్వివాదలఁ బరిష్కరించెను.

6-వ ప్రకరణము—నాణిశాస్త్రము.

ఇంతియకు వ్యవసాయమును వృత్తులును వికాసించఁబడియె. తత్కాలవాణిజ్య విశేషములంగూర్చి కొంత వివరింపఁ ఎగుమతి దిగుమతులు. బడులు, వర్తకులు తమపరిశుభము గొప్పవగులమీఁదఁగాని, సముద్రతీరము వెంబడిఁగాని యెగుమతి దిగుమతులను జేయుచుండిరి. అట్టిసదుపాయము లేనప్పుడు వీరారులు కట్టుకొని బండ్లమీఁదఁ దీసికొనిపోవుచుండిరి. బండ్లను జాల్పు

గాఁ గట్టుకొని సార్థవామాలు నెడలిరి. రాచబాటలుగాని వంతెనలుగాని లేవు. అడవులలో బండ్లబాటవెంబడి యనేక శ్రమలంజెందుచు గంట 1-2 రెండు మైళ్లుచొప్పునం బ్రయాణంబుచేసిరి. క్రొత్తదేశముఁ బ్రకటంపఁ గానె వారు హాశ్వలచెల్లించిరి. ఒక దేశమునుండి మఱియొక దేశమునకు నడునుగల యడవులం దాటుటకు గ్రామపోలీసువా రవఁగాఁ గావలి వాండ్రు బండ్లవెంట నుండెదరు. వీరు చారివోపిడి మొదలయిన యపాయముల మొదలకుండ బండ్లను గాపాడుదురు. వీరి కధికముగా సామియ్యి వలసియుండెను. ఇంగ్లెష్లునె పరకులయొక్క విలువయు వధికమయ్యెను.

ఇప్పటికివలె నప్పడు సమసాయంబులైన మార్గంబులు లేమంటేనే వర్తకమువీరికిగా జరిగియుండలేదు. పట్టు, మట్లను, మార్గములు. సరసె యిటేదారిసరకులు, పరిమెళములు, మంపుడినుములు, చింతము, దంతపువసులు, బంగారపువగలు ఇట్టి సగుమలనె వర్తకులు విక్రయార్థ మితిర దేశములకుఁ దీసికొని పోవుచుండిరి.

క్రీ.పూ. 6-వ శతాబ్దమునకు ముందు పరకులకు పరకులనె వినియోంబు చేయుచుండిరి. 6-వ శతాబ్ద కొలమునందా సరకుల వినియోగము. పద్ధి, లేకంబును గవృట్టుటలేదు. మఱియు రాజముద్రాంకితములైన నాణెంబుల వాడుటయు లేదు. 146 శ్రేణులయొక్కఁగల చిదగభుర్రాగి నాణెమువల్ల క్రయ విక్రయంబులఁ జేయుచుండిరి. ఈ నాణెములో అర, పాతకమును గలవు. హండిలు, ప్రామిస్సురివోట్లు మొదలయిన దస్తావేజులును వర్తకవ్యాపార మందు వినియోగింపఁబడుచుండెను. వడ్డీ 100-కి పదివకు 18 చొలి నిర్ణయించుకొనినట్లు గానఁబడుచున్నది. బాధ్యంకులు లేనందున ధనమును గృహములయందు దాచుకొనుట, ముంతలలోఁబోసి పొరిపెట్టుట, స్నేహి

తనియొద్ద దాచుకొనుట యిట్టి వాడుకలుండెను. ఈ ప్రకారమునర్చినపుడు లిఖితప్రకరం బుంచుకొనిరి.

తత్కాల ప్రజలయొక్క యధికమధ్యమాధమస్థితులం బరికింప నిట్లు గన్పట్టుచున్నది. పట్టణములయందు దర్శన స్వతంత్రజీవనము. లిప్పటికాలంబునందుఁబరె యక్కాలంబున నల్లాడుట లేదనవచ్చు. స్వతంత్రంబుగఁబ్రతు కఁదగినవాఁడు కూలిచేసికొని జీవించెనేని వానిని ఘోరదురదృష్టుఁ డనిరి. నివాసదీశములకు సమీపములయందుండు యడవులఁగొట్టి భాగచేసికొనిన వారి కాభూములు జీవనార్థముగా నుపయోగించెను. సామాన్యజనంబు లెట్లుమనవఁ గప్పించి మర్యాదగ జీవించుట నె కోరియుండిరి.

అప్పటి వ్యవహారస్థితినిబట్టి విచారించినను భాగ్యవంతులసంఖ్య బహుస్స ల్పముగా నుండెను. ఇక్కాలపుస్థితినిబట్టి వర్తకులయొక్క చూడ మఱియు నల్పంబగును. కోటిశ్వురులగు భాగ్యస్థితులు. వర్తకులు పండ్రెండుగురు తక్షశిల, క్రావస్తీ, కాశి, రాజగృహ, వైశాలి, కాశాలి నగర ములయం నుండిరినియు, శంతకంటె న్యాయముగ నుండు మధ్యస్థులైన వర్త కు లెక్కువసంఖ్యగా నుండిరినియుఁ దెలియవచ్చును. కాఁబట్టి యధిక సంఖ్యఁ గలప్రజలు వ్యవసాయమునల్లను గులస్థులవల్లను జీవించుచుండిరి.

వర్తకులు విదేశములకుఁ బోయిన మార్గములుకూడఁ దెలియందగియున్నవి. వర్తక మార్గములు.

(1) ఉత్తరమునుండి నైఋతిమూలకుఁ ద్రోవ క్రావస్తీనుండి ప్రతిష్ఠాన పట్టణమునకు నీచారిని రాకపోకలు చేయుచుండిరి. దారియందు మహిష్మతీ, ఉజ్జైన్, గోనాథ, వివికా, కాశాలి, సాశేతనగరము లుండెను. ఈ నగర ములయందు బాటపాదలుగాని వర్తకులుగాని విక్రాంతి నొందుచుండిరి.

6-వ అధ్యాయము.

(2) తీర్తరమునుండి యాగ్నేయమాలకు మార్గము. ఈ మార్గమున బ్రాహ్మీనుండి రాజగృహమునకుఁ బోయిరి. ఇది సరళమునను బ్రోతకాదు. చుట్టుదారి. ఈ దారిని విక్రాంతిస్థలములు (మకాంతోట్లు) నేతవన్య, కపిలవన్య, కుశీనర, పావా, హస్తీగ్రామము, భండగ్రామము, వైశాలి, పాటలీపుత్రము, (పాట్నా), నాలంద, రాజగృహమును నగరములు. ఈ మార్గమే గయకుఁ గూడఁబోవును. అక్కడ బామరలిప్తిరమున కాశీమార్గములోఁ గలియును.

(3) తూర్పునుండి పడమరకుఁ బ్రోవ. ముఖ్యముగా నదులమీఁదనె యాప్రయాణము చేసిరి. గంగానదికి నెగువుగా పహజాతివలకును యమునానదికి నభిముఖముగా (ఎదురుగా) కొకాంతివలకును బోయిరి. దిగువగా గంగానది ముఖద్వారమువలకును నంతలనుండి సముద్రతీరము ననుసరించి బర్హవలకును బ్రయాణముచేసిరి. చంపానగరమువలకును దిగువగాఁబోయి యంతలనుండి యెగువగా కొకాంతి పర్యంతముఁ బోయి దక్షిణమునుండి యక్కడకు వచ్చుపరకులను దీసికొని యంతల యాగ్నేయమునకుఁ గాని వాయవ్యమునకుఁ గాని ప్రయాణముచేసిరి.

ఈ నైచెత్తివత్సరే గాక విదేహపట్టణమునుండి గాంధారమునకును, మగధముండి సౌవీరమునకు, భరతచ్ఛమునుండి సముద్రతీరము వెంబడి బర్హదేశమునకును, గాకినుండి గంగాముఖద్వారమువలకును చిత్తుట బర్హదేశము పర్యంతమును చంపానగరమునుండి బర్హదేశమునకును వర్తకులు పోవునుఁ దిరి. రాజపుత్రస్థానమునకు పశ్చిమమున నున్నయెడారిలో వర్తకులవిధారు రాక్షులయందుఁ బ్రయాణముచేసెను. నక్షత్రములంబట్టి మార్గముజూపు మార్గదర్శియొకఁడు వీరివెంబడి నుండెను. ఇట్లు మార్గదర్శికు లక్కొలఁ జువ నుండుట జగత్ప్రసిద్ధమే. సముద్రముమీఁద బాలికానగరమునకుఁ గూడ వర్తకులు వెళ్లివట్లు తెలియుచున్నది.

ఇట్లు క్రీ. పూ. 6, 7 శతాబ్దములయందు గొన్ని స్వతంత్రరాజ్యములును
 స్వల్పముగ నాయక సత్తాక రాజ్యములును
 స్వతంత్రరాజ్యములకును డెను. నాయక రాజ్య పరిపాలనయందు ప్రజ
 నాయక సత్తాక రాజ్య లు స్వరాజ్యాభిమానులై ముఖముండిరినియు
 ములకును పరిపాలన స్వతంత్రరాజ్యముల రాజులనోన్మనకలహాపీట
 భేదము. రయి గుండిరినియు గన్వట్టును. మఱియు
 స్వతంత్రరాజులకు నేకచ్ఛత్రాధిపత్యముందు
 వాంఛయశంబు. కనుక కాలక్రమమున నాయక రాజ్యముల స్వాధీనం
 బులుగఁ జేసికొని యుండిరి. మహా అలెగ్జాండర్ వీరముపై దండెత్తించినప్పు
 డనఁగా క్రీ. పూ. 4-వ శతాబ్దాదిమధ్యాగమంగు మగధరాజ్య మున్నత
 దశయంగుండెను. కాని సామంతరాజు లక్కలంబున సంతకలహంబుల
 యంగు లంపట్టులైయుండిరి. మఱి గల పంజాబు దేశంబునందక్కలంబున
 ననేక చిన్నరాజ్యము లుండెను.

ఈ రాజ్యాధిపతులు సుర్వయంబున ననోన్మన వంచనాపరాయణులై
 యుండుటంజేసివారిలోఁ గొందఱు విదేశప్రభు
 స్వతంత్రరాజుల వగు నలెగ్జాండరునకుఁ దోడ్పాటునంగి తన
 మర్యాదము. వైరిరాజుల ధింకించి తుదకుఁ దామును ధం
 గంబు పెండిరి. ఎవడయినను మచ్చరంబునఁ
 దనపొరుగింటికిఁ జిచ్చుఁబెట్టినలోఁ దనయిల్లును చివ్వుటఁ గాలకుండునా ?
 కావున పరస్పరవైరంబు కుటుంబమునకేమి రాష్ట్రమునకేమి యనర్థమూలం
 బును నివాళికరంబు నగును. ఇందు కడియాలంబుగ ఈ భరతఖండంబున
 నలెగ్జాండరు జయించినదేశమున కాయనయె యధిపతియయ్యెను.

ఉ. ధూపతియా నశోకునకుఁ బూర్వము జొర్రులకాలమంగు ధా
 త్రీవకులాంధోబుల్లిసి, లేకునలేమిని బోరుచుంటచే

నాపదలయ్యె లోకులకు నప్పటినుండెను నాయకానుసం
స్థాపితరాజ్యముల్ జనమీరింబు సంఖించొనఁగూడె నచ్చటన్.

—

7-వ అధ్యాయము.

అశోకుని రాజ్యపరిపాలన.

1-వ ప్రకరణము.

అశోకుని కాలము నున్న మౌర్యరాజ్యము.—

ప్రథమాధ్యాయముందు చంద్రగుప్తుని రాజ్యవిస్తీర్ణము వివరింపఁబడి యుం
డె. తద్రాజ్యం బంతయు ఆయన పుత్రుండగు
మౌర్యరాజ్య విస్తీర్ణము. వీని సారవికిని తదనంతర మాయన పౌత్రుం
డగు సశోకచక్రవర్తికిని నిర్వివాదంబుగ ప్వా
ధీనం బయ్యె. అశోకచరిత్రకారుఁడు మౌర్యరాజ్యవిస్తీర్ణ మశోకుని కాల
ముందు సహేతుకంబుగ నిట్లు నిరూపించెను.

(1) కాశ్మీర సేవాళ దేశములు మౌర్యరాజ్యములోఁ జేరియున్నట్లు

పురాణంబులవల్లం దెలియుచున్నది. కాశ్మీర

కాశ్మీరదేశము.

మునకు నిప్పటికిని రాజధానియైన శ్రీనగరము

సశోకుఁడు ప్రతిష్ఠించెనని చెప్పదురు. ఇప్పుడు

పాదుపడియున్న యశేక కట్టడము అశోకచక్రవర్తియొ కట్టించె ననియు,

తన పుత్రులలో నొకఁడయిన జలాక (Jalauka) యనునతని కాశ్మీరదేశ

పాలకునిగా సశోకుఁడు నియమించె ననియుఁ గాశ్మీరదేశచరిత్రముం దున్నది.

అర్హతులకొఱకు 500 మఠములు కట్టించి యీ కాశ్మీరదేశమును మౌర్యా

య్యల సశోకుఁడు బాసం బొసంగెనని “మూర్ఖకసియాంగు” అను చీనా

దేశపు యాత్రికుఁడు వ్రాసిన యద్భుతచరిత్ర యొకటికలదు.

(2) నేపాళదేశపు పల్లపుధూమం లీ మార్గరాజ్యములోఁ జేరియుండు
టను నిగ్లివియా (Niglivia) భూమిలోఁ
నేపాళదేశము. (Ru-mmindei) కిలాకాసమయలు నిర్విహ
దంబుగఁ దెల్పుచున్నది. అశోకుడు మున్న

చేసియున్న తీర్థయాత్రయందు గోరానుసాక (Goramasan) కనదులమా
ర్గమున నీ పల్లపుదేశములకుఁ బోయియుండెను. ఈ ప్రదేశముల కప్పటిరాజ
ధాని మంజాపట్టణము. ఇది యిప్పటి “ఖాట్మాండు” (Khatmundo) నగర
ప్రదేశమండె యుండెను. తన తీర్థయాత్రను బ్రజలు సర్వకాలము జ్ఞాపకమం
దుంచుకొనుటకును దన భక్తివిశేషమును దన దానధర్మములను బ్రకటించు
కొఱకును ఘనమయిన గృహములను నిర్మాణం బొనరించి యొక పట్టణమును
మాతవముగాఁ గట్టింపవలెనని యశోకచక్రవర్తి సుకల్పించి యాయన
పూర్వపు రాజధానికి నాగ్నీయమాలగా రెండు మైళ్లు మిట్టప్రదేశము
నందు నిప్పుడు లాలిపట్ను మనఁబడు పట్టణమును నిర్మించెను. దాని మధ్య
సొక దేవాలయమును గట్టించెను. ఇది యిప్పటి రాజధనమునకు దక్షిణ
ముగా నుండును. ఈ లాలిపట్టణమునకు నాలుగు మూలలయందున వర్ధదం
ద్రాకృతిగల నాలుగు మూపములను గట్టించెను. అవి నేటివఱకును దృశ్య
మానములయి యున్నవి. ఈ పట్టణమున రెండు పీఠములను సొక సమా
ధినిఁ గూడ వశోకుడు కట్టించె నని చెప్పుదురు. అశోకుని కుమారియు దేవ
పాలుండను క్షత్రియుని గృహిణియు వైన చాచమతి తన జనకునితోఁ దీర్థ
యాత్రఁ జేయుచు బుద్ధమతావలంబిని యై యోగినియై ఖాట్మాండునగరము
నకు రెండుమైళ్ల దూరమునఁ బశుపతినాథ మను మఠముఁ గట్టించి దాని
యందు నివసించుచుండెను. ఈ మఠ మిప్పటికిని నీమె పేరం బరగుచున్నది.

(3) కలకత్తాకు 35 మైళ్ల దూరమున విధునాథురపు (విద్వళూరు)
బిల్లాలో నున్నయిప్పటి తాంలూకు (Tamluk) నగరమునప్పుడు తామ్రుతిప్ర

బంగాళాదేశము. నగరమనిరి. శివుపట్టణమగుటచే సింహళము నుండి పెడలుబాటసారు లిపట్టణమందుఁ బరవాసము చేసిరి. ఈ నగరము మౌర్యరాజ్యములోనిది. ఇది బంగాళాదేశమును దున్నది. చంద్రగుప్తుఁడు మగధరాజ్యమును దీసికొనినప్పు డీ బంగాళాదేశము దానిలోనే చేరియున్నది.

(4) మహానది మొదలుకొని “పులికాటు” సరస్సువఱకు బంగాళా

సముద్రతీరమందున్న కళింగరాజ్యము నశో

కళింగదేశము.

కుండు తాను ప్రభుత్వమునకు వచ్చిన తొమ్మి

దవ వత్సరమున జయించి తన రాజ్యముతోఁ

జేయకొని నని గతమున లిఖింపఁబడియుండె.

(5) మైసూరునందున్న సిద్ధాపురకాసనములవల్లను దక్షిణమందున్న

స్వతంత్రరాజ్యములనుబట్టియు మౌర్యమండల

స్వతంత్రరాజ్యములు.

ముయొక్క దక్షిణపరిమితి గ్రహింపఁదగి

యున్నది. శోరణాల కాకాలమున తిరు

చినాపల్లికి సమాసమందుండు ఉరయూరు (Uraiyur) పట్టణము రాజధా

నిగా నుండెను. దానికి దక్షిణముగా పాండ్యరాజుల రాజధానియగు

మధురానగర ముండెను. పడమటికనవులకును ఆరావియాసముద్రమునకు

నడుమగా “కన్యాకుమారి” అగ్రము వఱకును వ్యాపించి శేరళరాజ్యముం

డెను. ఈమాఁడురాజ్యములును సింహళమును స్వతంత్రరాజ్యములని యశో

కుండు ప్రకటించెను.

కాబట్టి మౌర్యరాజ్యముయొక్క దక్షిణపురాలిమేర, తూర్పున పుదు

చ్చేరి మొదలుకొని పడమర కన్ననూరు వఱకు

మౌర్యరాజ్యముయొక్క

తూర్పు గీతిన ట్లుండెను. ఉత్తరమున హిమా

దక్షిణపుమేర.

అయపర్వత హింజూకూషుపర్వతముల వఱకు

మార్గరాజ్యముయొక్క స్త్రీగణము. ఈ రాజ్యమంతయు ఆకోకుని స్వంత పాలనమందుగాని యాయనకు లోబడిన సామంతరాజుల పాలనమందుగాని యుండెను. ఈ రాజ్య మంతయు, బ్రాహ్మణముగాక శేషించినయిప్పటి బ్రిటిషిండియాను మించి యుండెనని శిలాశాసనములవల్లను, ఆకోకు నిర్మితములని హ్యూయ్ త్సాంగ్ యాంగు పరిగణించిన స్తూపములవల్లను వక్కాణింపఁ దగియున్నది. గొమాలముపల్లపు ప్రదేశములు,

మార్గరాజ్యముయొక్క బంగాల్ ఖాతము, మైసూరురాజ్యము, ఆరాచకుర్తి కలు. దియాపముద్రము, ఈనాలుగింటికీ మధ్యనున్న ప్రదేశమంతయు మార్గరాజ్యమెయ్యని శిలాశాసనముల ప్రకటించుచున్నవి.

ఆకోకుడు 180 స్తూపములను గట్టించెనని హుయాన్ సయ్ యాంగు వ్రాసెను. ఇవిగాక యాయన యనేక మతాదు హ్యూయ్ త్సాంగ్ సయ్ యాంగుయొక్క లను గట్టించినట్లు పురాణము వల్లఁ జెలియవ గ్రంథపాక్ష్యము. చ్చుచున్నది. ఆస్తూపములలోఁ గొన్ని యర రాజ్యములయందుఁ గట్టించెనట. ఇట్లుకట్టించుటకు నానూ రాజ్యాధిపతుల యనుమతిఁ బడసియుండును. తక్కిన స్తూపము లన్నియుఁ దన పాలనదేశమునందే కట్టించెను. మాఁడుస్తూపముల నిప్పటి యాఫ్ఘనిస్తానుములోఁ గట్టించెను. మాఁడుగుల యెత్తుగల “పిలుసార” (Pilusara) స్తూపమును “కాపిశ” (Kapisa) యందుఁ గట్టించెను. జలాలాబాదు దగ్గల “నగరహార” నగరమునకు భూమణముగా 300 అడుగుల యెత్తుగల శిలాస్తూపము వెలయుచున్నది. శిలను దొలిచి యనేక చిత్రరేఖలతో నీ స్తూపము నిర్మించిరి. ఈ బ్రహ్మాండమైన స్తూపమునకు దక్షిణముగా చిన్న స్తూప మొకటి గలదు. ఇంకఁ బ్రసిద్ధము లయిన స్తూపములు స్వాతు (Swat valley) పల్లపుప్రదేశములయందున్నవి. తక్ష

శిలయందు 3 స్తూపము లున్నవి. కాశ్మీరమును 4 స్తూపములచే నశోకుఁ డలంకరించెను. మఱియు నాదేశమున 500 మతములను గట్టించిన జ్ఞానివలె ఆకలినిపలబడి యున్నది.

కూశ్మతీరమును తామరలిప్తీలోను సందర్శించుచు దీవులయందున్న సామంతాత పట్టణములోను, ఓడ్రదేశము ఇతర సామ్రాజ్యములు స్తూపములు. లోను, కలింగదేశములోను, అశోక నిర్మితములయిన స్తూపము లున్నవి.

భరతఖండమునకుఁ బడమటి దిశయందున్న గుజరాతు దేశములో వల్లభి (Valabhi) పట్టణమందును సింధునదీతీర గిరినగరమును మధుగు యందును దానితోఁజేరిన ప్రదేశములయందుండి కాల్యలు. నును అశోకుఁడు కట్టించిన స్తూపములు సమృద్ధిగ నున్నవి. “కర్తియవారు” పర్యాటకులను నశోకునిచే నుంచఁబడిన పరిపాలకుఁడు చంద్రగుప్తుని కాలములో నిర్మింపఁబడిన గిరినగరము (Girnar) అను మధుగుమండి కాల్యలను ద్రవ్వించె నని గుర్రదామను (Rudradaman) అను కాశనము తెల్పుచున్నది. సకూటా (Tsaukuta) పరగణాలో దశస్తూపములు నశోకుఁడు కట్టించెను.

ద్రవిడదేశపు రాజధానియైన యిప్పటి కంచియందును చన్నపట్నమునకు 48 మైళ్ల దూరమున నిప్పుడు వెంగిపట్టణ కంచిస్తూపము. మనఁబడు వాండ్రరాజ్య రాజధానియందును అశోకుఁడు స్తూపములను గట్టించెను.

సిరియా రాజ్య మశోకుని రాజ్యమునకుఁ బ్రాంతరాజ్య మయినట్లు కాశని ములు విశదముచున్నవి. దీనింబట్టియు నశోకుని రాజ్యమునకు సిరాన్యత్ర

7-వ అధ్యాయము.

ఈశాన్యపుల్లె.

తెల్ల హిందూకూడుపర్వతములన్నియరకసాక్షు

యనకుఁదోడ్పాటుగాఁ బల్కందగియున్నది.

అశోకుని రాజ్యములోఁజేరిన

కాఁబట్టి అశోకచక్రవర్తియొక్క

ప్రదేశముల పేర్లు.

రాజ్యమునందు నీ క్రింద వివరింపఁబడిన

ప్రదేశములు చేరియుండెను.

(1) 12-వ అశ్వమేధముండి హిమాలయ పర్వతముల వలనంగల మధ్యహిందూస్థానమును, (2) నేసార కాశ్మీర పల్లపుప్రదేశములును, (3) స్వాతు (Swat) పల్లపుదేశమును, దాని పరిసరప్రదేశములును, (4) యూఫి ఘజా (Yusufzai) దేశమును, (5) హిందూకూడు పర్వతముల వలన ఆఫ్, గనిస్థానమును, (6) సింధుదేశమును (7) లెలూచిస్థానమును.

అశోకుని కాలమందుఁ గలింగరాజ్య మొకటి మగధరాజ్యముతోఁ జేరి యుండెను. తేపించిన దంతము వించుమించుగాఁ జంద్రగుప్తుని కాలము దుండిన రాజ్యమయి యుండెను.

2-వ ప్రకరణము - రాజ్యపరిపాలన.

ఇండియాదేశపు ప్రధానచక్రవర్తియయిన చంద్రగుప్తుడు తన బుద్ధివిశేషముచే నెప్పలచిన సాలనవిధానమున అశోకుని పాలనాపద్ధతి. యశోకుం డించుమించుగా ప్రధానవిషయముల యందు ననుసరించి నూతన నిబంధనలఁ గొన్నిఁటినిఁ జేర్చి తన పితామహుఁడైన యా చంద్రగుప్తుని కాననములలోఁ గొన్ని మార్పుల నొనరించినట్లు గన్పట్టుచున్నది.

గ్రీకుదేశపు రాయబారియయిన మెగాస్తినసు చంద్రగుప్తుని యేర్పాటులను గుఱించి దాదాపుగ పదుగ్రముగ

అశోకుఁడు పాలించిన ప్రాసిన వృత్తాంతమును, కాననగ్రంథములును,

తీరిన దెలిసికొనుటకు అశోకుని పరిపాలనక్రమం తెల్లంబుగఁ జేరి

సాధనములు.

నికొనుటకుఁ జాలవలయు సాహాయ్యము చేయు
చున్నది.

అశోకచక్రవర్తియొక్క

యధికారము నిరంకుశముగానే యుండెను.

అశోకుని నిరంకు

అన్నియేర్పాటు లాయన చిత్రానుసారము

శాధికారము.

గానే చేయఁబడెను. ఆయన యాజ్ఞలు రాజ

కీయ ప్రధానోద్యోగుల మాలమునఁ గ్రింది

యధికారులకుఁ దెలియఁజేయఁబడెను. అట్టి

ప్రధానోద్యోగులకు శిఖరములుగా ప్రసాదింపఁబడిరి. ■ ప్రతినిధిస్థానముల

యందు రాజయొక్క పుత్రులుగాని రాజసన్నిహితబంధువులుగాని యుండిరి.

ఆ ప్రతినిధులలో మొదట ప్రసిద్ధమయిన తక్షశిలానగరముం యుండెను.

ఈ నగరము పఞ్చాబుడేశములో “రావ

రాజప్రతినిధులు తక్ష

ల్పిండి” (Rawalpindi) జిల్లాలో “షాలి

శిలానగరమునందుండు.

థేరి” (Shalidheri) అను చోటఁ బాడు

పడియున్నట్లు కనిపెట్టఁబడినది. శత్రు

(Satlej) నదికిఁ బడమరగ హిందూకుశపర్వతములవలకుఁ గల ప్రజేశ మం

తయు నీ ప్రతినిధియొక్క పాలనయుం యుండెను. రాజప్రతినిధి మఱియొకఁడు

“మావా” (Mahwa) లోనున్న పురాతన

ఉజ్జయినియందు.

పట్టణమైన ఉజ్జయినియందుండి ఇందియా దేశ

పశ్చిమభాగ మెత్తెను. తన తండ్రియైన చిందు

సారయఁడు రాజ్యాపరిధిగా నుండఁగా అశోకుఁడు ప్రతినిధిగాఁ బాలించినది

యీ నగరముండె యనియొకదృఢి మరణవ్యాధి కలుగఁగా నచ్చటనుండియే

బయలుదేడఁగెననియు గతంబున లిఖింపఁబడి యున్నది. నువర్ణగిరియును

నగరముందు మఱియొక ప్రతినిధి యుండెను.

నువర్ణగిరి నగరముందు. ఈనగర మెచ్చట నుండెనో యిప్పటికిని తెలి

యలేదు. తటోకప్రతినిధి తోసలి (Tosali) నగరమందుండి కలింగరాజ్యమును బాలించెను. ఈ నగరముయొక్క స్థాన మిహాటికిని నిశ్చయముగా తెలుంగఁబడలేదు. జంగద (Jangada) అని ప్రకృతంబున వాడుకొనఁబడు చోట నుండవచ్చునని చరిత్రకారు లూహింతురు. ఇట్లు నలుగురు రాజులు న్యూనిప్రతినిధులుగా నున్నట్లు ధాలి (Dhali) పరిశిష్టకావనముల రెండియందును నేర్పాటు లనుకూలకావనమందును బ్రకటింపఁబడి యున్నది.

ఈప్రకారంబున మగధరాజ్యములోఁ జేరిన ప్రాంతదేశములను బ్రతినిధులమూలకముగాఁ బాలించి యశోకుఁడు నగరపరిపాలన. స్వదేశమును బ్రదేశాధికారులవల్ల స్వయముగాఁ బరిపాలనం బొనర్చెను.

ఈ ప్రతినిధులకుఁ గ్రిందియధికారులను గజ్జ (Rajjukas) కులని చెప్పుదురు. వీరి విప్పటి కనియ్యవచ్చు వంటివారు.

వీరు లక్షలకొలది జనులను బాలించిరి.

గజ్జానులనఁబడు ఈ యధికారులకు నిగువనుండు వధికారులు వధికారులు. ప్రాదేశికులు (జిల్లాఅధికారులు) అనఁబడిరి.

చండవాధికారులకు మహామాత్రులని యధికార వాడుము. ఇది సామాన్యవామము. ఈ యధికారముండు కింది

చండవాధికారులు. ద్వేషములను దెలియఁ జేయుటకై విశేషణ పదములను మహామాత్రపదమునకుఁ బూర్వ

మం నుపయోగించిరి. ఎట్లునఁగా ధర్మాధికారులును చండవాధికారులలోఁ జేరినవారె కనుక వీరిని ధర్మమహామాత్రులని పిలిచిరి. ఈ ధర్మాధికారులను

ధనపాలనకాలములోఁ బనుపాలన పర్యవేక్షకమున నూతనముగా నశోకుఁడు నియమించి నట్లు కవలకావనమందు చూపినది. అన్నియు

మొల ప్రజలయొక్క యోగక్షేమములను విచారించవలసినదనియుఁ దన పాలనయందున్నప్రజల కందఱికి బుద్ధధర్మసిద్ధాంతమును సలక్షణముగ బోధించి దానిని వ్యాపింపఁజేయవలసినదనియును దనపాలనకు లోబడియు లోబడనట్లు బంధుయవన గాంధార ప్రభృతులయిన ప్రాంతదేశప్రజలకును ధర్మోపదేశ మాప్రకారమే చేయవలసిన దనియును అశోకుండే ధర్మాధికారులను విధించెను. మఱియు నిర్దోషులను కారాగృహముం దుంచుట, అన్యాయమైన కరీరదండన విధింపుట, యిట్టి యుక్రమములను విచారించ వలసిన దనియు వీరికి నాజ్ఞాపించుటయే కాక వయోవృద్ధత్వమును బట్టియు హతాత్మ్యంధనముయిన కన్యమునుబట్టియు బహుకుటుంబభారమును బట్టియు శ్రమించుటకు నర్హుఁ డయ్యెనేని యిట్టి నేరస్థుని విడుదలఁజేయుటకు నీ ధర్మాధికారుల కశోకుం డధికారమిచ్చెను. ఇదియునుంగాక స్వనగరమందను నెవరెవలెవ్వరియందును రాజకుటుంబములలోఁ జేరిన యంతఃపురస్త్రీలయొక్క క్షేమమును విచారించుట యనుసున్నితమైన పనినిగూడలయన వీరియందెఱుఁగెను. వీరు తక్కినరాజకీయోద్యోగములతోఁబాటుగా రాజాగారీయానరాణులుగాని బంధువులుగాని యొసంగు ధర్మములను పద్వినయోగము చేయుచుండిరి.

స్త్రీలకుఁ బ్రత్యేకధర్మాధికారుల నశోకుండు నిర్మించినట్లు చెప్పెదరు.

కాని పైన నుదాహరింపఁబడిన ధర్మాధికారుల
స్త్రీధర్మాధికారులు, కును వీరికిని సభికారములయందు దేమిభేదముం
డెను సులభముగా నెఱుంగఁబడకుండెను.

శవల దండెసాధికారులకు సహాయార్థముగా నీ ధర్మాధికారులను నియ
మించిన ట్లుపాంపఁదగి యున్నది కాని
పరస్పరవిరోధాధి యధికారములు విస్పష్టముగా లేనందున నధి
కారములు, కారములను జెల్లించుటలో చాలికిని వీరికి

విభిన్నప్రాంతభేదములును స్పృహను విశేషముగాఁ గలిగితిమనలేదు.

చట్టములకు వ్యతిరేకముగ జంతువులను జంతులు లేక చిత్రపథ చేయుట
యనగా నేదోయొక యవయవమును గోసి
ధర్మాధికారుల విధి చేయుట, తల్లిదండ్రులను పెద్దలను మొద
గృహములు. లయినవారిని మిక్కిలి నగారముచేయుట
యిట్టి నేరములను ధర్మాధికారులు విచారణ

చేసియుందురు. రాజస్థ్రీల యక్రమపునఃదలను గూడ వార విచారణ
చేసియుందురు. స్త్రీలయొక్క యధర్మప్రవర్తనలను విచారించుపని స్త్రీ
ధర్మాధికారులదె యయి యుండును. వీరుకూడ నంతఃపుర స్త్రీల క్రమప్రవ
ర్తనకు బాధ్యులయి యుండవచ్చును. ఈ స్త్రీధర్మాధికారులు తెలియఁజేయు
సంగతులను సమాచారనివేదకులు (Reporters) అయిన రాజకీయాద్య
గులు నిరూపింపక వైయధికార్లకుఁ దెలియ చేయుచుండిరని మెగాస్థీనిసు
వ్రాసియుండెను.

నానావిధోద్యోగకాఖుల (డిపార్టుమెంటు) కొలకు ననేక జంతుల
యద్యోగులను నియమించితి నని యశోకుడు
ఇతరమయిన యద్యోగ వ్రాసియుండెను. విచారణకర్తలను (ఇంక్వి
గులు. క్టరులను) గొందఱిని నియమించినట్లుబాహు
రింపఁబడియుండెనుగాని వారికి విధింపఁబడిన
పనులయొక్కవివరము తెలియలేదు. ఉద్యోగులలో మార్గరక్షకు లనఁబడు
తరగతివారుండిరి.

ఎవఁడయినను దన కన్యాయము కలిగినదని ప్రభువుతో మనవిచేసికొనఁ
దలచినయెడల వానికి నెచ్చటనైన నెకాల
ప్రజల విన్నపములను దుండైనఁ బ్రభుదర్శనం బనాయాసముగ
విచారించుట. నగుటకు గట్టి యెచ్చాటు చేయుట బహు
ముఖ్యకార్యమని యశోకుడు తలఁచి వచ్చి

నటువంటి యన్ని వ్యాజ్యములను, రిపోర్టులను, తన యిబ్బందిని విచారించు కొనక వెంటనే తీర్మానము చేసెనని తన శిలాశాసనములనుండియు. తన తాత గారైన చంద్రగుప్తుని యేర్పాటులనె యనుసరించి వానినె బలపఱచుటకు వశోకుఁ డిట్టి యుత్తరువులఁ జేసి యాప్రకారమే నడచుకొనెను. చంద్రగుప్తుఁడు తాను సేనకులచే నుడలు పట్టించుకొను సమయమునందైన మూరకుండక దినమంతయు దివ్యానులోనుండి రాజ్యకార్యముల నెఱవేర్చుచుండెనట.

రాజకీయోద్వోగములు తమతమ వ్యవహారముల నెట్లు నెఱవేర్చుచుండిరో

యావిషయములఁ గనిపెట్టి విశేషవార్తలఁ
వార్తాపత్రికలు. దెలిసికొని లిఖించుటకు నీ ప్రాగ్దేశ ప్రభువుల

వలెనె యశోకుండును వార్తా పత్రికలను

క్రాయువారిని నియమించియు అట్టి పత్రికాముఖమునం దెలియు వార్తలను
విశ్వసించెను. ఎవ రెప్పుడు ద్రోహముచేయుదురో యను సంశయముచే

చంద్రగుప్తుఁడు పగటిపూట నిద్రింపక రాత్రులయందుఁ దన శయనమంది

రము నప్పటికప్పుటికి మాఱుచుండెను, ఇవి

అశోకుని సంశయాత్త. ధంబుననె యశోకుండును సంశయాత్త కల

వాడై చేయుచుండెనట. తన తాతగారి

యడుగుజాడల వెంటడియె రాజకీయసంగత్యం దశోకుండు నడచెనని వక్కా
ణింపవచ్చును.

అశోకుని సేనావైత్రుల్య మిట్లుబుండెను. 800,000 కాల్బలమును,

30,000 గుఱ్ఱపుడకము, 9,000 ఏనుగులు

అశోకుని సేనాపరిమితి. నెన్నియో రథములు, పూర్వకాలము దేరా

జాలకును నింత యధికవైభవము లేదని చెప్ప

వచ్చును.

3-వ ప్రకరణము - సేనాంగవిచారణ.

సేనాంగవిచారణకు ముప్పది మంది
అజుపంచాయతులు. యుద్ధోగములను పంచాయతి 11 కనుదు చొ
ప్పున పంచాయతులనుగా నియమించెను. ఈ
పంచాయతులకుఁ బనులను వేలువేలుగా నేర్పాటుచేసెను.

1-వ పంచాయతి—నావిక సేనాధిపతితో సంప్రపించుచు నావిక
సేనావిచారణ చేసిరి.

2-వ పంచాయతి—సేనలయొక్క స్థలాంతర గమనాగమన విచా
రణ చేయుట వారికి భోజనసామగ్రిలను మొదలయినవి యుదుర్బుట. వారి
వలనఁ బనులుగొనుట, యిట్టి కార్యములు నెఱవేర్చిరి. మఱియు రుంజులు
వాయిండువాగు, గుట్టపునవుకల్లు, ఆయుధములను చేయువారు, గడ్డికోత
కాండ్రు ఇట్టివారియొక్క వైవిచారణచూడ నీ పంచాయతియొ మొనర్చెను

3-వ పంచాయతి—కల్పలయయొక్క వైవిచారణ చేసిరి.

4-వ పంచాయతి—తురగవైద్య విచారణం గావించిరి.

5-వ పంచాయతి—మధ్యరథవైద్యముయొక్క వాద్యతఁ గలిగి
యుండిరి.

6-వ పంచాయతి—గజవైద్యవిచారణం జూనర్చిరి.

పని లేనియప్పు డాయుధముల నాముఢాగారమందు భద్రపఱచిరి. ఏనుఁ
గులకును గుట్టములకును బ్రత్యేకముగా కాల
యుద్ధవ్యాపారము లేని లుండెను. గ్రామాంతరములకుం జూవునవుడు
యవుడు హయాదుల శకటములకు హయంబులం గట్టక యొడ్డం
యుపయోగము. గట్టిరి. ప్రతియుద్ధ రథంబునకు రెండుగాని
నాలుగుగాని తురగంబులం బూన్చి దానిపై
నిట్లెరు రథికులు నొక సారథియుఁ గూర్చుండిరి. విహారంబుకొఱకు రాజ

భక్తియొ రథంబునకు నాలుగు తురగంబులం గట్టిరి. యుద్ధగజంబుపైని ముగ్గురు సైనికులును సొక మాచటిఁడు నుండిరి.

పరాశి సైన్యమును తురగ సైన్యమును
యుద్ధసన్నాహము యుద్ధసన్నద్ధంబుఁ జేయుటనుగూర్చి కొన్ని
చేయురీతి, వివోదకరవిషయంబుల సొకచరిత్రకారుఁడిట్లు
లిఖించెను.

“హిందువులు యుద్ధాయత్తు లగురించి నేను చెప్పఁబోవు చున్నాను. వారికి శత్రుహృద్ధము లేదని నుడుపుటకు మాత్రము వలనుపడదు. యుద్ధ భటులు విండులను ధరించెదరు. అవిండ్లు వానిని ధరించువారియంత పొడవు గ నుండునట్లు చేయఁబడి యుండెను. ఈ వింటిని యుద్ధభటుండు తన యొడనుపొదముతోఁ దన్నివట్టి వారని జెవి కంటలాగి బాణంబు విడిచెను. ఈ బాణము రమారమిగా 3 గజములు పొడవుల గలిగియుండెను. దీనిని దాలుగాని తోఁమ్ముక వచముగాని మఱియేదిగాని యొదిరింపం జాలదు. వాని యొడనుచేయిందుఁ బునుఁజేయఁబడని గొడ్డుచర్తముతోఁ జేయఁబడిన యొక దాలుండెను. ఇది ధరించువానియంత వెడల్పుగా లేకున్నను వాని యంత పొడవుగా మాత్ర ముండెను. కొండలు యుద్ధభటులు విండ్లకు మాటుగా నీటెలను ధరించిరి. పరాతు లందిలును ఖడ్గమును గలిగియుండిరి. కత్తి వెడల్పుగా నుండెను. కొని మూఁడు మూరలకంటె యెక్కువ పొడవుగా నుండెను. బాహుబాహిగా శత్రువులతోఁ జెనంగి పోరుట వారి శిష్టము గాకున్నను దప్పక పోరవలసినప్పుడు వార లీ ఖడ్గమును రెండు చేతులతో వాడిరి. గుఱ్ఱపుఱ్ఱులు రెండు బల్లెములను బరాతులు ధరించు వానికంటెఁ జిన్నవగు దాలులను ధరించిరి, వీరు గుఱ్ఱములమీఁదను తమ నేయరు. వానికోటిలో నిమిషకల్లెములను బెట్టురు. పదునుచేయని రెమ్మిద్దు చర్తము గుండ్రముగాఁ గుట్టి దానిలో నిమిష మేకులనుగాని యిత్తడి మేకు

అనుగాని కొనలు లోనికుండువట్టు లచ్చటచ్చట నాటించి దానిని గుట్టము
మూలికిఁ దగిలించెదరు. ఈ తేకుల కొనలు మిక్కిలి వాడిగ మండవు.
భాగ్యవంతుఁ దావర్తములో దంతపు తేకులను నాటించెను. 'గుట్టము
నోటిలో నినుపకోలను బెట్టి దాని చివరలకు కళ్లేమును బంధించెదరు.
గుట్టపువవారు కళ్లేమును లాగువప్పుడు నోటిలోనున్న యినుపకోలకుఁ
గుట్టము లోఁబడియుండును. ఈ కోలముందుండు ముండ్లనంటి తేకులు
నోటిలో గుచ్చుకొనుటచే నెవారు చెప్పినట్లు గుట్టము వినును.'"

4-వ ప్రకరణము - నగరి పరిపాలన.

ప్రజాపరిపాలనను గురించి శిలాశాసనములయందుఁ బ్రకటింపఁబడిన
యంశములఁ గొన్నిటి నిదివఱకే వివేచింపఁబడినవి.
పరిపాలనాక్రమము యుంటిమి. ప్రజాపరిపాలన విషయమైన యే
బుప్పుప్రము. ర్చాటులు మిక్కిలి రిక్తక యుండుటంజేసి
యిదమిద్దఱుని స్పష్టికరించుటకు వలనుపడ
కున్నది. అయినను విసురికెక్కిన మహమ్మదీయ ప్రభువులయిన ముల్క్, అక్బరు నీరి పరిపాలనాసరణికి నశోకుని పరిపాలనక్రమము మొగ్గమునఁ
దీసిపోవునది కాదు.

ఈజిప్టుదేశమునం దాకాలమున నున్నట్లువలె నీరుపాటుదలచేయు పరి
పాలనకాఖ(డిపార్టు మెంటు) ఒకటియుండెను.
నీరు పాటుదలచేయు ఈడిపార్టు మెంటులోఁ జేరిన యుద్యోగులు
డిపార్టు మెంటు. ననులలోనుండి కాలమును ద్రవ్వించి తూము
లేర్పఱచి మాగాణి వ్యవసాయకులకు వలసి
నంత నీటి నిచ్చుచుండిరి, అశోకునిచే సౌరాష్ట్ర దేశమునకు నధికారిగా నియ
మింపఁబడిన పారిసీకప్రభువు చంద్రగుప్తుని కాలములోఁ ద్రవ్వించఁబడిన
గిరినగరమును నుడుఁగునుండి కాలువలను ద్రవ్వించి వంతెనలను గట్టించి నీరు

పాండవల చేయించి యుండెనని శ్రీ. వె. 180 పల్లిలోఁ బ్రచురింపఁబడిన రుద్రదామను (Rudradaman) అను కాసనమువల్లఁ గన్పట్టుచున్నది. ఈ సారాంశము పాటలిపుత్రమునకు 1,000 మైళ్లకంటె నెక్కువదూరమున నున్నది. ఇంత దూరప్రదేశములకు నీరు పాండవలఁ జేయించి వ్యవసాయాభివృద్ధిఁజేసి భూమికిస్తుఁ బెంపొందించుట యొక్కటియో యియ్యకోకుని బాగరూఁతను మనమెంత కొనియాడఁ దగినదో తెల్పుటకుఁ జాలియున్నది కదా.

ప్రభువుయొక్క భాండాగారమును నింపుటకు ముఖ్యాదాయముయిన భూమికప్పుమును నేకరించుట యిప్పటివలెనే వివిధాదీపాస్థమెంటు. యాకాలంబునను వివిధాదాయద్యోగులయం నుండెను. వ్యవసాయపు భూమియంతయుఁ బ్రభువుయొక్క సొంతయైయుండెను. వ్యవసాయకులు పంటలో నాల్గవవంతుఁ దీసికొని వట్లొక గ్రంథమునందు గానుపించెను. భూమిముంకము. నియామకములేని శిస్తుకై పంటలోఁ జరుగ్గ భాగమును వ్యవసాయకుఁడు ప్రభువువకుం తెల్లించినట్లు మఱియొక గ్రంథమునందుఁ గన్పట్టును. ఈచివరఁ జెప్పినదియె వాస్తవమయి యుండును.

వ్యవసాయముతో సంబంధించిన కులములనా రహఁగా వడ్రంగులు, కష్టాలఁగొట్టువారు, కష్టుదులు, గనులను ద్రవ్యువారు వీరందఱు వివిధాదీ అధికార్లకు లోబడియుండిరి.

రాజకీయాధికారులై చాలిలను సంరక్షణచేసిరి. రాజమార్గములయందు మైలురాళ్లకు మాటుగా స్తంభములను ఒకటిం బాతిక మైలెడముగ స్థాపించిరి. అనేక శతాబ్దములకుఁ దిరుటఁ బరిపాలించిన మొగలాయి

మైలు స్తంభములు. చక్రవర్తు లిట్టి మైలు స్తంభముల నె నిర్మింపఁ జేసిరి. అవి యిప్పటికిని దృష్టిగోచరము లగు చాయావృక్షములు. చున్నవి. రాజమార్గములయందు ఛాయా వృక్షములను ఒండొంటికి సమాపంబుగ నడచావులను, బాటసారులకుఁ గలుగఁ జేసినవి యిహోకుండు తనలోకస్థాంగు మండెనట. సత్కార్యంబుల నువర్చువారు పొంగివసు బాంగవచ్చునుగదా. సోనా (Sona) గంగానదుల సంగమస్థానమున సోనానది దక్షిణాభిముఖము మీఁద నిప్పటి పాట్నాపట్టణ పట్టణముమీఁద నిప్పటి పాట్నాపట్టణమును బాంకిపురపు స్టేషనుండుపట్టునఁ బాటలీపుత్రము నుండెను. సోనా (స్వర్ణ) నదీప్రవాహ మార్గముమీఁద బాంకిపురమునకును పరిధివపుర కిలిగియున్నది గంగతోఁ గలియుచున్నది. కాని దాని పూర్వమార్గము నిప్పటికిని గవిపట్టవచ్చును. ప్రస్తుతపు పాట్నా నగరమువలెనే పాటలీపుత్రము పొడుగుగాను సన్నగాను ఉండు ఏమాం తర చతుర్ముఖాకృతి గలిగియుండెను. దీని జైర్ధ్యము తొమ్మిది మైళ్లు. వైకాల్యము ఒకటిన్నర 1½ మైలు. మెగాస్తినసు అను రాయ బారి తానుచూచినట్టు వ్రాసిన దాయని ర్మితములైన కోటగోడలచుట్టు వికాల ముగాను లోతుగానుండు కందకము నగరమునకు సంరక్షకముగా నుండెను. మఱియు నీగోడలపై 570 బురుజులును, గోడలయందు 84 ద్వారములు నుండెను. నగరమునకు వెలుపల నుకరాల్ గోడను ఆకోకుండు కట్టించి విశేషాలంకార భూయిష్టము లయిన యనేక కిలార్ధవనంబులచేఁ బాటలీ పుత్రనగరమును బహు మనోహరంబుగఁ జేసెను. కనుకనే తదనంతర కా లంబునఁ బ్రజలు వానింజూచి యది కేవలనిర్మితము లయియుండెనని భావించిరి. ఈ ప్రాచీననగరమునందు చాలభాగము పైని చెప్పఁబడిన

నమలయొక్క నేటియదుగుననుండు బురజనేలలయందు పాట్నా, బాంతి
పుర పట్టణములకు నడుగున 10 మొదలుకొని 20 అడుగులలోకు నజనుఁ
బూడిపోయి యుండెను. కొయ్యగోడలయొక్క కేసులు బనేక స్థలముల
యందు నేలను ద్రవ్వినప్పుడు గోచరములగుచున్నవి. అకాలపు పెద్దయిటుక
గాళ్లయొక్కయు, దివ్యభవనములయొక్కయు బాదలు కనుగొనఁ బడు
చున్నవి. కొన్నియిటుక లొగిండ్లుపాడుపడి యిప్పటికిని భూమిపైఁ గాన
వచ్చుచున్నవి. తగుశ్రద్ధతో నచ్చటిభూమిని ద్రవ్వించి పరిశీలించినయెడల
నశోకుఁడు కట్టించినది చీనాదేశపు యాశ్రమలు వ్రాసియున్న కట్టడములును
గనుపించవచ్చును.

మెగాస్థినసు రాయబారియు, చీనాదేశపు యాశ్రమికులును మూర్ఖరాజు
ధానియయిన పాటలీపుత్రముయొక్క విస్తీ
మెగాస్థినసును, చీనా ర్థమును బొన్నత్యములను గుఱించి లిఖించి
యాశ్రమికులు వ్రాసిన యున్న వృత్తాంతములు వాస్తవములయినట్లు
గ్రంథములయొక్క నేటివఱకుఁ జేయఁబడిన ఖననములవల్లఁ గానఁ
పత్యక. బడుచున్నది.

ఇంతకువఱకఁ జెంది యింతవిస్తీర్ణముయి నుండిన నగరమును అశోకుండు సమ
గ్రంబుగఁ బరిపాలించెను. నేనాపరిపాలనఁ
అజుపంచాయతులు. జేసినరీతి నె నగరపరిపాలనంబుఁ గూడఁ బంచా
యతికి 5 గురు చొప్పునఁ గల 6 పంచాయ
తుల మూలమున నెనర్చెను.

1-వ పంచాయతి—శిల్పములను శిల్పపుష్కలము లైవిచారణచేయుట
మీరియి.

2-వ పంచాయతి—పాటలీపుత్రమునకు వచ్చు పరదేశీయులను బరా
నుర్హించుట మీరియి. పరదేశీకులకు బసలుకుదిర్చి చారివెంటిడి నేవకులనుంచి

యాసేవకులవలన వారిజీవన మధ్యాదల వెలుంగును వారువగరమునుండి నిర్ణమించునపుడు వారికి వీరు దారించాపుచుండిరి. వారికి మరణము సంభవించినయెడల దహనాది క్రియలంజరిపించి వారిసాత్తును వారివారసులకుఁ బంపుచుండిరి. వారు దుష్కృతం జేసినవ్వ డౌవధాది నేవల వినానరించిరి.

3-వ పంచాయతి—సుంకములను వనూలు చేయుటకును గొప్పవారిలోను, కొద్దివారిలోను సంభవించు మరణములు ప్రభువునకుఁ దెలియఁ జేయుటకును వీరు జనవమరిణముల నైవిచారణఁజేసిరి.

4-వ పంచాయతి—వర్తకవ్యాపారములపై విచారణఁ గావించిరి. కూనికరాళ్లను, కొలసాస్త్రలను వీరు స్థిరపఱచిరి. ఆయాకాలముల యందు ఫలించు పంటలకు ధరలుజాబితాను బ్రకటించిరి. ఒక్కసరుకుకంటె నెక్కువ సరకులలో వ్యాపారము చేయువాఁడు వృత్తిపన్ను ద్విగుణమివ్వవలయును.

5-వ పంచాయతి—వీరు సరకులనుజేసి వానితెలను ప్రచురపఱచిరి. ప్రాతసరుకును గ్రౌత్తసరుకును మిశ్రమము చేసినయెడల వీరు జరిమానాకుఁ బాత్రులయిరి. దిగుమతయగు సరకులకుంగల చట్టములె యీసరకులకుఁగూడ నుపయోగించిరి.

6-వ పంచాయతి—అమృతపు సరకుల వెలలలోఁ బదియవవంతు వీరు వనూలు చేసిరి. ఈ పన్నుఁ జెల్లెంపక మాయఁజేసిన వానికి మరణాండనవిధించిరి. ఈ ఘోరమయిన చట్టము చంద్రగుప్తుని కాలములో నేర్పడెను. చంద్రగుప్తునిజిజ్ఞాసుని మిక్కిలి ప్రూరయయినదని దెల్పు విషయములలో నిదియొకటి కాని అశోకుఁ డా కిత్వా స్మరియొక్క కౌశిన్యమును కొంతవఱకు తగ్గించెను.

7-వ ప్రకరణము - పరిపాలన విమర్శ.

చంద్రగుప్తుని కఠిన పరిపాలనంగూర్చి “జడ్డిక” అను చరిత్రకారుఁ

డిట్లు విఖించెను. “చంద్రగుప్తుఁడు భరత

చంద్రగుప్తుఁడు క్షీని ఖండవాసులను గ్రీకుదేశముల పరిపాలననుండి

గోలుపోవుట. విడుదలఁజేసి తాను వారికిం బ్రభువయి తన పాలన కశివత్వముచేత స్వాంతస్య ప్రదాత యను గీర్తిని గోలుపోయెను. ఏలయనఁ దత్ప్రభువు వారిని హింసించి యూడి గముఁ జేయించుకొనెను. మూనిసిపలుపమ్మ పరిపాలనా కార్యము. లఁ తెల్లించనివారికి విధింపఁబడు శిక్షలు పైన నుదాహరింపఁబడినట్లుండఁగ అప్రభువు బహు కశివముగాఁ బ్రజల శిక్షించెననుటకు నితరద్వైతాంతములు గ్రంథస్థములయి యున్నవి. మృగయాగము రాజు వెడలిన త్రోవందెబ్బటకుఁ గట్టఁబడిన త్రాళ్లునకుమకు వచ్చినవారిని తుంగ్రగుత్తుఁ దురితీయించెను. శిల్పకారుని హస్తమునకుఁ గాని శేత్రమునకుఁ గాని యపాయముఁ గలుగఁ జేసినవానికి మరీశిక్షయే. ఏలయనగా నిపుఁబలులయిన పనివాండ్రు మిక్కిలిగా రాజున కుపయోగముగ నుండుదు. ఎవఁడయ్యును మఱియొకని యవయవచ్ఛేదంబు చేసె నేని యట్టి యవయమునే వానియంగముమండి ఖండించి వాని సర్వ హస్తమునుగూడఁ భేదించిరి. అబద్ధపు సాక్ష్యమిచ్చిన వారి నాలుకల కొనలను గోసిరి. ఇవిగాక యేవియొ కొన్ని ఘోరపరాధంబులఁ జేసినవారి కిహిముండనంబుఁ గావించిరట. ఈ కడపటిశిక్ష మిక్కిలి యవమాన కరమని యిప్పటిజనులు భావించిరి.

ఈ ఘోరమయిన శిక్షాస్త్రాని నకోకుండు స్వల్పంబుగ నులభించుచేసి నట్లు గవ్వట్టును. మరణదండన విధింపఁబడిన శిక్షాస్త్రానియం దశోకుం నేరములకు దండనకుం బూర్వము దినత్రయ దినర్చిన పాలభ్యము. విక్రాంతి యొసంగెదరని గతంబున లిఖింపఁ బడియున్నది. ఇట్టి యాజ్ఞను బ్రకటించు శిలాశాసనములో ఘోరములగు నేరములనంభ్యగాని మరణశిక్షాపాత్రుల నంభ్యగాని శిక్షువపడినట్లు లిఖింపఁబడలేదు. నేరముల విషయమై తర్వాతి

కారులు కొన్ని కారణములబట్టి కనికరించుట కధికారముఁ గలిగియుండి నని యిదివరలో లిఖింపఁ బడియున్నది. కాని దండనాధికారులు ప్రత్యేకముగా నియమింపఁబడియున్నందున ధర్మాధికారు లంతవఱకు నేరభూలకు యమింపఁ గలిగిరో స్పష్టంబుగఁ దెలియను.

అశోకుఁడు సింహాసనం బధిష్ఠించిన జనమునందుఁ బ్రహేళికవంబున మత్స్యకుంబుఁ జేయఁబడెను. అట్టియొత్సవదినం పవత్సరోత్సవము. యన మరల శత్రుసామ్రాజ్యములను దోషము యమింపఁబడి విడువఁగఁ జేయఁబడిరి కాని మైరి లిఖింపఁబడిన ప్రకార మురిక్షియుటకుఁ బూర్వము మూఁడుదినముల విక్రాంతకాలము కనుక నిట్టి రాజానుగ్రహమువలన మేలుఁబొందిన చార లెక్కువగా నుండియుండెను. అభించినంతవఱకు గ్రంథసాక్ష్యముగాని కాప నసాక్ష్యముగాని పరిశీలింపఁగాఁ దనపితామహుని చండకాపనమునే యశో కుఁడు కించిహ్వనంబుగ ననుసరించెననియొ యూహింపఁ దగియున్నది.

కరుణానుయోగిడైన యశోకుఁడు తన పితామహుఁడైన చంద్రగుప్తుని ప్రచండకాపనము నించుమించుగా ననుసరించిన అశోకుని పరిపాలన మాత్రన నశోకుని ధర్మచరణములు దంధి మప్పటిదేశకాలాను విచనములని యాయన కరుణానిశేషముకపటి గుణ్యముగానుండుట. చిన్వాసమని యెంచుట యెంతమాత్రమును సరసముకాదు. అప్పటి దేశకాలపాత్రముల కనుగుణముగాను నేరముల విచారించి శిక్షల విధించుటయందు ప్రాగ్దేశ రాజ్యముల మర్యాద కనుకూలముగాను, అశోకుఁడు పరిపాలనఁజేసియుం డెను. అశోకుఁడు తన యుర్యోగస్థులకు బోధించిన పద్ధతులప్రకారము వారు నడిచుకొనినయెడ రాజ్యవరిపాలనయం దధికవ్యాయమును, దత్కాల మందున్న ఘోరాభ్యాసములు కొంతవఱకుయినను క్షీణించుటయును, నిష్సం

దేవ-ముగా సిద్ధించియుండును. అట్టిపద్ధతుల
అశోకుడు ప్రవనియుడు. సేర్పజ్ఞి వంశునకు నశోకునిఁ గొనియాడ
వలయును.

జయింపఁబడిన కళింగ దేశముయొక్క పరిపాలకులకును దండవాధికారుల
కును బ్రతులించిన ధౌలి (Dhauri) జంగద
కళింగుల యెడల నశో (Jangheda) అను పరిశిష్ట కాపనములం జూ
తుని యభిలష. దఁ గరుణామయుడై నిదానముగ రాజ్య
పరిపాలనంజూనర్చుట కశోకుని పూర్ణాభిలాష
స్పష్టముగఁ దెలియుచున్నది.

ఈ విస్తీర్ణరాజ్యము చంద్రగుప్తు నుండి బింబిసారునికి బింబిసారు నుండి
యశోకునికి నిర్వివాదంబుగను నిరాటంకము
రాజ్యము సమర్థంబుగ గను వచ్చియుండుటం బట్టి రాజ్యపరిపాలన
మండెననుట. నిబంధనలయందు లేకబయివఁ గొలుంతలే
కుండె ననియు, విదేశ రాజుల దండయాత్రల

సరకుఁ గొనక సరరాజ్యవిజయం జూనర్చుటకుం జాలిన ప్రబల సేనాంగముండె
ననియు, గ్రహింపందగియున్నది. ఇంతసమర్థంబుగ నుండుటంబట్టియే యీపరి
పాలన నిబంధనలు ప్రజాసౌఖ్యంబునకు సంబంధించిన పనులనుకూడ సమ
గ్రంబుగ నెఱవేర్చుం జాలియుండెను. చంద్రగుప్తుఁడు మొదలుకొని యశో
కునివఱకు ముగ్గురు చక్రవర్తులకును పాటలీపుత్రుమే రాజధానిగ నుండెను.
మఱియు వీరిరాజ్యము బంగాళాఖాతము ఆరావియా సముద్రములకు వడుమ
నిప్పటి బ్రిటిషుఇండియా అనఁగా ఇంగ్లీషువారి పాలనక్రిందనున్న హిందూ

దేశముకంటె నెక్కువగనుండెను. ఇక్కా
పాధన సామగ్రి. లపు నవినవాగరికమున కవసరంబులైన ప్రభుల
సాధనసామగ్రి అశోకునికప్పుడు లేకుండినను

దనరాజధాని 1800 మైళ్లదూరమునకున్న కౌబూలునందలిను, 1000 మైళ్ల దూరముననున్న గెదనగరమునకును ఆశోకుడు తన యజ్ఞను తెల్లించు కొనెను. రాజ్యమునకువచ్చిన తొమ్మిదవ చక్రవర్తి ఆశోకుని సామ్రాజ్యమును రంబున వశోకుండు శత్రుభీకరంబయిన తన శాశ్వతమును కలింగయుద్ధంబువలన బ్రకాశించు జేసి విస్తృత పరిపాలింప శక్యముగాని యట్టివికజనంబులను సహనముచే వశపఱచుకొనెను. మఱియుఁ దనరాజ్యముండు మనోహరము లయిన భవనంబులం గట్టించి నీరిని భర్తమును బట్టుదలతో వ్యాపింపజేసెను.

దీక్షకాలమునఱిగ జగత్ప్రసిద్ధంబుగ నిట్లు పరిపాలించిన యాశోకుని కనంతరం బాయన యేర్పాటు లెంతకాలము ఆశోకుని పాలనవిషయమై గమనింపఁ బడెను తెలియదు. ఆయనకుఁ వికాసెంటు. ఏ. క్రి. శా. దశమవారి వచ్చిన రాజులను గుఱించియు యొక్క యభిప్రాయము. మౌర్యరాజ్యము క్షీణించి యంతరించుటను గూర్చియు నేమి యుండెలియదు. అప్పటి కాలపువారి మౌర్యవంశముం దనూయచేఁ దద్వృత్తాంతంబులను గారణంబులను వ్రాసియుండలేదని యూహింపఁ దగియున్నది. ఆశోకుని రాజ్య పాలన విమర్శను దచ్చుశ్రీకాగుండయిన వికాసెంటు. ఏ. క్రి. శా. పైన నుడివిన విధంబుగ లిఖించియుండెను.

మైథి. దేవిదుర్ముఖ్యము. బుద్ధకాల హిందూదేశ చక్రవర్తుఁ డాశోకుని పరిపాలనాధికమును గుఱించియుట్లు వ్రాసెను.

స్వల్పలోపములు శరిపాలనమందున్నను ఆశోకచక్రవర్తి ప్రపంచములో విశేషప్రజ్ఞాశంకులనియు సర్వజ్ఞానురంజకులనియు నినుతిర్కెన

వారిలో నొకఁడని నిస్సంశయముగా నుడువవచ్చును. కాననములం జనువు
వచ్చుడు కలుగు నా వేశము మఱువవలసినదికాదు. ఆకాశనములయందు
వ్రాయఁబడిన వచనంబు లశోకునివదనంబునుండి నెడగిన వేయయియున్నవి.
తనయకురాధంబుల సొప్పకొనుచు దానిట్లు చరించెదనని ప్రకటించుచు,
కాశనములయం దక్షుహనీయుఁడు లిఖింపఁజేసిన వచనంబులను ఆయన
కన్యండు కఱపెనని యనఁగలమా? కాని కాశన వచనంబులు రిసవంతము
లుగఁ గనుపడవు. మఱియుఁ బునరుక్తి దోషంబులతో నిండియున్నవి. ఇట్టి
చరిత్రకారుఁ డిచ్చట నాక్షేపించెంగాని ధర్మాచరణమందుఁ దినకుఁగల యా
దరమునుబట్టి తనవచనంబులు పునరుక్తంబులుగ నుండవనియే పనునాల్గుట శిలా
కాశనంబున నశోకుఁడు ప్రకటించియుండె. మఱియు ధర్మోపదేశమె యశో
కుని ముఖ్యాభిలాషకాని సాహిత్యవిశేషంబును వద్రచనయుఁ గాదని చదు
వరులు గ్రహింపఁదగినవియున్నది. జనులయొక్క కష్టసుఖములను గుఱించియు,
వదతలనుగుఱించియు, అశోకుని యభీప్రాయము గర్వములేనిదిగను, సత్య
మైనదిగను, సర్వసమృత్తులనుబదిగానునుండెను. అక్కలమండఁబ్రాగ్భక్తిను
వేశములలో సర్వజనులకుంగల మూఢభక్తి యాకాలంబుననె యశోకుని
బడివిపోయెను. మూఢభక్తి పూర్ణంబుగ నశోకుని విడుచుటకు బౌద్ధమతా
చార్యులబోధ కారణ మైయున్నది. కాని యటుల మూఢభక్తిని దృఢించుట
తనబుద్ధి విశేషంబుచేతనె కలిగవని యశోకుండు బుద్ధియుండెను. ఏది
కారణమైయని కొంచెము విచారించవచ్చును. గ్రీకుదేశపు రాజులెంతలో
మహాబుద్ధికారులక్కలంబున నుండిరి. వారును అశోకునివలె వినుతికక్కఁ
జాలియుండిరి. కాని సంభవింపలేదు. కావున వచ్చటికాలమందు బుద్ధిమై
భవంబు భరతఖండవాసులకె సగటున వధికమయి యుండవనియే చెప్పు
వలెను. అయినను నశోకుఁడు బౌద్ధాచార్యులవల్ల గొంతవఱవైనను బోధింపఁ
బడియుండవలెను లేనియొడల నశోకుండు మానుసాతీత ప్రజ్ఞావిశేషంబు గల

వాడని మడువవలసివచ్చును. శంకరాచార్యులు మొదలయిన మహనీయులందఱో యమానుష ప్రజ్ఞావంతులై భరతఖండ పుత్రులుగ జన్మించియుండఁగా నశోకుండు వారిలో నొకఁడయి యుండవచ్చునని, యీచరిత్రకారుఁడూహింపకాలిడయ్యె. అశోకుని జన్మాది సంవత్సరము లన్యదిభంబుగఁగడపఁబడినవి. చిరకాల ప్రభుత్వమునుబట్టి యాయనపూర్వమున దేహ దార్ధ్యముగలవాడని తలఁపవలెను. మఱియు నీయన చరింపని మనోనిశ్చయము కలవాడనియు ధర్మాచరణముం దాసక్తిగలవాడనియు, నింద్రియ జయంబుగూడఁగలిగియుండెననియు, వచించుటకు లేకమాత్రముయినను సందేహములేదు. ఇట్లు పాశ్చాత్యచరిత్రకారు లభియులు నశోకుని నుగ్గుణంబులను బరిపాలన విశేషంబులను ఘనంబుగఁ గొనియోడిరి.

మఱియుఁ గొన్నివిశేషాంశంబులు గ్రహింపఁదగినవి. చంద్రగుప్తుఁడు

రాజసగుణప్రధానుడై తనకొరవ్యధైర్యాదుల

మఱికొన్నివిశేషంబులు. చేఁ బ్రబలముగధరాజ్య పరిపాలన మొన

చంద్రగుప్తుని పంశ్చేను. కాని యేకాలంబున నేరూపంబునఁ

యను. దనకు శత్రుబాధకలుగునో యని నిరంతరము

శంకానిష్ఠుండైయుండెఁ గాన రాజ్యంబు ధను

ర్థంబుగఁ బాలించుచు నేనాంగంబుఁ బ్రపణముకొని నేరక్షులకుఁ గరిశిక్ష

విధించుచు చండకాసనుడని పేరు వడసెను. ఆయన తుమారుడైన చింది

సారుఁడు అమిత్రహూతుడని బిరుదుఁజెంది తండ్రియేర్పాటులనే యనుస

రించెను. అనంతరమువచ్చిన యశోకుండును దనతాతగారివలెనే శత్రువ

కలుగు నేమోయని సందేహమునన్ముండై యుండుటంజేసి యాయన కఠినపద్ధ

తులనే కొంతకాలము నవలంబించి యుండెను.

అశోకు డించుమించుగ అశోకుని పాలనానంతమునకు రాజ్యమున

చంద్రగుప్తునిరీతిని పాలిం శ్రేయపాయయి లేకుండుటయే వీరిపరిపాఖ్య

చుట యుచితము. నను రెక్కాలనుకూలములు యుండెనని
 నిర్వివాదంబుగఁ జెల్పుచున్నది. రాజ్యసం
 రక్షణార్థము కఠినశిక్షలఁ గొంతవలె అశోకుఁడు విధించినను, శిక్షలకుఁగార
 వాములు నేరములనియు నేరముల ధర్మమంబునం బొడముచున్నవనియు,
 అధర్మంబు ధర్మాచరణంబున నశించుననియుఁ
 ధర్మబోధావసరము. ధర్మాచరణంబునకు ధర్మబోధ యవసరం
 బనియు యోచించెను. ఈ ధర్మాచరణం
 బుయినను బ్రజలకుఁ గష్టసాధ్యంబుగ నుండలేదు. ఏలయునగా వారాచ
 రింపవలసిన ధర్మంబులు:—(1) తల్లిదండ్రులను బూజించుట. (2) పెద్ద
 లను గౌరవించుట. (3) పశువులనయినను హింసించుకుండుట. (4) పరోప
 కారము చేయుట. (5) పత్నీవచనము బల్కు
 ధర్మాచరణము వలని ట మొనలయినవి. ఈ ధర్మంబుల జనులభ్య
 ప్రయోజనములు. నించెదరని యనోన్యవృత్తివైరంబులకును నపకా
 గంబులకును కారణంబులయిన కామక్రోధా
 దులు తలఁచివుక్కదా. క్రమక్రమంబుగ నవి నిర్మూలంబులగును. అనోన్య
 న్యామరాగంబులును బ్రవర్తనము కాన నేరంబులు నభావంబులగును. శిక్షల
 కవసరంబై యుండదు. ఇట్లుండుట పత్నీగుణప్రధానమైన ప్రభువునకొనంద
 జనకంబై కా. దీనంజనేని ప్రజలకును నిహపరలోక సౌఖ్యము చేకూరును.
 ఇట్లే నప్రమదికాశాసనమందు నశోకుండు ప్రకటించియుండెను. రాజ్యరక్ష
 ణార్థము మరణదండన విధించినప్పుడు నేరస్థుని! మోడుదినముల విశ్రాంతిని
 నశోకుం డొసంగెననుట యట్టి కఠినశిక్షను విధించుట కాయిన యవసరము
 మ్మోలించె ననియొ తెల్పును. అశోకునకుఁ బూర్వపురాణముగాని యనంతర
 పురాణముగాని యాశీర్వాదము వలకు నేరముల శిక్షించి పరిపాలించుచుం
 ఁది కాని యశోకునిబోలి ప్రజలను ధర్మాచరణ మొనంబునఁ బరిశుద్ధున

స్కూలముగాఁ జేయఁబూనిన వారెవ్వరుండిరి?
 శిక్షలు నిస్సారములు. శిక్షలవలనఁ బ్రయోజనంబుండదా యనినచో
 నేరముని కారాగృహవాసునిగఁ జేసినప్పుడు
 వానికేరమె కారాగృహకుండునుగాని వానికునప్పు నుండునని చెప్పఁ
 గలమా? మఱియు వాడచ్చటనుండి పునర్జోహచరణంబునకు వెరపు పతి
 తిందుచుండుఁ గాని పశ్చాత్తాపము నొందుచుండువా? ఇట్లు నేరంబులును
 శిక్షలును నిరంతరము జంటగాఁ బోవుచుండుటయొద్దిరకును జెలిసినదివైయుండే
 కదా. కావున శిక్షలు దుర్మార్గులను నిర్దులంబుఁ జేయఁజాలవు. ధర్మతే
 వానిని నిర్దులంబు చేయఁగలదు. ప్రజల కుపదేశించిన ధర్మంబునే యశో
 కుండు తాను స్వయముగా వాచరించుట మఱియొకగొప్ప విషయంబని
 గ్రహింపఁదగును. ఈ ధర్మోపదేశంబును దదాచరణంబును దత్కారణ
 ప్రయోజనంబులును సవిస్తరంబుగ ముందటి యధ్యాయంబులలో విశదీకరింపఁ
 బడును కనుక నింతవఱకు సంగ్రహంబుగ లిఖింపఁబడినది. మఱియుఁ బాట
 పాదులకు గాచబాటల (హైకోడ్ల) యందుఁ జలివేంద్రులను, శ్రమదీర్ఘ

కొనుటకు విక్రాంత కాలల నేర్పఁజుటయును,
 అశోకుని ధర్మకృత్య వారు శోగపీడితులయినప్పు డాపద సేనయు,
 ములు. మహారానులం జేయించుటయు, పరదేశు
 లకుమార్గగమనంబునఁబోయ్యాటొసంగుటయు,

నిదియునుగాక పశువులకును శోగనివారణంబు కొఱకు నాపదకాలల నేర్ప
 జదియే తప్పిమిత్తమై వనమాలికలఁ దెప్పించివానిని బ్రజలువాటి పెంచు
 నటుల బహుళ ప్రయత్నంబుచేయుటయు, నిట్టి ధర్మకార్యంబు లశోకుని
 భూతదయాకుత్యమును జాటుచున్నవి.

ధర్మకార్యపరాయణత్వ మిట్లుండ నశోకుండు రాజ్యకంఠ్రమంను శేక
 చ్యుతాధిపతియై పృచ్ఛుదాధికారియై తనయనమానసానుభ్యంబును నైత

జ్యోతియును జగ ద్విదితంబుగఁజేసి, ఇంతయేల
పరిపాలన సాగుర్థము. ధర్మలక్షణంబును, ప్రభులక్షణంబు నశోకు
నియందు మూర్తీభవించి నట్లున్నది. మఱియు
ధర్మప్రభు లక్షణంబు లిట్టివియని తనయనంతరరాజులకు బోధించుట కశో
కుండాచార్యుండయ్యె ననందగియున్నది. కాని యమృతానీశుని లక్షణం
బుల గ్రహించి యాచరించిన వారాయనకుఁ దరువాతి నేలిన భరతఖండ
ప్రభువులందుఁ దలచుగాఁగానంబడెను. కనుక నశోకునినిసాటి యశోకుండె
యని వచింపవచ్చును. ఇట్లశోకచక్రవర్తి యీ భరతఖండమును శ్రీ. పూ.
272 సంవత్సరము మొదలుకొని 41 సం॥ల నుపమానంబుగ ధర్మపాలనంబు
చేసి శ్రీ. పూ. 281 సం॥యు నందు శాన్వతిశీర్షి శేషుండయ్యె.

ఉ. రాజ్యమునేలె సర్వజనరంజకమాగఁ, నాత్మసంపదర్
భోజ్యమునేసె భిక్షులకు ధూమిగురారికి నశోకటిలిం,
ద్యాజ్యమునేసె పున్నయము, నందఱకు వహనీయ ధర్మముం
బూజ్యమునేసె, సర్వగుణహూమి యశోకుఁడు మోక్షకాముడై.

8-వ అధ్యాయము.

జూపకార్థమే కట్టబడిన కట్టడములను గుటించి.

అశోకుని కాలమునకుఁ బూర్వమే యనఁగా నిప్పటికి 2000 సం॥
క్రిందటనే నివులుబడిన శిల్పులకి భరతఖండము
శిలాభవవాదుల గట్టించిన ప్రసిద్ధికెక్కి యుండెను. ఈ శిల్పులను నిత్రు
వారిలో నశోకుఁడు చిత్రించుచుండిరి. స్రీకుశేపములు మాత్రము మించి
ప్రస్తుతముఁడు. మించిరని పాశ్చాత్యులు వ్రాసిరి కాని పను
స్తకాన్నివిర్రాజులైన భరతఖండవాసులను
వారు మించియుండిరనుట యెంతవాస్తవమో తెలియను. పూర్వకాలమున
నీ దేశ శిల్పులు వారువుల మీఁదఁగాని, శిలలమీఁదఁ గాని చిత్రవిచిత్రం
బులుఁ దమపనితనముం జూపియుండిరి. అప్పటి ప్రభువులను నీల్పులఁ
జక్కగ నాదరించి ప్రోత్సహపఱచి కాస్మితములయిన కట్టడములఁ
గట్టించి కన్యకాబులును మనోహరములు నగుచిత్రగువులం జెక్కించి సత్వ
శీర్షలయి వెలసిరి. అట్టి రాజోత్తములలో నశోకుం డొకఁడై యుండె.
వారునిర్మితములయిన కట్టడములనుఁ దిప్పికొనుచుఁ గాలాంతరమున వస్తుం
బు వాటిల్లునని యెంచి శిలామయములయిన కట్టడములును కాపనంబులును
కాశ్వతంబులుగ నుండునని భావించి యట్టిపనులఁ జేయించినవారిలో మొదటి
బుద్ధికారి యశోకచక్రవర్తియే. ఈమహనీయునిచే నిర్మితములయిన కాప
వాదులలోఁ బోయినవి పోగా లభించియున్నదియే యక్కల చరిత్రం
జెరిసికొనుట కాధారంబులయి యున్నవని చరిత్రకారులు సంతోషముతో
వ్రాసిరి. అట్టి కట్టడములను వానియందు గోచరించుచున్న శిల్పనైపుణ్యమును

గుణించిన వృత్తాంతమును సంగ్రహముగఁ దెల్పివట్లయినఁ జనువరులకు
సావంజకరంబుగ నుండునని యది విశదీకరింపఁ బడుచున్నది.

అశోకచక్రవర్తి 84000 పవిత్రసమాధులను గట్టించెనని పురాణంబులందు

నతిశయోక్తిగ లిఖింపఁబడి యున్నది. అశో

అశోకనిర్మిత భవ

నాదులను జనులు దేవతా

నిర్మితములనుకొనుట.

కుండు కట్టించిన కట్టడములయొక్క విశాల

తను, రమణీయతను జూచి యున్నారనిపడి

యంత యసితయుంబుగ వర్ణించి యుండును.

మాతీయు ఆయనకట్టించిన కట్టడములను దేవ

తలు నిర్మించిరని జనులఁ భ్రమించునంతగా నవి మనోహరములయి యుం

డెను. శ్రీ. పూ. 5-వ శతాబ్ద ప్రారంభమందు “ఫావాయాజ్” అను

చీనాదేశ యాత్రికుండు పరిశీలనాశక్తిఁ జక్కఁగ లేనివాఁ డగుటఁజేసి యట్లు

ప్రాసెనని యొకచర్చితకారుఁ డభిప్రాయపడెను. అయాత్రికుండు వ్రాసిన

దేవునఁగా :—

“పూర్వమునందువలెనే యీ 5-వ శతాబ్దముండును పాటలీపుత్రుడును

పట్టణమునకు మధ్యరంగమందున్న రాజమంది

“ఫావాయాజ్” వ్రాసి

రమును సభాభవనంబును దేవతానిర్మితములై

నది

కాని మానవనిర్మితములు కావు. అదేవత

అశోకుని యాజ్ఞప్రకారము ప్రకృష్టములయిన

శిలలఁదెల్పివేసి నోడలను ద్వారములను నిర్మించి వానిపై భువనమోహనము

లైన చిత్తరువులను దెక్కియొందిరి. ఆపనులు మనుష్యుని శక్తికి మించి

యున్నవి”. యనివ్రాసెను.

తరువాత రెండుశతాబ్దములకు “హ్యూయ్-తాంగ్” అను షేరుఁగల

చీనాదేశ యాత్రికుండు పాటలీపుత్రనగరము

హ్యూయ్-తాంగ్

నకు వచ్చినప్పుడా నగరము పాడుపడియుం

కాలమున కాకట్టడ దేను. దానిని బ్రజలు విడిచిపోయిరి. ఆకా
ములస్థితి. శమున బాంబించిన దానిబురుజులును, దాని
విచిత్రములైన రాజభవనములును దానియం
దుండు పవిత్రదేవాలయములును, గంగా స్వర్ణనదులలోఁ బూడిపోయి
యొన్నవి. అవి పూడియున్న ప్రదేశము మీఁద దూరుత్ర ఇండియా యిసుక
దారియను, పొట్నాపట్టణమును, బాంకిపూరు సివిలు స్టేషనును గట్టఁబడినవి.

విలాసార్థముగా నశోకుఁడు కట్టించిన భవనములలో నొకటియు నిక్కా
లయిన గోచరించుట లేదు. కాన దాని
అశోకకాలపు భవనముల యేర్పాటులను శిల్పవిశేషములను బరిశీలించు
గోచరములుగా నున్నవి. టకు వలనుపడకుండేను. బాంకిపూరుమును
పొట్నానగరంబును గలుపు రైలుదారికి దక్ష
ణముగానున్న “కుమ్రాహారు” అను గ్రామముయొక్క పాలములక్రిందను
ఇండ్లక్రిందను చూపుల రాజభవనశేషము లడఁగియున్నవి. ఇంతవఱకు
భూమిని ద్రవ్య కనిపెట్టఁబడిన శేషములు సుబోధకములుగ నుండలేదు.

రాజ్యములో బహుస్థలములయం దశోకుఁడు నిర్మించియున్న యనేక
గొప్ప మఠములకు రాజభవనముల గలయు
స్తూపములు మాత్రము సంభవించెను. వానిలో నొక్కటియు నిపుడు
దృశ్యములుగానున్నవి. గుర్తిపండగిన స్థితిలోలేవు. అశోకుఁడువిశేష
ధవవ్యయముఁజేసి కట్టించిన స్తూపములలో
ననేకములు మళ్ళి హిందూస్థానమఁడున్న “సాంచి” యం దదృష్టవశం
బున కుందిపోతిలో నున్నవి.

బుద్ధునియొక్కగాని బుద్ధియొక్కగాని శిల్పములను బ్రశస్తింతుట
కయినను లేక బుద్ధమత విషయకమైన
స్తూప స్మరూపము. ప్రసిద్ధులంగతిని జ్ఞాతుకము చేయు కొఱకయి

నను బాధుకగా స్తూపమును (సమాధిని) బాధలు గట్టించిరి. కొన్ని సమయములందు బుద్ధుని గౌరవాత్మముగాఁ గూడ స్తూపముఁ గట్టించిరి. అశోకుని కాలమందు స్తూపముయొక్క నిర్మాణంబట్లుండెను. చదరమైన యడుగు భాగముగల స్తంభముమీఁద నగ్రవలయాకారముగా నుండు రాతి కట్టడమయి యుండెను. పూజకు పోవుటకు దానిచుట్టును దారియుండెను. ఆరాతికట్టడముయొక్క ప్రైభాగము బల్లపఱువుగాఁజేసి దానిమీఁదఁ జదరము గనుండు జైవవీడము నిర్మించిరి. వీరముపైన రాతితోఁ జెక్కఁబడిన ఛత్రము యుండెను. అకట్టడముయొక్కయడుగు భాగమున రాతికంచె యుండెను. దీని స్తంభములను, కష్టీలమనుదురు తొలను, బహువైపున్యాంబుగఁ బోలిచి వీనిపై నుద్వేత్తుగఁ బెద్దవిగ్రహములఁ జెక్కి యలంకరించిరి.

నాంచి వనమండున్న గొప్పస్తూప మిటుకతోను రాతితోను గుచ్చుటము వలెఁ గట్టఁబడి యుండెను. దీని వ్యాసము నాంచి స్తూపవర్ణన. 106 అడుగులు. దీని యడుగున నుండు స్తంభము 14 అడుగులయెత్తు. అస్తూపము యొక్క ప్రైభాగము దాదాపరెనుండి 34 అడుగుల వ్యాసముఁ గలిగియుండెను దానిచుట్టు రాతికంచెయు నాకంచెలోపలఁ జదరమైన వీరముండెను. దీనిచుట్టు నెకరాతి కంచె యుండును. ఈస్తూపముయొక్క యున్నత మంతన 100 అడుగులను మించియుండెను.

అశోకుండు కట్టించిన యనేకస్తూపము లింతకంటెఁ జాల పెత్తుగా నుండెను. అట్లని స్థానములో నశోకుండు కట్టించిన స్తూపము 800 అడుగులెత్తుగ నుండెను. సింహళములో నెకస్తూపము 400 అడుగులకు మించి యెత్తుగా నుండెను.

హించియందున్న గొప్పస్తూపముయొక్క త్రనాదిచుట్టున సెక పెద్ద
రాయి కంచెగాఁ దొలవఁబడిన దని యొత్తు
హించి స్తూపముయొక్క 10 అడుగులు. ఇది యాపావనమయిన స్తూప
కంచె. మునకు చుట్టును సెక మార్గముగా నుండు
ను. మిక్కిలి యులంకారముగ నుండునట్టి
యీకంచె యశోకునికిఁ దరువాత నిర్మింపఁబడినది.

హించి యందుగాని సమీపమందుగాని యున్న కొన్ని స్తూపముల
ద్వారములఁ దెఱచిచూడఁగా నారాతి కట్ట
అస్థికలబరగాలు. డను లోపల నస్థికలబరగాలు కనుగొనఁ
బడిను. రెండవ నంబరులో నస్థికలనుంచిన
యర, మధ్యభాగమునకు రెండడుగులు పడమరగానుండెను. ఆయరలో
నిసుకరాతి పెట్టెయ్యండెను. దీనిపొడవు 11 అంగుళములు, ఎత్తు 9½ అంగు
ళములు. దీనిలో నస్థికలుంచఁబడిన నాలుగు ముబ్బురార్థ పాత్రములుండెను.
■ నేకులయిన బౌద్ధమత ఋషులయొక్కయు బౌద్ధమతా చార్యులయొక్క
యు నస్థికలని దెల్పుటకై యీపాత్రములయందు వారి నామములు చెక్కఁ
బడినవి.

అశోకుని కాలమందు నిర్మితమయిన యొక విచిత్ర స్తూపము యొక్క
శేషమును 1878 సం॥ లో సర్. అలెగ్జాండరు
విచిత్ర స్తూపశేషము. కన్నింకుము అలహాబాదు పట్టణమున కాన్పి
యముగా 96 మైళ్లదూరమున భాగిల్ ఖండు
(Bhagelkhand) జిల్లాలోనున్న బారహుట్ (Barahut) గ్రామము
నందుఁ గనుగొనెను 88 అడుగుల వ్యాసముఁ గలిగి యశోకుని కాసనము
లలో జెక్కఁబడిన యక్షరములవంటి యక్షరములతో ననేక కిలీ లేఖన
ములను గలిగి యద్భుతముగాఁ దొలవఁబడిన రాతికంచెను ఆవరణముగాఁ

గలిగిన యితికణాల స్తూపముయొక్క శేషమును అయిన కనుపెట్టెను. ఈస్తూపమునకు గచ్చుచేసి, దీపములు పెట్టి ప్రకాశమానముగా నుంచుటకై ముమ్మాలలుగల వందలకొలది గూళ్లను గట్టిరి. పండుగ దినముల యందు వన్ని గూళ్లలో దీపములు పెట్టి పూలు పూలదండలు శేతనములు మొదలయిన నానితో స్తూపముల నలంకరించుట బాదులకాచారము.

భారహటు (Bharhut) స్తూపము 7 అడుగుల యొత్తుండెను అది శృంగారము లయిన దీని ద్వారములయొక్క భాంపాటుస్తూపము. శేషము లిప్పటికిని గోచరించున్నవి. అయిన నవి సాంచియందు నిప్పటికీ గొంచెము బాగుగాఁ గానవచ్చుచున్న స్తూప శేషములవలెనే ఘనముగాను శృంగారము గాను నిర్మింపఁబడినవే యయియున్నవి.

సాంచిస్తూపముయొక్క ద్వారబంధములలో సంపూర్ణముగానున్న యొక ద్వారబంధము దక్షిణ కెన్సington(South Kensington) పట్టణములో ఇండియన్ మ్యూజియము(Indian Museum) అనఁగా హిందూ దేశపు విచిత్రవస్తు ప్రదర్శనశాలలో నుంచఁబడెను. దీనిని బోలియే బారహటు ద్వారబంధముండెను. గ్రామ జనులచేఁ బాడుచేయఁబడని భారహటు శిల్పపుష్పములు కలకత్తాకుఁ దీసి కొని పోఁబడి యక్కడనున్న రాజశేయమైన కలకత్తామ్యూజియము. మ్యూజియములోఁబ్రధానవస్తువులుగానుంచఁ బడియున్నవి. ద్వారబంధములలో నొకటి కొంతవఱకుఁ గనుపడుచుండును. వస్తులాకారములోఁ జతుర్థభాగముగా నుండు రెండుకంచెలు దాని ప్రక్కగా నుంచఁబడెను. వీనిని దర్శించు వారికి నప్పటి శిల్పకార్యమిట్టిదియని కొంతవఱకు బోధపడును. అకంచెకు

స్తంభములు, మూడు అడ్డకడ్డీలు, మెకబరువయిన మదురునుండెను. ప్రతి
స్తంభము నేక శిలగానుండి ప్రతివైపున నడుచు నుట్పెత్తుగఁ జెక్కఁబడిన
యొకచిల్లయు, శిఖరమున నర్ధవలయముగాఁ జెక్కఁబడిన యొకచిల్లయు,
నడుగున నటువంటి చిల్లయొ మఱియొకటియు నుండెను. కంచెయొక్క ప్రతి
భాగముమీఁదను నగ్గతమైన శిల్పపువని కన్నట్టుచున్నది. చౌద్దచరిత్ర
కంతకు నీశిల్పకృత్యములు మిగుల వన్నెఁజెట్టుటయొ కాక యాచరిత్రను
గూడఁ జాలభాగము బోధించుచున్నవి. ఏలయనఁగాఁ దత్కాలిక శిలా
లేఖనములవల్ల నప్పటి చరిత్ర తెలిసికొనఁ బడుచున్నది.

అకోకుని కాలముందు నిర్మితములయిన కంచెలయొక్క శేషములు యిద్ద
గయయందున్నవి. బాబు పి. సి. ముక్కర్చి
నాట్నాయందలి రాసి పాట్నాయందు భేదములయిన మూడురాలి
కంచెలు. కంచెలనుగనుగొనెను. వీనిలోఁగొన్ని యకోకు
నికేఁబూర్వమే నిర్మితములయియుండవచ్చును.
అకోకుని కుమారుఁడును గుమాత్రమైన మహేంద్రుఁడు, సర్వమిత్ర
యనువారియొక్క తల్లియైన దేవి అను నామే
విడికాగిరియందలి రాసి యొక్క జన్మస్థానమగు విడికాగిరియందు
కంచెలు. పూర్వకాలపుశిల్పపు పనులఁగలిగిన కొన్ని
రాలికంచెలున్నవి. మహేంద్రుల కర్పించినట్లు
వీనిమీఁద లేఖనములున్నవి.

పూర్వకాలముందు బౌద్ధులను జైనులు వాదేవాలయములను, వీరములను,
మఠములను మొదలయినవానిఁ గట్టించుటకు
దాతల పేర్లను ధర్మముల వాగ్దాని యట్టి దాతల యొక్క
శిలలపైఁ జెక్కట. గాని దాతల పంథుముయొక్కగాని వాడు
ములను నేదోయొక శిలా స్తంభము మీదఁ గు,

మదురగానుండు శిలమీఁదను యట్టి కట్టడముయొక్క యితరభాగము మీఁదను చెక్కించెడు నాచారము కలను. (ఇట్టి నాచార మిప్పటికి నక్కడక్కడఁ గన్పట్టుచునుండును). ఇట్టి సనాచార మాశియాఖండముందును గ్రీకుల పాలన క్రిందనున్న దేశములందును గానవచ్చుచున్నది. కయిరో (Cairo) యందున్న లెబ్రాండా (Labranda) దేవాలయముందు సెయిరో (Nairo) చక్రవర్తికాలమునా నిర్మితమునైనపలకలు దీర్చబడిన పండ్రెండు స్తంభములున్నవి. ఈ స్తంభముల సెవగు ధర్మార్థముగాఁ గట్టించిరో వారి కేర్ల ననిమీదఁ జెక్కబడియున్నవి. ధర్మములను గొక్కముగాఁ బోగు చేసి శిల్పకారున కియ్యఁగా నతఁడు సాధారణమైన స్థాన ప్రకారము కట్టి యుండును. తమ పేర్ల ధూమియంగు శాస్త్రముగ నుండుటకును దమకును దమ కుటుంబమునకును బుణ్యిలోకి ప్రాప్తికొనుటకు ధర్మదాత లటులఁ దమ నామములఁ జెక్కించుకొందురు. సింహదేశమునుండు శిలాలేఖనములన్నియు నిట్టి యభిలాషతో నేర్పడినవే యయి యున్నవి.

ఇట్లు దాతలు తమ పేర్లను శిలలపైఁ జెక్కించు కొనుటలో నొక విశే

షము కలదిని చర్చిత్రలవలనఁ జెలియుచున్నది.

దాతల నామములకుఁ ఒక కట్టడమునా సెవరే భాగము కట్టించి

బూర్వమునుండు గురుండిరో యాభాగమునందె వారి పేర్లను

విశేష పదములు. జెక్కించి కొనిరి. మఱియు నొకరికంటె

నెక్కువమంది యేక నామములైన యెడల

విశేష పదములు వారి నామములకుఁ బూర్వమునఁ జేర్చబడెను. అట్టి

విశేష పదములలోఁ గొన్ని యాక్రింద నుదాహరింపఁబడుచున్నవి.

1. ధర్మకథక—ధర్మమును బోధించు వాడనియర్థము. ధర్మశాస్త్రము లంగల వినయ పేటికను విడిచి రత్న సిద్ధాంతమును, నీతిమార్గమునుబోధించువానికొద్దవిద్యాలయములయందు ధర్మకథకులని సంకేత నామముఁజెట్టిరి.

3. శేటిక—నూత్ర శేటికను గలతః వల్లించిన వాడని యర్థము. సాంప్రదాయ ప్రకారం లీ శేటిక యందుండెను. శేటికయనగాఁ జెట్టె యని గ్రహింపవలయును. తమ సిద్ధాంతముయొక్క శాంతిభాగ మొగ్రంథ మందుండుటంజేసి వీనికి శేటికయని సాంకేతిక నామంబును బుద్ధులు పెట్టిరి.

3. నూత్రాంతిక—నూత్రములను వల్లించినవారని యర్థము.

4. నూత్రాంతికీని—నూత్రములను వల్లించిన స్త్రీయని యర్థము. జౌద్ధమత సిద్ధాంతములలోని కొన్ని భాగములను ముఖ్యముగా బుద్ధుని సంభాషణలను బ్రత్యేకముగా వల్లించిన వారి కిది సాంకేతిక నామయ్యు యుండెను. నూత్రాంతిక మనగా నూత్రములయొక్క పర్యవసానము. బుద్ధునియొక్క సంభాషణలు నూత్రములయొక్క సారమును విపులముగా బోధించుటంజేసి యాసంభాషణలనే నూత్రాంతికములని పేర్కొనిరి.

5. పంచనికాయక—పంచనికాయమును వల్లించిన వారని యర్థము. నికాయము అనగాఁ సముదాయములు. ఇవి జౌద్ధధర్మ నూత్రములకు సంబంధించినందు శాస్త్రములు. ఆయిదు నికాయములలో రెండునూత్రాంతములు. మఱి రెంటియందు నూత్రములను ద్వివిధముగాఁ జేసిరి. శేషించిన దానియందు నిటీవలి గ్రంథములు చేర్చబడినవి. ఈ నికాయములనే పిమ్మట వాగమములని వాడుకొనిరి.

జంతు కిలా విగ్రహములై కాక యింక కొన్ని చిత్ర కిల్పములు మార్కుల ప్రభుత్వకాలములో నిర్మింపబడినవి. మంచి సరవిగ్రహములు. స్థితిలో వవి కొన్ని యున్నవి. ఈచిత్ర కిల్పములలో బ్రహ్మాండమయిన మమ్య విగ్రహ మొకటి యేడడుగుల యెత్తుగలది మధుర, అగ్రానగరముల మధ్యనుండు గ్రామమయిన “పరఖాము” (Parkham) లోఁ గనబడినది. అచ్చతముగా నునుపు చేయబడిన బూడిదపర్ణముగల యిసుకరాతిని తెక్కి యావిగ్ర

మును జేసిరి. దీని చేతుల వన్యాయముగ నెవనో విలుగఁ గొట్టిరి. మఱి
మును బెడఁగొట్టిరి. దీనియందుఁ గనుపఱపఁ బడిన గుప్తు వింతగానున్నది.
ఒక వరులు చొక్కానును దానిపైనఁ బోరచుట్టు సెుక కట్టును నడుము
చుట్టు సెుక కట్టునుండెను. ఇంత యున్నపుడైనది స్త్రీ విగ్రహం బొకటి
6 అ. 7 అం. ఎత్తుగలది వినికానగరముం దుండెను. ఈవిగ్రహ మొక్కటి
యే యాకాలముం దుండిన విగ్రహములలో స్త్రీ విగ్రహము. ఇది యొక్కటియే
కనుపడినందున బహు విశోదకరముగా నున్నది. సాంబియందున్న గొప్ప
స్తూపమునకుఁ బరిసరమునందుఁ బ్రత్యేకముగనుండు స్తంభమున నుపరిభాగ
మున సెుక ఋషి నిలిచియున్నట్లు పరిణేయముతో సెుక కిలా విగ్రహ
మున్నది. ఇండియాదేశపు కిల్చ విద్యావైభవ్యముం బెల్లు నిధిక సుందర
మయిన విగ్రహములలో నిది యొకటియై యుండెనని కన్నింగ్ హాము
(Cunningham) తెలుచెను.

బ్రహ్మాండము లయిన యొకకిలా స్తంభములను నిర్మించుటయందోకుని
కథికాధిపతిగలదు. కాన వాని ననేకము
ఏకకిలా స్తంభములు. లుగ స్థాపించెను. వానిలోఁ గొన్నిటియందు
లేఖనములున్నవి. కొన్నిటియందు లేవు. “సాం
బి” స్తూపములోఁ బ్రవేశించునపు యుత్తరద్వారమునం దొకటియు దక్షిణ
ద్వారమునం దొకటియు నిట్టి కిలా స్తంభంబులు నేత్రానంద కరములుగ నున్నవి.
పైనఁజెప్పిన ఋషి విగ్రహమున కాధారంబైన యుత్తర దిశాస్తంభము 45
అడుగుల యెత్తుగా నుండెను. దక్షిణ దిశనున్న
సింహ విగ్రహములు. స్తంభము దానికంటె 5 అడుగుల తక్కువ.
దీనిమీఁదఁ బృష్ఠభాగంబులచే నెదుర్కొను
చున్న నాలుగు సింహ విగ్రహములున్నవి. ఈ రెండు స్తంభములును కడను
వానినఁగనే యధికముగ నునుపుచేయఁబడిన యిసుక రాళ్లచే నిర్మింపఁబడి

యున్నది. పునాది మొదలుకొని శిఖరము వఱకు మధ్యనందు నిడుపాటి భాగ మీ దక్షిణస్తంభమందు ■ అనుగుల యెత్తుగా నుండెను.

సాంధ్యంపుడు స్తంభములలో దక్షిణస్తంభము అలహాబాదు స్తంభము మీదనున్న కొంటి కాపవతుల

బాగుగనున్న శిలా సంబంధించు కాపవము గలదియై యున్నది. స్తంభములు. కాని సాంధ్యంపుడు స్తంభములన్నియుఁ

గ్రిందఁ బడద్రోయఁబడి యువయోగము

లేకుండ నున్నది. అశోకునిచే నిర్మింపఁబడిన శిలాస్తంభములలో రెండు మాత్రము బాగుగా నున్నవి. ఒకటి మజాఫరుపూరుజిల్లాలో బాసారు (Basar) దగ్గర బఖీరా (Bakhira) లోనున్నది. రెండవది చాంపరాన్ (Champaran) జిల్లాలోక . . లారియా నందగర్హ (Lauriya Nandagarh) లోనున్నది. ఈ రెండు స్తంభములమొక్క పదుగ్రవర్ణనవల్ల నీ తరగతిలోఁ జేరకు నన్ని స్తంభము నిట్టివేయని తెలియును. కనుక నీదిగువ చిహ్నీకరింపఁబడు చున్నవి.

బాఖీరాస్తంభము (Bakhira) సాగరైన యొక యిసుకరాణు. ఇది

విశేషముగా మనువుచేయఁబడినదై నీటి మట్ట

బాఖీరా శిలాస్తంభవర్ణన. మువకుఁడైన 32 అనుగు లెత్తుగా నుండెను.

దీనియొక్క అనుగు మట్టము చదరమై

మాఁడు పెట్టు కలిగి నీటిలో నుండెను. నీటిమట్టమునుండి శిఖరము వఱకు వడుమనుండు స్తంభము, మొదట * 40 అ, 8 అం. లావుగనుండి క్రమముగా స్థూలము తగ్గి శిఖరము దగ్గర ■ అ, 7 అం. స్థూలముగ

■ 'అ' యనిన అడుగులనియు 'అం' యనిన అంగుళము అనియు గ్రహింపవలయును.

నుండెను. శిఖరము ఘంటాకృతిగా నుండెను. ఇది 2 అ. 10 అం. ఎత్తు. దీనిపైన 12 అంగుళముల యొత్తుఁగల యొక రాతిపలక, 4½ అడుగుల యొత్తుఁ గలిగి మండివేసికొని కూర్చుండు నట్లుండు సింహ విగ్రహమునకుఁ బీఠముగా నుండెను. నీటిపైని యెత్తంతయు 44 అ. 2 అం. నీటిలో నున్న భాగమును గలుపుకొని స్తంభమంతయు 60 అడుగుల యొత్తుండ వచ్చును. ఈ స్తంభముయొక్క బయిపు 60 టన్నులుండును.

లారియా స్తంభము యొక్క యేర్పాటునూడఁ బై స్తంభము వలెనే యుండెనుగాని యిది దాని యంత బరువుగలది లారియా శిలాస్తంభవర్ణన. కాదు. మధ్యనుండు స్తంభము నునుపుగలిగి

82 అ. 9½ అంగుళము లెత్తుగానుండి మొదట

8½ అంగుళములు లావుగను జవతకు 22½ అంగుళములు లావుగ నుండెను.

దీని శిఖరము పైని పీఠము వక్రలాకారముగ నుండి రెండు పాత లాహారము నేలుకొని తినుచున్నట్లు బైత్తుగా, నెంచున స్థింగారముగాఁ జెక్కఁబడెను. శిఖరము దానిమీద నుండుసింహ విగ్రహముతోఁ గూడ 6 అ. 10 అం. ఎత్తుగ నుండెను. కాఁబట్టి స్తంభమంతయు 40 అడుగుల యొత్తుండెను.

వికలాంగముగాఁ జేయఁబడి యాజ్ఞాలోనె = రాంపర్వా (Ram-parwa) లో నుండిగ శిలాస్తంభము పై

రాంపర్వ శిలాస్తంభ పేరాలో వ్రాసిన శిలాస్తంభమునకుఁ బ్రతి పల్లక. యును యుండెను. స్వచ్ఛమయిన రాగిని

పీఠాయొక్క యాకారముగఁజేసి దానితో

స్తంభమును దాని శిఖరమును గలుపఁబడెను. ఈరాగి పీఠాయొక్క పొడవు 2 అ. 0½ అం. వ్యాసము 4 5/16 అం. చివరలు 3 5/8 అంగుళములు. దీనిని రాతి స్తంభమునకును రాతి శిఖరమునకును నిమెంటుతో నవపరము లేకుండఁ దూచినట్లు సరిపుచ్చిరి.

పైన నుదాహరింపబడిన స్తంభముల కనుకూలములు, సాగనయిన

యిసుక తొలను గల గనులకు నందలకొలది

శిల్పుల కాశల్యము. మైక్లమార్మున నుండు స్థలములయందు నశో

కునిచే నేకశిలాస్తంభములు స్థాపింపబడి

యున్నవి. ఈ బ్రహ్మాండమైన కలలయొక్క స్థల్యమును శిల్పయొక్క శృంగారమును జూడ నశోకుని కాలమందు శిల్పులయొక్కయు, శిలలను తెక్కువారి యొక్కయు, కాశలమును, సుసాయము నద్భుతముగా నుండె ననుటకు నవి బ్రబల సాక్ష్యముగా నున్నవి.

ఇప్పుడు దిల్లీనగరమున గన్పట్టుచున్న యశోక నిర్మితములైన రెండు

స్తంభములలో నొకటి పంజాబుదేశములో

అశోక నిర్మితస్తంభములు “అంబాలా” (Umballa) జిల్లాలో నున్న

శిల్లీనగరమునకు దీసికొని “టోప్రా” (Topra) నుండియు రెండవది

పోబడుట. పశ్చిమోత్తర పరగణాలయందున్న “మీర

టు” (Meerut) నుండియు మొగలాయి

చక్రవర్తియైన “ఫిరోజ్ షా తుగ్లక్” (Ferozesha Tughlak) క్రీ. శ.

1356 సం॥ లో దెప్పించెను. టోప్రానుండి శిలాస్తంభమును దెప్పించిన

విధమును దక్కాలగ్రంథకర్త వర్ణించియుండెను. అశోకుని కాలమందు

శిల్పులు తఱచుచుగా నెంతెంత శ్రమపడి యట్టిరసల నెంతెన్నియో యానిచ

యును చిగువవలకుఁ దెలియుటకై యాగ్రంథకర్తయొక్క వర్ణన యందుఁ

బొందుపఱపఁ బడుచున్నది.

అచ్యుతకౌరుఁ డిట్లు వ్రాయుచున్నాఁడు. “కొండలకు సమీపమునున్న

“ఖిజ్రాబాదు” (Khizrabad) దిల్లీనగర

శిలలకు మార్దేశమునకుఁ మును 9) శ్రోశముల దూరమన నున్నది.

గొంపోయిన విధము. ఫిరోజ్ షా తుగ్లక్ ఖిజ్రాబాదుకు జూదఁ బో

యి వచ్చుడు “టోప్రా” యం దాస్తంభమును దర్శించి ముందుసంతకుల వారికి జ్ఞాపకార్థముగా దానిని డిల్లీయందు స్థాపింపఁ దలఁచెను. స్తంభమును బెల్లెగించుటకు యుక్తమయిన యుపాయంబుల నాలోచించి దూరయాలు చేత మందును దాని చుట్టుపట్టభ్రదేశముల యంశమున్న ప్రజల నందఱను గుఱ్ఱపు నేనలను, కాలిబంట్ల నందఱను బిలిపించెను. ఈవనికి నవసరమయిన సాధన సామగ్రిలతో దూదిబస్తాలతోడను రెండనికూడ నుత్తరువుచేసెను. ఈ దూదిని స్తంభము చుట్టునమర్చిరి. నేలను దూదిపరణపులను బఱచిరి. స్తంభము యొక్క పునాదిని ద్రవ్య మట్టిని దొలఁగింపఁగానే యాస్తంభము దూదిపఱ పుల మీదికిఁ జల్లచల్ల గా నెఱుగెను. అదూదిని గ్రహక్రమముగాఁ దొల గింపఁగాఁ గొన్నిదినము లయిన పిమ్మట స్తంభమునేలమీఁది కేయపాయము లేకుండ వ్రాతెను. స్తంభముయొక్క పునాదులతోఁగింపఁగా నెక్కడైన వద రపుటయి దానియడుగునఁ గనుపడెను. దానినిగూడ బయటికిఁ దీసిరి.

ఆస్తంభమున కపాయము కలుగకుండుటకై చుట్టును తెల్లను ఊసని

చర్మములను జాట్టిరి. నలువది రెండు చక్రము

స్తంభమును బండ్లపైఁ లను గల యొక బండిని నిర్దహణచి ప్రచక్ర

తీసికొని పోవుట. మునకుఁ బ్రాటిమోతులు కట్టిరి. వలకొలది

జనులు ప్రతిమోతును బలిమితోలాగఁగ

బహుక్ ప్రయాణంబుతో నాస్తంభముబండిపైఁ కెక్కినను. ప్రచక్రమునకుఁ

బలమయిన మోతుంగట్టి 200 జనంబులొగెను. ఇట్లు బహుజను లొక్క

మ్రది పూనికతో నీడ్వఁగా నాబ్రహ్మాండమైన స్తంభము యమునానదీ తీరముఁ

జేరెను. ఇచ్చటకు కుల్తానుగారు దయచేసి యాజేక నావలనాయత్తము

చేయించెను. అనావలు 2000 మఱి గులకుఁ దక్కువ పడకుండ 7000 మఱి

గులకుజకు ధావ్యము పట్టఁదగినవై యుండెను. ఆస్తంభమును బహు నైపుణ్య

ముతో నావలలోని కెక్కించి కిరోకారాదు (ప్రాతర్దిల్లినగరమునకు) దీసి

కొనిపోయిరి. అచ్చటనుండి యదియధికకష్టముతోను నేర్పుతోను ఖుష్కు” (Khusk) నకుఁ దీసికొనిపోబడెను. దీని నిమిత్తమై ప్రత్యేకముగ సుక కట్టడము కట్టించి స్వస్థానమునుండి యాస్తంభమును దెచ్చుటకుఁ బడినన్ని కష్టముల నురలఁ బడి యాకట్టడముపైకి దాని నెక్కించి రవియు నా చరిత్రకారుఁడు వ్రాసెను. అచ్చటనే యాస్తంభం బిప్పటికిని జూపలు నకుఁ గన్నులపండువుగఁ గన్పట్టుచుండును.

అశోకుఁడు నిర్మించిన స్తంభములలో నెల్లఁ దైవికవృద్ధిచిన స్తంభము మి

గుల నునోహరముగా నుండును. నుటియు

నుటికొన్ని కలా నమూల్యధన మనందగిన సప్తమశిలాశాసనము
స్తంభములు. దీనిపైఁ జెక్కఁబడియుండెను. శ్రీ. పూ. 399

సం॥ము నెందలుకొని 15 సం॥లు దేశయాత్రం

జేసిన “ఫాహియన్” (Fahien) అను చీనాదేశయాత్రకుఁడు హటరీత్రు త్రమంగు రెండును, “సంకాశయ” (Sankaseya) యందు సుకటియు నశోకనిర్మితములైన శిలాశాసనములు కలవని వ్రాసియుండెను. పిమ్మట వచ్చిన “హ్యూయ్-త్యాంగు” అను చీనాదేశయాత్రకుఁడు 7-వ శతాబ్ద ముండు నీదేశ సంచారంబుచేసి యశోకనిర్మితములని చెప్పఁబడు 16 శిలా స్తంభములను గనుగొంటినని వ్రాసెను. దీనిలో రెండు మాత్రము నిర్వివాద ముగా దృష్టించుటయినవి. ఎచ్చటననిగా ఒకటి శాసనము లేనిది “బఖీరా” (Bakhira) యందునను, రెండవది శాసనముకలది రుమిండి (Rummindei) యందునను గనఁబడెను.

నిగ్లివియా (Niglivia) అను నుటియొక కలాస్తంభము కలదు. స్వస్థా

నమునుండి దీనిని తొలఁగించిరి. కొంతముని

నిగ్లివియా కలాస్తంభము. మ్రాప సామ్రాజ్యమునందు “హ్యూయ్-త్యాంగు

కు” కు సోచరించినది ఈస్తూపమె యయి

యుండును. సైనువాహరింపబడిన స్తంభద్వయములో మొదటని శిఖర మందు పృథ్వీభుజులు రెండవదాని శిఖరమందుఁ జక్రంబును నిర్మించిరి. త్రావస్తి నగరపరిసరముండున్న ప్రసిద్ధ “జేతవన” (Jetavanu) మకద్దార ప్రదేశమున నీ స్తంభములు రెండు నున్నవి. ఇవి యిప్పటికిని శేసారజేశ్వరస్వామి మందు భూస్థాపితములై యున్నట్లు విశ్వసింపబడుచున్నవి. వీరిని గమంగొని క్రిందపొంచెడు భాగ్యం బెవనిదయి యుండును తెలియదు. పాట్నానగర మందును దానిసమీపమునను ద్రవ్యగా నశోకుండు నిర్మించిన స్తంభముల యొక్క శేషములు కనబడినవి. చీనాదేశయాత్రకు లానగరమందుఁ గను గొంటిమని వ్రాసిన రెండు స్తంభములును ■ శేషములలో నే యుండ వచ్చును.

కాసనములను గలిగిన స్తంభములఁ బొచ్చిదింటి నశోకుండు నిర్మించినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. కాని చీనాయాత్రకులు అశోకనిర్మిత వనసంఖ్యా “గుమ్మిండే” (Rummindei) “నిగ్లివియా” (Niglivia) ■ యందున్న కాసన స్తంభములను చీనాయాత్రకులవ్రాంతలు. దవ్య యశోకనిర్మితములయిన కడమ కాసన స్తంభములను గాని శిలాకాసనములను గాని యెంతమాత్రము నువాహరింపకుండుట వింతగాఁ దోచుచున్నది. వారు కవిపెట్టియున్న శిలాస్తంభముల యందున్నట్లు వారు తెలియచేసిన శిఖరము లేమహనీయుని కోసరము యవియర్పింపబడినవి యని కాని యే మహాత్ముని జ్ఞాపకార్థము యవి స్థాపింపబడినవి యని కాని మాచించెడు గ్రంథములయి యున్నవి.

గ్రంథావగాహన కుపయోగంబుగ నుండు కాసన స్తంభముల జాబితా. దుసని కాసనములను గల స్తంభముల యొక్క జాబితా యీదిగువ వ్రాయబడుచున్నది.

సంఖ్య.	కావము పేరు.	స్థావము.	రిమాకులు.
1	ధిల్లితోప్రా.	ధిల్లికి దగ్గఱ పాడుపడిన పట్టణమయిన ఫిరోజ్‌షాదు పట్టణములో నున్న “కోతీలా” (Kothila) ఖరము మీద ఫిరోజ్‌షా తోగ్లకు దీనిని అంబాలా జిల్లాలో నున్న “తోప్రాసుండి” శ్రీ పు. 1856 సం॥ లో కొనెనని తీసికొని పోయెను.	1 మొదలు కొని యేడువఱకు లాకాసనములు చానాపుగా నం పూర్ణముగా నున్నవి. ఈ స్తంభ కిర్రు బిటీ వలన గృహపరిచివడి.
2	ధిల్లిమిరటు (Meerut.)	ధిల్లి యందున్న కాంచల వరుసమీద ఇంగ్లీషు దొంగనము వారివల్ల 1867 సం॥ లో నిది తిరిగి కట్టఁబడినది. దీనిని బూర్జుము శ్రీ. త. 1868 సం॥ లో ఫిరోజ్‌షా “మిరటు” Meerut నుండి తీసికొనిపోయి యిప్పుడున్న చోటికి సమీపంబుగఁ దన మృగయానుండిర ప్రవేశమునకు స్థాపించెను.	1 మొదలుకొని 6 వఱకు స్తంభకావములు భిన్నములుగఁ జేయఁబడినవి. అవి యయిను ఖండములుగాఁ జేయఁబడి నురిలఁగూర్చబడినవి. ఈ స్తంభ కిర్రు బిటీ వలన గృహపరిచివడి.
3	అలహాబాదు.	అలహాబాదు కోటలో ఎల్లింబరోలో నిపాయు లందు	1 మొదలుకొని 6 వఱకు కిర్రు బిటీ వలన గృహపరిచివడి.

సంఖ్య.	కాశవము పేరు.	స్థానము.	రిమార్కులు.
3	అలహాబాదు.	పాల (Barracks) దగ్గరి నున్నది.	ను రాణి కాశవమును కాంబి(Kousambi) కాశవమును వసుప్తూర్తిగా నున్నది. శిఖరము నిటీవలఁ గట్టి నారు.
4	లారియా అరరాజ్ (Lawria-Araraj.)	అరి రాజమహాదేవాలయము నకు 1 మైలుదూరమున లారియాగ్రామ మున్నది.	1.6 శిలాకాశవములు పూర్ణముగా నేయున్నవి. శిఖరము పోయినది.
5	లారియాన నందగర్ (Lawria Navandagarh.)	లారియా అను పెద్ద గ్రామము దగ్గఱ, మాదియా (Mathia) కు ద్విరమున 3 మైళ్ల దూరమున నున్నది.	డిటా. శిఖరము పూర్తిగా నున్నది.
6	రాంపర్వా Rampurwa	పిపారియా (Piparia) అను పెద్ద గ్రామము దగ్గఱ నున్న రాంపర్వా అనుపల్లెలో నున్నది.	డిటా.
7	సాంచి.	కుద్ధి హిందూస్థానములోని ధూపాల రాజ్యములో నున్నది.	నేలబడి విరిగి పోయినది. శిఖరము మా

సంఖ్య	కానము పేరు.	స్థానము.	రీతూర్కులు.
7	సాంచి.	సాంచిస్తూపముయొక్క దక్షిణ భాగమునున్నది.	త్రమున్నది.
8	నిగ్లివియా.	బాస్తి (Basti) జిల్లాకు త్తరమున నిగ్లివియా (Niglivia) దగ్గట బిగాలి (Nigali) సాగరుయొక్క పడమటి గట్టు మీద నున్నది.	రెండు తునకలుగా నున్నది. స్వస్థానముం దులేదు. కిభిరము కను పవలేను. కొలకమణి స్తూపము నకోకుడు దర్శించిన విషయము దీనిమీద వ్రాయబడినది. కాని పూర్తి గాఁ గనుపడుటలేదు.
9	రుమ్మిందే (Rummin-dei.)	బాస్తిజిల్లాలో దుల్హా (Dulha.) కు సుత్తరమున 6 మైళ్ల దూరమున తార (Tarai) యందున్న రుమ్మిందేలో నున్నది.	పిడుగుపడి చీలి య సంపూర్తిగా నున్నది. కిభిరములో గొంత భాగము మాత్రమున్నది. అకోకుడు లంబ నీవనమును దర్శించిన వృత్తాంతము సంపూర్ణముగా నున్నది.

అశోకుని కాలముం జేర్చడిన యీశిలాశేఖనము అశోకుని పాలన మిట్టి దని శాశ్వతముగాను విలక్షణముగాను జ్ఞాపకము చేయునవియై యున్నవి. అశోకుడు పాలన నిబంధనలఁ రాజ్యమునకు వచ్చిన పనుమాండవ పను నెల్లవ పర్వతములయందుఁ బ్రకటింపఁబడిన పనునాలుగు శిలాశాసనములును శిలలయందుఁ బొడవుగా వ్రాయఁబడియున్నవి. ఈ శాసనములు తలొడుగా నొకదాని కొకటి పాఠాంతరముగాఁ గన్పట్టుచున్నవి. మఱియును ఈశిలా శాసనము అశోకుని రాజ్యములో యిత్యంత దూరప్రదేశములయందు పాపింపఁబడినవి.

“షాబాజగర్హి” (Shahbazgarhi) అను గ్రామము “యూసుఫజాయి” (Yusufzai) దేశములో “పొలూసా” (Polusha) యను పురాతన పట్టణస్థాన మందున్నది. ఈ గ్రామము “పిషావరు” (Peshawar) పట్టణమునకు నీశాన్యముగా 40 మైళ్లు దూరమునను అశోకుని రాజధాని యయిన పాటలీపుత్రమునకు నూటిగా 1000 మైళ్లకంటె నెక్కువ దూరము గాను నుండును. ఈ గ్రామమునకు వాగ్నేయ మూలగానున్న కొండల స్తోత్రలో 24 అ. పొడవుగాను 10 అడుగుల వెడల్పుగా నుండెడు నొక పెద్దశిలమీద దూర్వపడమర వైపులయందు ముఖ్యశాసనము చెక్కింపఁబడినది. కొన్ని సంవత్సరముల క్రిందటఁ గన్పట్టఁబడిన పండ్రెండవ శిలాశాసనము అనఁగా నన్యతర సహనతోధక శాసనము, పైని చెప్పఁబడిన గ్రామశాసన మునుండి ప్రత్యేకముగా దానికి 50 గజముల దూరమున తురలఁ బ్రకటింపఁ బడినది. దీనిమీఁద 14 శాసనములయొక్క మూలగ్రంథము రాదాపుగాఁ

బూర్తిగానుండెను. పంజాబులోనున్న “హజారా” (Hazara) జిల్లాలో “మాన్సెరా” (Mansera) యందు శిలావృక్షముమీదఁ జెక్కఁబడిన మొదటి పనుమాఁడు కాసనములయొక్క నుటియొక ప్రతి కనుగొనఁబడినది. కాని సాబాజగర్ శిలాకాసన ముండువలె దీనియందు మూలము

పూర్తిగా లేదు. పాతాంతరములుగానున్న ట్టోస్టిలిపిలో వ్రాయఁ యారెండుకాసనములు “ట్టోస్టి” అనులిపి దిన కాసనములు. లో కుడినుండి యొడనుకు విభింపఁబడియు

న్నవి. ఈరెండు కాసనములయందును “పరమ రసహన” కాసనమునకు నెక్కువ ప్రాముఖ్యత యొసంగఁబడినది. ఎట్లనఁగా “మాన్సిరా” శిలాకాసనముందు శిలయొక్క యొకవైపునను “సాబాజగరు” శిలాకాసనములలోఁ బ్రత్యేక శిలయందును నీకాసనము వ్రాయఁబడి యున్నది.

అకోకుని రాజ్యమునకు నుత్తరపు కైల్లయందున్న “కాల్సి” (Kalsi) యందు నీకాసనములయొక్క మాడవ పాతాంతరము కనుగొనఁబడియున్నది. ఈకాసన కడమవి బ్రాహ్మిలిపిలో గ్రంథము స్ఫటికపురాని బండ్మీదఁ జెక్కఁబడినది. ఈశిల 10 అడుగుల యెత్తు ను 10 అడుగుల పొడవును గలిగి యుండెను.

దీనిమీద కాసనముల మూలగ్రంథము దాదాపుగఁ బూర్తిగానుండి మాన్సిరా శిలాకాసన గ్రంథముతో నేకీభవించుచున్నది. సాబాజగరు మాన్సిరా కాసనములు రెప్పు కడను కాసనములు బ్రాహ్మియను పేరుగల పురాతన లిపిలో లిఖింపఁబడియున్నవి. ఈ బ్రాహ్మిలిపియే దేవనాగరి, తెలుగు, కన్నడము మొదలయిన భాషలకు మార్పకగా నున్నది.